

ՅԵ. ՎԱՐԳԱ



ՆՈՐ ՅԵՐԵՎՈՒՅԹՆԵՐ

ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ

Տ Ն Տ Ե Ս Ա Կ Ա Ն

ՃԳՆԱԺԱՄԻ ՄԵԶ

ԿՈՒՍՏՐԱՏ

1934

ՅԵՐԵՎԱՆ

ՅԵ. Վ. Ա. Ր. Գ. Ա.



ՆՈՐ ՅԵՐԵՎՈՒՅԹՆԵՐ
ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ
ՃԳՆԱԺԱՄԻ ՄԵԶ

Թարգմանեց ՅԵ. Տ.-ՄԻՆԱՍՅԱՆ

Խմբ. Ա. ԱԳՈՅԱՆ



19195

Ա
II
ԿՔԿԶ
Կ



Е. В А Р Г А
НОВЫЕ ЯВЛЕНИЯ В МИРОВОМ
ЭКОНОМИЧЕСКОМ КРИЗИСЕ

Партиздат—1934—Зривань

ՀԵՂԻՆԱԿԻ ԿՈՂՄԻՑ

Ընթերցողին առաջարկվող այս աշխատությունը փաստական սվյալների մի շարադրանք է միջազգային սնտեսական ճգնաժամի մասին, ինչպես և այդ սվյալների վերլուծությունը: Կարծում ենք, վառայն կարող է ոգտակար լինել կուսակցական աշխատողների համար: Գիրքն հրատարակվում է բնկ. Ստալինի խորհրդով:

Յե. Ղարզա.

Մոսկվա, 7/1—1934թ.

Ն Ե Ր Ա Մ Ո Ւ Ք Յ Ո Ւ Ն

Այն որվանից, յերբ լիովին կազմավորվեց արտադրութեան կապիտալիստական յեղանակը, նրա շարժումը կատարվում է ցիկլային ձևով: Յուրաքանչյուր վերելք վերջանում է արտադրութեան կապիտալիստական յեղանակի բոլոր հակասությունների բռնի պայթեցումով՝ զերարտադրութեան ցիկլային ճգնաժամի մեջ, Վորը միևնույն ժամանակ այդ հակասությունների ժամանակավոր բռնի լուծումն է հանդիսանում: Այդպիսով հետևում է ցիկլը ցիկլի հետևից, ճգնաժամը՝ ճգնաժամի:

Բայց ցիկլերի՝ ու ճգնաժամերի այս հերթափոխությունը վորակապես միատեսակ յերևույթների մեխանիկական կրկնությունը չէ: Յուրաքանչյուր ցիկլ ու յուրաքանչյուր ճգնաժամ տարբերվում են միմյանցից իրենց կոնկրետ պատմական առանձնահատկություններով: Յուրաքանչյուր ցիկլ ու յուրաքանչյուր ճգնաժամ իր առանձնահատուկ պատմական տեղն է գրավում կապիտալիզմի զարգացման մեջ: Այս ցիկլային շարժման մեջ է կատարվում նաև հանգրվանների հերթափոխությունը արտադրութեան հենց կապիտալիստական յեղանակի զարգացման մեջ— անցումը կապիտալիզմից, ազատ մրցությունից դեպի իմպերիալիզմն ու կապիտալիզմի ընդհանուր ճգնաժամի դարաշրջանն՝ իբրև իմպերիալիզմի առանձին դարաշրջան:

Վո՞րն է 1929 թվին սկսված ճգնաժամի պատմական տեղը:

Այս ճգնաժամը, ինչպես մատնանշում էր ընկ. Ստալինը կուսակցութեան XVI համագումարում, առաջին համաօխարհային ճգնաժամն է պատերազմից հետո, կապիտալիզմի ընդհանուր ճգնաժամի դարաշրջանում: Ըգնաժամի այդ պատմական տեղն էլ

հենց վորոշում է նրա կոնկրետ առանձնահատկությունները: Անտարակույս գերարտադրության ցիկլային ճգնաժամ լինելով՝ այն ամենևին էնորմալ ճգնաժամ, նախորդ ճգնաժամերի պարզ եկրկնությունն է հանդիսանում: Ընդամասին շարժումը սաստիկ ակտիվացած էր կապիտալիզմի այն ընդհանուր ճգնաժամի ազդեցության հետևանքով, վորի հիման վրա այն տեղի յե ունենում. ազրարային ճգնաժամի հետ խառնահյուսվելու հետևանքով, վորը կապիտալիզմի ընդհանուր ճգնաժամի մասն է հանդիսանում. գների բացառիկորեն խոր անկման հետևանքով՝ մասամբ համաշխարհային պատերազմի ժամանակվանից մնացած գների մոկարդակի բարձրացման լիկվիդացիայի կարգով. մոնոպոլիստական կապիտալի ու նրա պետություն՝ ճգնաժամն արհեստականորեն հաղթահարելու համար ձեռք առած միջոցառումների հետևանքով, վորոնք (միջոցառումները) վարկային ճգնաժամի պայթումը սարտիկուլացրին ու վերջին հաշվով ավելի ևս խորացրին ճգնաժամն ու յերկարացրին այն:

Այս բոլորի հետևանքով առաջին համաշխարհային ճշգրտաժամը կապիտալիզմի ընդհանուր ճգնաժամի ժամանակաշրջանում ավելի խորն է, ավելի յերկարատև է և բոլոր տեսակետներից ավելի ավերիչ է, քան նախկին ցիկլային ճգնաժամերից վորևե մեկը: Ընդամասին յերևան հանեց նաև միջանի վորակապես նոր մոմենտներ, վորոնք նախկին ճգնաժամերից վոչ մեկի մեջ ել տեղ չուենյին, այն է՝ վալյուտաների արժեզրկումը, վոր ընդգրկել է զրեթև բոլոր կապիտալիստական յերկիրները, արտաքին պարտքերի համարյա ընդհանրական չվճարումը, կապիտալի արտածման զրեթև լիակատար զաղարկեցումը:

Այն ժամանակ, յերբ համաշխարհային ճգնաժամը կապիտալիզմն հետ նետեց դեպի նախապատերազմական մոկարդակը, արտադրողական ուժերի զարգացումը, սոցիալիզմի կառուցումը Խորհրդային միություն մեջ բուռն տեմպերով առաջ եր ընթանում: Տնտեսական ճգնաժամը ամբողջ աշխարհի աշխատավորների առաջ պայծառ կերպով լուսավորեց տնտեսություն խորհրդային սխտեմի առավելությունները կապիտալիստականի համեմատությամբ: Յերկու սխտեմների պայքարը տնտեսական, սոցիալական ու կուլտուրական ընագավառում վճոված է մեր ուրտին:

Ճգնաժամը ծայրահեղ սաստկութեամբ վատթարացրեց բան-
վոր դասակարգի ու աշխատավոր գյուղացիութեան զրուխտունն
ամբողջ աշխարհում և հենց զբանով զսասկարգային հակասու-
թյունները ծայրահեղ սրման հասցրեց: Դրա հետևանքով սաստիկ
ընկավ սոցիալ-ֆաշիզմի, բուլժուազիայի այդ գլխավոր նեցուկի,
ազդեցութունը (չնչին բացառութուններով — Նորվեգիա, Շվեյ-
ցարիա): Ամենազխտավոր սոցիալ-ֆաշիստական իդեոսակցութուն-
ները — գերմանականը, ֆրանսականը, անգլիականը — պառակտ-
վեցին: II Ինտերնացիոնալը քայքայվում և բուլժուազիան ավե-
լի ու ավելի ստիպված է դնել նետելու պարլամենտարիզմի ու
առհասարակ բուլժուական զեմոկրատիայի մեթոդները, — վրոնք
խոչընդոտ են դարձել բուլժուազիայի համար, — և արագութեամբ
վրա հասնող հեղափոխական ճգնաժամի հանդեպ փրկութուն
վորոնելու բացահարս տեռորիստական ֆաշիստական դիկտատու-
րայի մեջ:

Միաժամանակ ճգնաժամը բոլոր յերկիրներէ տնտեսական
պատերազմ առաջացրեց միմյանց դեմ, վորը մի յուրատեսակ նա-
խադուռն և հանդիսանում պատերազմի համար, զինված պայքարի
սկիզբ դրեց աշխարհի նոր վերաբաժանման համար Հեռավոր
Արևելքում, բմանք՝ պատերազմներ առաջացրեց Հարավային
Ամերիկայում, տնտեսական քաղաքականութունը դիտակցորեն
ուղղեց դեպի ապագա պատերազմն ու ինտերվենցիան ԽՍՀՄ դեմ:

Այդպիսով ճգնաժամը արձակեց ու արագացրեց կապիտա-
լիզմի ժամանակավոր կայունացումն վախճանը, խորապես ցնցեց
ամբողջ կապիտալիստական սիստեմը, կապիտալիզմի ընդհանուր
ճգնաժամը բարձրացրեց նոր աստիճանի և նպաստեց հեղափո-
խական ճգնաժամի ռբլեկսիո՝ նախադրյալների հասունացմանը:

Երնչպիս ներքին դասակարգային հակասությունների ար-
տակարգ լարվածութունը կապիտալիստական յերկիրներում, այն-
պես նաև միջազգային հակամարտությունների արտակարգ լար-
վածութունը վկայում է հեղափոխական ճգնաժամի որյեկտիվ
նախադրյալների այնպիսի հասունութեան մասին, վոր ներկա-
յումս աշխարհն արդեն կիսւ մոտենում է հեղափոխությունների
ու պատերազմների մի նոր շրջանիս:

1 Գիճկի XIII պետումի թեզիսները

Արդի զրության յուրահատկությունն այն է, վոր մինչդեռ զերարտադրության ցիկլային ճգնաժամը վերջ գրեց հարաբերական կայունացմանն ու ընդհանուր ճգնաժամի նոր աստիճանին հասցրեց, ճգնաժամն ըստինքյան (չարժման այն ներքին որենքներին ուժով, վորոնք զործում են նաև ընդհանուր ճգնաժամի դարաշրջանում) 1932 թ. կեսին ակներևորեն արդեն անցել է իր ամենացածր կետից և ներկայումս անցնում է «զեպրեսսիայի» փուլը — զեպրեսսիա կապիտալիզմի ընդհանուր ճգնաժամի ու կայունացման վախճանի բաղիսի վրա: Այս՝ զեպրեսսիան վորակապես ևս այնպես տարբեր է զեպրեսսիայի բոլոր նախկին փուլերից, ինչպես և ճգնաժամն ինքը:

Վորպեսզի ավելի ցայտուն կերպով ցույց տանք այդ նոր յերևույթը, մենք ստորև տալիս ենք առանձին կերպով ճգնաժամի կարևորագույն փաստերն, ամբողջությամբ առած և նրա դիմա-միկան վերջին յերկու տարվա ընթացքում:

ԱՌԱՋԻՆ ԳԼՈՒԽ

ՃԳՆԱԺԱՄԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏԿԵՐԸ

ԱՐԳՅՈՒՆԱՐԵՐԱԿԱՆ ՃԳՆԱԺԱՄԻ ԽՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
 ԿԱՊԻՏԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀՈՒՄ ՅԵՎ ԱՐԳՅՈՒՆԱՐԵՐՈՒԹՅԱՆ
 ՎԵՐԵԼՔԸ ԽՈՐՀՐԳԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Արդյունաբերական ճգնաժամի խորությունը բնորոշվում է
 Գերմանական կոնյունկտուր-ինստիտուտի ինդեքսի հետևյալ հաշ-
 վարկույթներով¹:

Տ ա ր ի ն ե ր	Կապիտալիստական Մոսկովային միու- աշխարհի արդյու- նաբերական արտա- դրանքը		Մյունխենի թյան արդյու- նաբերական ար- տադրանքը
	1923 թ. = 100		
1913	73,0		70,0
1929	107,0		124,0
1930	90,5		159,5
1931	77,9		193,6
1932	66,1		206,5
1933 (առաջին 10 ամիսները)	74,9		217,0

¹ 1913 ու 1929 թ. թ. ավալները վերցված են Գերմանական կոնյունկ-
 տուր-ինստիտուտի հատուկ հրատարակությունից (հավելվածներ) № 31, էջ 67:
 Մնացած տարիները ավալները վերցված են կոնյունկտուրային հետազոտու-
 թյունների յեռամսյա հաշվետվությունից, հրատարակության Ց-ըզ տարի,
 տետրակ 3, մասն Բ.

Այս աղյուսակի զլիսավոր հանրադուժարն հետեյալն ե.

ա) կապիտալիստական աշխարհի արդյունաբերական արտադրանքը 1932 թ. մոտավորապես 10⁰/₀-ով ավելի ցածր եր 1913 թ., իսկ ետեւդային միութեան մեջ՝ 200⁰/₀-ով ավելի բարձր եր՝¹.

բ) նգնածամի ընթացում, 1929 թվից մինչև 1932 թվը, կապիտալիստական աշխարհի արդյունաբերական արտադրանքն ընկավ 40⁰/₀-ով, իսկ ետեւդային միութեան մեջ այն ավելացավ մոտավորապես 67⁰/₀-ով²:

Այս բոլոր տվյալները վերցված են Գերմանական կոնյունկտուր-ինստիտուտի հաշվարկումներից, զոր այդ ինստիտուտը կատարել է արդեն ֆաշիզմի շրջանում:

Այդ թվերի առթիվ անհրաժեշտ է նկատել հետեյալը.

ա) կապիտալիստական աշխարհի արտադրութեան մասին յեղած տվյալները, իհարկե, միմիայն մոտավոր կապիտալ թվեր են.

բ) Խորհրդային միութեան ինդեքսը կոնյունկտուր-ինստիտուտը հաշվել է մեր հրատարակած տվյալների հիման վրա՝ արդյունաբերութեան առանձին ճյուղերի մեջ յեղած արտադրութեան մասին:

Արդյունաբերական արտադրութեան առանձնապես ուժեղ անկումը արդի նգնածամի միջոցին բացատրվում է նրանով, զոր, չնմանվելով նախկին նգնածամերին, բոլոր կապիտալիստական յերկիրներն ու արդյունաբերութեան բոլոր նյութերը (բացառութեամբ զուտ ռազմական արդյունաբերութեան 1932—1933 թ. թ.) բռնված եյին նգնածամով:

ԿԱՊԻՏԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐԱԿԱՆ
ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ 1929 թվին ՅԵՎ ԵՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆԸ՝
1933 թվին

Ստորև դրված աղյուսակը մի համեմատութեան է խոշորագույն կապիտալիստական յերկիրներում 1929 թվին, այսինքն՝ բարձր կոնյունկտուրայի տարին, կատարված միջանի կարևորա-

¹ Գետալանի հաշվարկումների համաձայն՝ ԽՍՀՄ արտադրանքը 1932 թվին 262,8⁰/₀-ով ավելի բարձր եր, քան 1913 թ. արտադրանքը:

² Գետալանի տվյալներով՝ ԽՍՀՄ արտադրանքի աճումը 1929—1933 թվականների ընթացքում 102⁰/₀ եր կազմում:

զույն ապրանքների արտադրության ու խորհրդային միության 1933 թ. արտադրության միջև.

	Կապիտալիստական յերկիրները 1929 թ.				խորհրդային միությանը 1933 թ. (Գեոպոլիտիկական տվյալները)
	ՀԱՄՆ	Անգլիա	Ֆրանսիա	Գերմանիա	
Ածուխ ¹ (միլիոն տոններով)	552	262	54	163	76.7
Նավթ ¹	138	—	—	—	23
Չափույն ¹	43	7,7	10,3	13,2	7,25
Գազատ ¹	57	9,8	9,7	16	6,9
Տրակտորներ ² (հազարներով)	197	—	—	—	75
Կամրայններ	37	—	—	—	10,6
Ավտոմոբիլներ ¹	5358	239	254	101	49,5
Բամբակի սպառուժե ³ (հազար տոններով)	1597	626	272	296	424

Հետևյալ թվերը համեմատական տվյալներ են տալիս ամբողջ արդյունաբերական արտադրանքի ու մեքենաների արտադրության մասին ըստ արժեքի, վորովհետև արտադրանքի այլ լատենականության պատճառով անկարելի չի ֆիզիկական ծավալի համեմատությունը:

¹ Անգլերի լիգայի վիճակագրական տարեգրքը 1932/33 թ.
² ՀԱՄՆ-ի վիճակագրական տեղեկատու:
³ Բամբակի միջազգային վիճակագրություն:

Ամբողջ արդյունաբերական արտադրանքի համախառն արժեքը (միլիարդ վոսկի ուրլիներով)

Կապիտալիստական յերկիրները 1929 թ. ¹				Մերհրդային միությունը 1933 թ.
1929 թ. զննելով				Գետալանի 1926/27 թ. տվյալներին
ՀԱՄՆ	Անգլիա	Գերմանիա	Ֆրանսիա	համախառն ²
189	89	39	29	32—33

Այս տվյալները, իհարկե, միմիայն մոտավոր գնահատական լինելով, ցույց են տալիս, Վոր մեր արդյունաբերական արտադրությունը ներկա մասնեում հասել է մոտավորապես մեկուկեսի յերեք խտար արդյունաբերական յերկիրների — Ֆրանսիայի, Անգլիայի ու Գերմանիայի—1929 թ. արդյունաբերական արտադրւյւան մակարդակին, յերեք «1926/27 թ. ուրլիին» վոսկի ուրլում հավասար համարեմք ³:

Այստեղ հարկավոր է նշել, Վոր անասական սխտեմներին տարբերության հետեանքով մեր թվերը միմիայն մոտավորապես կարելի յե համեմատել կապիտալիստական յերկիրներին թվերին հետ: Կապիտալիստական յերկիրներում արտադրության համախառն արժեքը խիստ շատ կրկնակի հատվարկումներ է բովանդա-

¹ Այս թվերն հաշվարկված են հետևյալ տվյալներին հիման վրա: ՀԱՄՆ-ի համար—1929 թ. ցուցակագրությունը.

Անգլիայի համար—1930 թ. ցուցակագրությունը, Վոր հաշվարկված է «Լոնդոն Ենդ-Փեմբերիշ Եկոնոմիկ Սերվիս»-ի 1929 թ. արդյունաբերական արտադրության ինդեքսի հիման վրա, հաշվի առնելով զների շարժումը.

² Գերմանիայի համար—Կոնյունկտուր-ինստիտուտի 1928 թ. տվյալներին հիման վրա, այն նկով, ինչպես է Անգլիայի համար.

Ֆրանսիայի համար — Կոնյունկտուր-ինստիտուտի 1933 թ. տվյալներին հիման վրա, Վորոնք հաշվարկված են Ֆրանսիայի բաժնի համապատասխանությամբ համաշխարհային արդյունաբերական արտադրության մեջ է հաշվարկված են այնպես, ինչպես է Անգլիայի համար.

Ամենից պվելի էզրիտ են ՀԱՄՆ-ի վերաբերյալ տվյալները, ամենից պվելի պակաս էզրիտ—Ֆրանսիայի վերաբերյալ տվյալները.

³ Գետալանի տվյալները խոշոր արդյունաբերության համախառն արտադրանքի մասին (առանց փայտամթերումների ու նկուրդյունաբերության):

³ Յեթե մեք մինչև անգամ ընդունենք, Վոր 1926/27 թ. ուրլին հավասար էր 80 կոպեկի, այդ դեպքում էլ ՊՄՄ արդյունաբերական արտադրանքի համախառն արժեքը մոտավորապես համում է մեկբրտյալ յերեք խոշոր արդյունաբերական յերկիրների մակարդակին

կոււմ իր մեջ, վորովհետև արտադրութիւնը բաժան-բաժան և արված բաղձաթիվ առանձին ձեռնարկողների միջև և կիսաֆար-րիկատը մի ձեռնարկութիւնից մյուսն անցնելիս՝ ամեն անգամ ամբողջ համախառն արժեքը ներկայանում և իրրև նոր արտա-դրանք: Մեզ մտտ այդ բանը տեղի յե ունենում շատ ավելի պա-կաս չափով: Ընդհակառակը, արտադրւթյան մեր ծախսերն ընդհա-նուր արմամբ ավելի բարձր են: Այս յերկու միմյանց հակասող դորժոններն, ըստ յերևութին, ավելի կամ պակաս չափով փո-խադարձաբար հաղասարակչութիւն են: (Իժրախտաբար, հաշվարկ-ման համար անհրաժեշտ տվույնները բացակայում են):

Մեր հաշիվների համար իրրև ստուգում կարող և ծառայել Գերմանական կոնյունկտուր-ինստիտուտի գնահատականը, վորը հետեյալ ձևով և վորոշում առանձին յերկիրների տեսակարար կշիռը հետպատերազմյան տարիների համար (մինչև ճգնաժամը)՝

ՀԱՄՆ	Գերմանիա	Անգլիա	Ֆրանսիա	ԽՍՀՄ
45	11,5	9,3	7	4,7

Մեր վերելքը խորապես փոխեց գրութիւնը:

Ստորև բերված փոյուսակը տալիս և մեքենաների արտա-դրութիւն արժեքը (միլիոն վոսկի ուրիինքով):

				ԽՍՀՄ 1933 թվին (առանց Գլխարանամախ)
Կապիտալիստական յերկիրները 1929 թ. ¹				1926/27 թ. զնեքով
ՀԱՄՆ	Անգլիա	Գերմանիա	Ֆրանսիա	
10.000	1.700	2.100	845	8.460

Այս տվյալների համաձայն՝ մենք 1933 թվին յեմբողական խոշոր արդյունարերական յերկիրներից խիստ շատ առաջ ենք անցել մեքենաների արտադրութիւն մեջ, 1929 թ. յեղածի հա-մեմատութիւնով:

¹ Այս տվյալներն հաշվարկված են հետեյալ հիմունքով.

ՀԱՄՆ-ի համար—1929 թ. ըուցակագրութիւնը, հանելով արանսպորտա-լին արդյունարերութիւնը:

Գերմանիայի համար—«Գերմանական մեքենայաշէն արդյունարերութիւն 1930 թ. վիճակագրական տեղեկատու», էջ 59:

Անգլիայի ու Ֆրանսիայի համար — այդ նույն տեղեկատուն 1929 թ. համար, վերահաշվարկելով արտադրութիւն ինդէքսի ու զնեքի փոփոխման հի-ման վրաս:

**Գյուղատնտեսական մեքենաների արտադրության
համախառն արժեքը (միլիոն վոսկի ռուբլիներով)**

ՀԱՄՆ	ԽՍՀՄ
1929 թ. ¹	1932 թ. ²
335	420

Գյուղատնտեսական մեքենաների արտադրության մեջ մեծ ան-
ցել ենք աշխարհի առաջին կապիտալիստական յերկրից—ՀԱՄՆ-ից—
նրա բարձր կոնյունկտուրայի տարում:

*Ստորև բերված աղյուսակը ցույց է տալիս, թե 1932 թվին
խորհրագույն կապիտալիստական յերկիրներն պողպատի ու չու-
ղունի արտադրութունը մինչև Վոր տարին եր հեա մղված.*

	ՀԱՄՆ	Գերմանիա
Չուղուն	1896 թ.	1889 թ.
Գողպատ	1901 թ.	1896 թ.

Չուղունի ու պողպատի արտադրությունը—տրոյունաբերության
տրդի սիսեմի հիմքը—1932 թվին ալ յերկու յստարագույն կապի-
սալիստական յերկիրներում մի ամբողջ մարդկային սերեղի կյանքի սե-
վողությանը հեա եր նեալած: Ընդհատակը, մեր արտադրությունն
1932 թվին մոտավորապես 50⁰/₁₀₀-ով աճելի բարձր եր, քան յերեկ
ցարական Ռուսասանի պատմության մեջ:

ՃԳՆԱԺԱՄԻ ԵՄԱՆՐՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԸ «Ա» ԲԱԺՆՈՒՄ Ե

*Հասկանալի յե, Վոր արտադրութւան առանձին յուղերը
անհամաչափ կերպով են բունված հզնածամով: Յեթե մենք
արդյունարերական արտադրանքի մասին յեղած ալյալները բա-*

¹ Վեհակադրութւան ալյալների համաձայն՝ վերածած վոսկի ռուբլու

² Մեր գնահատականը Կենտ. ժող. անտ. հաշվարչ. ալյալների հիման վրա

ժանեկ արտադրութեան միջոցների արտադրութեան ու սպառումի միջոցների արտադրութեան վրա (I ու II յենթարածանում մարքսի մաս), ապա կատանանք հետևյալ պատկերը.

Կապիտալիստական աշխարհի արդյունաբերական արտադրության ինդեքսը¹

(1928 = 100)

Տ ար ի ն ե ր	Արտադրութեան միջոցները	Սպառման առարկաները
1913	69,0	81,0
1929	110,0	105,0
1930	96,0	98,0
1931	82,0	91,0
1932	62,8	89,4
1933 (առաջին 6 ամիսները).	68,3	94,9

Այս թվերի առթիվ անհրաժեշտ է նշել հետևյալը.

ա) ամբողջ 1933 թվի տվյալները հավանորեն մի փոքր ավելի ցած կլինեն, քան թե առաջին 6 ամիսներինը, բայց ավելի բարձր կլինեն, քան 1932 թվինը.

բ) մեր արտադրությունն 1932 ու 1933 թ. թ. ընթացքում մտնում է այս տվյալների մեջ, այդ պատճառով էլ այդ յերկու տարվա ընթացքում համաշխարհային արտադրութեան հանրագումարները նախ՝ ավելի նպաստավոր են դուրս գալիս և յերկրորդ՝ «Ա» ու «Բ» բաժինների միջև յեղած փոխհարաբերությունը փոխվում է առաջինի ոգտին: Այնուամենայնիվ, այդ տվյալներն էլ բավականաչափ բնորոշ են ու ցուցանշական:

¹ Գերմանական կոնյունկտուր-ինստիտուտի հանդեսի հատուկ հավելվածը, № 31 (եջ 67) 1913 ու 1933 թ. թ.: Յեռամայա հաշվեաղութունից, հրատարակութեան 8-րդ տարի, 2-րդ տեսրակ, էջ 103:

Այդ տվյալներն ամենայն պարզությամբ ցույց են տալիս, Վոր նզնաժամի ծանրության կենտրոնը «Ա» բաժնում է: Մինչդեռ արտադրությունը «Բ» բաժնում $3\frac{1}{2}$ տարվա ընթացքում (1930—1933), կուպիտ հաշվարկմամբ, միջին հաշվով $10\frac{0}{10}$ -ով ցած է 1929 թվի մակարդակից, «Ա» բաժնի միջին անկումը այդ $3\frac{1}{2}$ տարվա ընթացքում, կուպիտ հաշվարկմամբ, $3\frac{4}{10}$ է կազմում 1929 թվի համեմատությամբ:

Հետևյալ աղյուսակը ցույց է տալիս արդյունաբերական արտադրության անկումն ըստ բաժինների 1932 թ. ընթացքում կարևորագույն կապիտալիստական յերկիրներում.

Արդյունաբերական արտադրության ինդեքսը 1932 թ.

(1928 = 100)

	ՀԱՄՆ	Գերմանիա	Անգլիա	Լեհաստան	Ֆրանսիա	Ճապոնիա
Բաժին «Ա»	48,2	50,2	85,3	49,4	80,0	99,5
Բաժին «Բ»	81,3	77,7	90,5	61,6	64,0	119,3

Արտադրության միջոցների արտադրության անկումն ամենից ավելի ուժեղ է ՀԱՄՆ-ում ու Գերմանիայում, այն յերկու յերկիրներում, Վորտեղ մինչև ճգնաժամը ռացիոնալացման կապակցությամբ ամենից ավելի մեծ չափով ընդլայնված ու արդիականացրած էր արդյունաբերության արտադրական ապարատը (Լեհաստանի համար մեծ դեր է կատարում կապիտալների պակասությունը, կապիտալի ներմուծման դադարումը): Ֆրանսիան ամբողջ ճգնաժամի ընթացքում բացառիկ դիրք է գրավում. Ֆրանսիայում անկումը «Ա» բաժնում ամբողջ ժամանակն ավելի քիչ է յեղել, քան թե «Բ» բաժնում: Դրա ամենազվախաՎոր պատճառները հետևյալներն են. ռացիոնալացումը ճգնաժամից առաջ ավելի ուշ էր սկսվել ու ավելի փոքր ծավալով իրականացվել: ճգնաժամի շրջանում մեծ ամբողջուններ կառուցվեցին, նավահանգիստներ ու ջրանցքներ շինվեցին: «Բ» բաժնում նշանակալից կշիռ ունի պերճանքի առարկաների արտադրությունը, Վորը հատկապես մեծապես

Ֆինանսիկց և գնաժամբ հետեանքով: Անգլիայում արտադրութեան անկումն ընդհանրապես ավելի պակաս է, վերստին արտադրութեանն արդեն իբրև հիմք վերցրած 1928 թվին շատ ցած մակարդակի վրա յեր դանվումն Ճապոնիայի հարցը մենք ստանձին կոշտափենք ստորև:

Արտադրութեան այս սաստիկ անկումը կապիտալիստական յերկիրներէ արտադրական արտադրանքի չլսված բերաբերումն հասցրեց, այն ապարասի, վորը նկատմամբ առաջ էլ ետ ներու յեր արդարութեամբ բեռնված լինելուց: Ընդհանուր հաշվարկումներ ամբողջ կապիտալիստական աշխարհի համար բացառելով են: Բերենք ստանձին ընտրող որինակներ:

Գերմանիայի վերաբերմամբ: Կոնյունկտուր-ինստիտուտը հաշվարկում է իսկապես բանած աշխատածամերի ամսական տոկոսը սարքավորման լիակատար ոգտադրման համեմատութեամբ. լիակատար ոգտադրման ասելով նկատի յն առնվում բոլոր առիտասեղերի բեռնվածութունը շարաթական 48 ժամվա ընթացքում մեկ հերթի:

Արդյունաբերութեան արտադրական կարողութեան ոգտագործման տոկոսը Գերմանիայում¹

1929 թ.	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.
67,4	56,2	44,5	35,7

Յեթն մենք այս թվերը վերահաշվարկենք՝ համապատասխանեցնելով արտադրական կարողութեան լիակատար ոգտագործման մեր հասկացողութեան հետ (որտեղան յերեք հերթ 7-ական ժամով, 7-որդա շարաթում—147 ժամ), ապա կստացվի հետևյալ պատկերը:

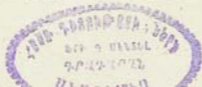
Արդյունաբերութեան արտադրական կարողութեան ոգտագործման տոկոսը Գերմանիայում²

(Լիակատար ոգտագործման մեր հասկացողութեան հիման վրա)

1929 թ.	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.
20,6	16,8	13,6	10,9

¹ «Յեռամսյա հաշվարկութեան», հրատարակութեան 7-րդ տարի, 2-րդ տետրակ, բաժին «Բ», էջ 119:

² «Յեռամսյա հաշվարկութեան», հրատարակութեան 8-րդ տարի, էջ 121:



Անք տեսնում ենք, վոր նույնիսկ 1929 թվին Գերմանիայի արդյունաբերական արտադրական ապարատը մեր մասսաքննելով սզագործված էր մեկ հինգերորդական մասով: Այլ կերպ ասած՝ խորհրդային ռեժիմի ժամանակ Գերմանիայի արդյունաբերական արտադրությունը առկա յեղած սարձավորմամբ կտրելի կլիներ հինգ անգամ ավելացնել 1929 թ. համեմատությամբ — բարձր կոնյունկտուրայի տարվա — և ժամ անգամ 1932 թ. համեմատությամբ (առանց հաշվի առնելու հետագա բարձրացման հնարավորությունները՝ աշխատանքի մեթոդների բարելավման, ոլանային տնտեսության շնորհիվ և այլն): Նույն վիճակի մեջ է գործը նաև մյուս արդյունաբերական յերկիրներում:

ՀԱՄՆ-ի պողպատաձուլական արդյունաբերությունը

	Տարեկան միլիոն տոններով	Արտադրական կարգության ասկաններով
Արտադրական կարգությունը՝ (էյերկար՝ տոններով 66,07)	67,12 (1 տ=1000 կգ)	—
Արտադրություն 1929 թ.	55,19	82
Արտադրություն 1932 թ.	13,31	20

Անգլիայի բամբակագործական արդյունաբերությունը 1932 թվին

Դրված էլիկները թիվը	51,9 միլիոն
Աշխատող էլիկները	39,9 »
Միլին աշխատաշարաթը (առավելագույն)	35 մամ
Փամերի ջանակությունը շաքաթի տ մեջ (միլիոններով)	1.400
Արտադրական կարգության վիակատար սղատագործման մեր հասկացողության դեպքում (147×51,9=)	7.630
Կարգության սղատագործման %օրը	18

1 «Մարզիչ սֆ Կարլենա Բիզնես» (Ընթացիկ տնտեսական տեսություն), տարեկան հավելված 1932 թ. էջ 296, 1931 թվին արտադրական կարգություն էլ ավելի յի բարձրացնել միջանի դոմենների կառուցումը վերջացնելու հետևանքով և, հավանորեն, հասել էր 70 միլիոն տոննի:

Անգլիական սեփական արդյունաբերության տակա սարքավորման լինակատար սոցալագործման ղեկավար կարելի էլիներ այժմյան համաբախարհային պահանջումն ընդ մեկուկես անգամ ապելի բավականորժական ապրանք արտադրել:

Այս պայմաններում, տակա արտադրական ապարատը նվազագույն չափով սոցալագործելիս, հասկանալի չե, վոր ճշնածամի պահին, այն բանից հետո, յերբ ալարտված եր բարձր կոնյունկտուրայի շրջանում սկսված նոր արդյունաբերական ձեռնարկութունների կառուցումը, խոշոր կապիտալիստական յերկիրներում վո՛չ միայն տեղի չեր ունենում հաստատուն կապիտալի ընդլայնում, այլև արտադրության միջոցների արտադրությունը մինչև անգամ բնթացիկ բնական մաուլամբը յեր ծածկում: Այս բանն ընդունեցին բուրժուական հեղինակութուններն արդեն 1931 թ. վերաբերմամբ Այդպես, սրինակ, կոնյունկտուր-ինստիտուտը (1932 թ. մարտի 19-ի շարաթական հաշվետվութուն) գրում ե.

«1931 թվին գերմանական ժողովրդական սնեստության ալբաղը սլաեմում առկա սարավարման կրնասման չափերը՝ բնթացիկ մաուլամբի ու հնամալու հեթեհեթալ՝ բաս յերևութին գերազանցում էլին սարավարման փոխարինման համար ներդրած ու հասուկեցե կասարվող նոր ներդրումների գումարից: Այլ խոսքերով — գերմանական ժողովրդական տնտեսութունը 1931 թվին արդեն իր հիմնական կապիտալն եր խոռումս:

Ամերիկյան սոցալատի արեստի («Յունայտեղ Ստիլ Կորպորեյշն») 1931 թ. տարեկան տեղեկագրի մեջ աւվում ե.

«Սոցալատի միջին տարեկան արտադրութունը 10 տարվա ընթացքում, սկսած 1922 թվից մինչև 1931 թիվը, կազմում եր 43 միլիոն տոնն 1931 թ. 26 միլիոն տոննի համեմատությամբ: Ըս յերևութին, ճիտ ե այն յենթադրությունը, բե՛ յելնելով պողպատե շինվածքների միջին սպառումից վերջին 10 տարիների բնթացում ՀԱՄՆ ում, ներլին տեկայի պահանջը՝ ձեռնարկությունները պահսլանելու ու միլիայն բնթացիկ մաուսը վերականգնելու համար, առանց գարգացման ու բնդլայնման, սնեների տաս ալիլի մեծ քանակություն եր պահանջում, քան բե սպառված ե 1931 թվին»:

Սակայն 1932 թվին սոցալատի արտադրութունը ՀԱՄՆ-ում

ընկավ գրեթե մինչև 1931 թ. մակարդակի կեսը. այստեղից պարզ է, զոր արտադրութունը հետև յեր ընթացիկ մաշվածքը ծածկելուց:

Ճգնաժամը հասցրեց այնտեղ, զոր բավական խոտոր չափով վնջեցացրին սահմալարումը իմպերիալիստական յերկիրներում, հասկապես արդյունաբերության «հին» ճյուղերում:

Դրված քամբակագործական իլիկների քիվը
(միլիոն հատերով)

	1929 թ. հունիսի 31-ին	1933 թ. հունվարի 31-ին	Ցածրացում
Կապիտալիստական աշխարհ	156,7	149,2	— 7,5
այդ թվում Անգլիա	55,9	50,2	— 5,7
» » ՀԱՄՆ	34,8	31,3	— 3,5
» » Գերմանիա	11,2	9,8	— 1,4
			Աճում
Խորհրդային միություն	7,5	9,2	+ 1,7

Իլիկների թվի անում ճգնաժամի ընթացքում նկատվում էր նաև Ճապոնիայում, Զինաստանում, Հնդկաստանում ու այլ գաղութային յերկիրներում: Ծարունակվում է քամբակագործական արդյունաբերության սեղափոխության պրոցեսը հին արդյունաբերական յերկիրներից դեպի սպառող յերկիրները: Ծառ դեպքերում Անգլիայում ամբողջ գործարաններ տեղահան արվեցին ու փոխադրվեցին Յնգլիասոս կամ Զինաստան Անգլիայում գոյութուն ունի տեքստիլ արդյունաբերությունն թառողվացնելու պլան՝ ևս 10 միլիոն իլիկ գործածությունից հանելու միջոցով: Մտացած գործարաններն իրենց իլիկների քանակության համեմատությամբ պետք է վարոչ գումար վճարեն՝ գործածությունից հանած իլիկների փոխհատուցման համար:

Այս պայմաններում միեմառեմ արդյունաբերության արտադրութունը, բնականաբար, շատ աննշան էր:

Մեկնաւեն արդյունաբերութեան ինդիքսը
(1928 = 100)¹

Տարիներ	Գերմանիա	Ֆրանսիա	Անգլիա
1929	100,9	113,8	107,0
1930	83,1	118,8	103,1
1931	59,1	98,6	83,9
1932	38,4	69,6	78,3
1933 (առաջին 6—8 ամիսներ)	38,2	78,1	82,5

Նոր մեքենաներ զնելուց խուսափելու համար՝ կապիտալիստական խոշոր արդյունաբերութեանը զործադրում ե նույն մեթոդները, վորոնք մեզ մոտ սովորական էին տաղմական կոմունիզմի շրջանում՝ մեքենաների պակասութեան պատճառով։ Եփերմանական ճարտարագիտաների միութեան ճ հանդեսը գրում է՝

Եվերջին կես տարվա ընթացքում հաստոցների պատվերները Գերմանիայում առանձնակի յերևույթ են դարձել։ Նրանք բոլորում էին բացառապէս մանր ու միջին ֆիրմաներից։ Հնդհակառակը, խոշոր ձեռնարկութեաններն ու կոնցերնները, վորքան վոր խոսքը վերաբերում էր արտադրական սարքավորմանը, զադարեցրին իրենց գնումները։ Սաւ կարիք ցրանք հոգում են գործարանների ավելի քիչ գրադված ցեխերում յեղած առկա մեկնամեքենայի։

Չգնածամը ծայրահեղ չափով կրճատեց ցոր գործարանների կառուցումը (բացառութեամբ տաղմական արդյունաբերութեան)՝ իրրե որինտի մասնանշենք ՀԱՄՆ-ի վերաբերյալ տվյալները։

¹ Եփուլլեան Մանյուել դը Ստատիստիկ (Ազգերի լեղայի՝ Վիտա-կադրութեան ամսական ըլուլլեան), 1933 թ. սեպտեմբեր, էջ 346։ ՀԱՄՆ-ի համար մեքենայն արդյունաբերութեան ընդհանուր ինդիքս չէ։

² Եփերմանական ճարտարագիտաների միութեան «Գերմանական հաստոցարդյունաբերական հանդես», 4 մարտի 1933 թ., Շենիդի հոդվածը։

Գործարանային շինարարության արժեքը ՀԱՄՆ-ում ¹

Միջին ամսական ավյալները (միլիոն դոլլարներով)

1928 թ.	1929 թ.	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.
42,4	45,5	21,4	9,7	3,6

Ինչպես տեսնում եմք, նոր գործարանների կառուցման համար 1932 թվին ՀԱՄՆ-ում ծախսված գումարը կազմում է 1929 թ. համապատասխան գումարի ընդամենն 8⁰/₁₀-ը: *Նույնն է իրերի դրուժյունը նաև մյուս կապիտալիստական յերկիրներում:*

Վերջապես շինարարությունն ընդհանրապես չափազանց պահասել է ճգնաժամի ընթացքում:

Շինարարություն

	1929 թ.	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.	1933 թ. (տասնամյակի 8-10 ամիսը)
Անգլիա ² (1924 թ. = 100) Շինարարության թույլագրված յուններ.					
Բնակարաններ . .	117,5	124,1	107,5	124,4	166,0
Արդյունաբերական շենքեր . . .	140,5	185,7	109,8	94,4	107,0
ՀԱՄՆ ³ (ամսական միջին ավյալներ) Շինարարական պայմանագրեր (միլիոն դոլլարներով)	479,5	376,9	259,2	112,6	83,0

¹ «Մարդիկ ո՞վ Կարբենա Բիզնես», 1932 թ. տարեկան հավելված, էջ 31: «Ճեզերալ Բեզերզ Բյուլետեն», էջ 391: Տվյալները մեղ են ընթում շինարարության արժեքն առանց մեքենական սարքավորման:

² Կոնյունկաուր-ինտիտուտի «Յեռամայա տեղեկագիր», հրատարակության 8-րդ տարի, 2 տետրակ 1930, 1931, 1932, 1933 թ. թ. Նույնը, հրատարակության 7-րդ տարի, 1929 թ., էջ 52:

³ «Մարդիկ ո՞վ Կարբենա Բիզնես», 1929, 1930, 1931 թ. թ. տարեկան հավելված, էջ 30—31: 1933 թ. համար «Ճեզերալ Բեզերզ Բյուլետեն» 1933 թ. ոգոստոս, էջ 526: 1933 թ. համար—«Մարդիկ ո՞վ Կարբենա Բիզնես» 1933 թ.:

	1929 թ.	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.	1933 թ. առաջին 8—10 ամիսը
Գերմանիա (ամսական միլիոն ավալներ)					
Երևաբարության Քույրականության ներ (հազար խո- րանարդ մետրնե- րով)					
Բնակարաններ . .	12 121,0	10,453,0	4 819,0	3 900,0	3 413,0
Արդյունաբերա- կան շենքեր . . .	783,5	983,0	487,0	272,0	273,0

Շանույրների սաստիկ նվազումը ճգնաժամի ընթացքում և սակավ գասառնությունը ապագա շահույթների վերաբերմամբ՝ իրենց արտահայտությունն են զանուակցիաների կուրսի սաստիկ անկման մեջ:

Արդյունաբերական ակցիաների կուրսի ինդեքսը³

Տարիներ	ՀԱՄՆ	Անդ- լիա	Ֆրանսիա	Գերմա- նիա	Հևառ տան	Ճապոնիա
1929	189	189	525	126	66,2	—
1930	141	112	444	101	47	75
1931	87	87	805	78	27	76
1932	43	84	247	51	19	104
1933 (առաջին 9—11 ամիսներ)	72 ⁴	99	238	65	20	170 ⁴

Այս թվերը զուգացրել չի կարելի, վորովհետև նրանց յեղա-
կետը տարբեր է Ամեն մի առանձին յերկրի համար (ըսցի Ճա-
պոնիայից) նրանք ցույց են տալիս 40—70 % անկում:

¹ Գերմանական 85 քաղաքների համար 1929 թվին ու 96 քաղաքների համար 1930—1931 թ. թ.

² Գերմանիայի վերաբերյալ ավալները միջանի անգամ փոխվել են և սակավ գասառնություն են ներշնչում:

³ «Արդյերի լիզայի ամսական ըլույլետան», 1933 թ. № 10, էջ 420.

⁴ Կուրսի ինֆլյացիան բարձրացում:

Վարկային հզնամածը, շահույթների նվազումն ու ակցիաների
կուրսի անկումը կապիտալների եմիսսիայի նշանակալից նվազ-
ման հասցրին (բացի ձապոնիայից)՝

Կապիտալների եմիսսիան (առանց կոնվերսիայի)
(միլիոններով)¹

Ամսական միջին ավյալներ

Տարիներ	ՀԱՄՆ (գույքա- ներով)	Անգլիա (Ֆունտ ստերլինգ ներով)	Ճրամտե (Ֆրանկ- ներով)	Գերմա- նիա (մար- կերով)	Լեհաս- տան (զլո- տիներ- ով)	Ճապոնիա (իենտե- րով)
1929 . . .	849	21	1259	80	21	222
1930 . . .	585	20	1823	47	19	205
1931 . . .	260	7	1362	65	7	261
1932 . . .	99	9	511	12	12	319
1933 (առաջին 9—11 ամիսներ)	57	11	312	9	2	544

ՊԱՇՏԱՐՆԵՐԻ ԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՃԳՆԱԺԱՄԻ ՇՐՋԱՆՈՒՄ

Պատրաստի շինվածքների պաշարների վերակազրույթյուն,
վոր կարելի լինեի ոգտագործել, վոչ մի յերկրում չկա, բացառու-
թյամբ ՀԱՄՆ-ի

Պատրաստի շինվածքների պատարների ինդեքսն ՀԱՄՆ-ում
(1923—1925 = 100)²

	1929 թ.	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.	1933 թ.
Դեկտեմբեր	119	120	108	96	108

(սղոստոս)

Մինք ահանում ենք, վոր պատրաստի շինվածքների պաշար-
ները 1931—1932 թ. թ. ստատիկ պակասել ու 1923—1925 թ. թ.
մակարդակից ավելի ցած են ընկել Այս եր արտագրույթյան բուռն
վերելքի պատճառներից մեկը 1933 թ. ապրիլին—հուլիսին, յերբ
պաշարները նորից լրացվեցին և Լրագիրներին ավտմ անգնկույթյուն-
ներով պատրաստի շինվածքների պաշարները մանրավաճառ ու

¹ Վաղգրէի լրագրի տնտեսան ըրույեան, 1933 թ., № 12, էջ 526.

² Վարդիյ ոֆ Կարենա Յիւնեսքո-ի պաշտոնական ավյալները, զանա-
զան համարներ

մեծածախ առևտրի մեջ ու գործարաններում ճշնաժամի ընթացքում ստատիկ կրճատվել են նաև ուրիշ յերկիրներում: Այլ կերպ լինել չէր ել կարող: Երբ դներն անընդհատ ընկնում են, յուրաքանչյուր կապիտալիստ ձգտում է վարքան կարելի յե քիչ պաշար պահել, վարպետի ըստ կարելույն քիչ կորուստ ունենա դների անկման դեպքում:

Հումի ու գյուղատնտեսական մասնայական սպրանքների պաւարները

	1929 թ. հոկտեմբեր ¹	1930 թ. հոկտեմբեր ²	1931 թ. հոկտեմբեր ³	1932 թ. հոկտեմբեր ³	1933 թ. հոկտեմբեր ³
Ամերիկական բամբակ (հազար հակերով) . .	3 688	5 967	9 165	11 738	10 145
Յորկն (միլիոն բուշելներով)	462	544	486	455	430 ^ա
Շաքար (հազար տոններով)	2 530	3 165	6 811	7 318	6 971 ^ա
Քեյ (միլիոն ֆնտերով)	202	222	195	219	235
Սուրճ (միլիոն պարկերով)	21,1	29,3	84	31,5 ^բ	22,3
Կաուչուկ (հազար տոններով)	391	483	570	622	620 ^ա
Անագ (հազար տոններով)	31,6	47,5	61,9	58,6	84,5
Չ ապար (ՀԱՄՆ. հազար տոններով)	57,8	65,8	119	153	143 ^ա
Յինկ (հազար տոններով)	51	181	138	127	94
Նավթ (միլիոն բարելներով)	628	613	557	549	550 ^ա

Այլ և խնդիրը դուրսաճանալուսկան ու հանածո հումքի պաշարների վերաբերմամբ: Ծննաժամի սկզբից այստեղ դեռ գրեթե վաղ մի կրճատում տեղի չի ունեցել:

¹ «Լոնդոն Էնդ Քե քրիշ Եկոնոմիկ Սերվիս», 1931 թ. հունվարի յեռամսյակային հավելված:

² ԱՊ, 1931 թ. հոկտեմբերի յեռամսյակային հավելված:

³ ԱՊ, 1933 թ. հոկտեմբերի յեռամսյակային հավելված:

^ա 1933 թ. սեպտեմբեր:

^բ 1932 թ. հուլիս:

^գ 1932 թ. դեկտեմբեր:

Նախորդ աղյուսակի մեջ մենք տալիս ենք համառոտաբանային պաշարների ամփոփումը «Լոնդոն ենդ Գեմբրիջ Եկոնոմիկ Սերվիս»-ի տվյալներով, մի հիմնարկություն, Վոր ամենամեծ հեղինակություն և վաշելում բուրժուական դիտարկյան մեջ:

Մենք տեսնում ենք, Վոր վերջին տարիների ընթացքում պաշարներն ընդհանուր առմամբ արդեն չեն աճել: Բայց նրանք դեռ շատ մեծ են և ճնշում են գործ դնում գներն Վրա (սուբսի վերաբերմամբ պաշարների նվազումը սխառմամտիկ մասսայական վոչնչացման հետևանք և հանդիսանում):

ԳՆԵՐԻ ԱՆԿՈՒՄԸ ՃԳՆԱԺԱՄԻ ԺԱՄԱՆԱԿ

Ճգնաժամի ժամանակ տեղի յեր ունենում գների ճաց ավելի սուսեիկ անկում, քան յերբեիցե նախորդ ճգնաժամերի ժամանակ (բացառությամբ 1920—1921 թ. թ. ճգնաժամի): Գների այդ ավելի ուժեղ անկման պատճառը վոչ միայն ճգնաժամի սրությունն է, այլ նաև հետևյալը:

Պատերազմի ժամանակ ապրանքների պահանջարկն այնքան ուժեղ կիրպող ու մշտապես դերազանցում եր առաջարկից, Վոր համարյա բոլոր ապրանքների դները նրանց արժեքից նշանակալից չափով ավելի աճեցին: Գները վոսկու հուսով 1913 թ. համեմատությամբ ավելի քան յերկու անգամ բարձրացան 1920—1921 թ. թ. ճգնաժամի ընթացքում գների այդ ուժեղումը լիկվիդացիայի յենթարկվեց միմիայն կիսով չափ, Վորից հետո գների կայունացում տեղի ունեցավ այդ դիտես շատ բարձր մակարդակի վրա: Յեթե 1913 թ. ընդունենք 100, ապա գների ինդեքսը վոսկով 1922—1929 թ.թ. տատանվում եր 150-ի շուրջը: Վոր գները մոտավորապես նախապատերազմյան մակարդակից ավելի ցած չընկան, դրա պատճառը վոսկու արժեքի անկումը չէ, Վորովհետև վոչ մի տեխնիկական նորմուծություն չի յեղել, Վոր դոպլե չափով իջեցներ վոսկու էշոային միավորի մեջ առարկայացված աշխատամասնակը: Դրա պատճառը, մեր կարծիքով, այն է, Վոր արտադրություն ծախքերի խիստ կարեոր տարրերը—վարձակալությունը, ոնտան, փոխադրածախքը, ծառայողների պահպանումը,

հարկերը և այլն—վորոշ մակարդակի վրա ամբողջված էլ յին յերկարա-
 մամկես պայմանագրերով կամ պետական կարգադրության ներքոյ
 կարիք յեղավ մի յերկրորդ ծանր հղնաժամի, վորպեսզի այդ
 կաշկանդող պայմանները խորտակվեն ու գներն հարմարեցվեն սպ-
 րանքների արժեքին, վորն անկասկած իջել էր նախապատերազ-
 մյան ժամանակի համեմատությամբ (աշխատանքի արտադր-
 ականության բարձրացման հետեանքով)։

Մեծածախ գների ինդեքսը (միջին արեկան) 1913=100¹

Տարիներ	Գերմանիա	Ֆրանսիա (գոտի ֆրանկներով)	Անգլիա եմկոնոմիստ ինդեքս	ՀԱՄՆ	Ճապոնիա
1929 . . .	137	127	127	137	163
1930 . . .	125	113	107	124	187
1931 . . .	111	102	89 ²	105	116
1932 . . .	97	87	86	93	122 ⁴
1933(առաջին 9 ամիս- ներ)	92	81	87	92 ³	136

Այս ինդեքսները չի կարելի շուղադրել միմյանց հետ, վորով-
 հետև նրանց համար հիմք են ծառայում տարբեր սպրանքներ։
 Բայց գների մակարդակի Եւրոպայում նրանք հիմնականում արտա-
 ցուում են (բացի Ճապոնիայից, վորտեղ ուժեղ կերպով յերևան
 և գալիս գների ինֆլացիոն բարձրացումը)։

Գների անկումը տոկոսներով 1929 թվից մինչև 1933 թ.

Գերմանիա	Ֆրանսիա	Անգլիա	ՀԱՄՆ
33	36	31	33

Մոտավորապես նույն տոկոսով գներն ընկել են այն բոլոր
 յերկրներում, վորտեղ վալյուտայի զգալի արժեքազրկում տեղի

¹ Անգլերի լեզայի տնտեսական բյուլետեն, 1933 թ. № 10:

² Ինֆլացիա, սկսած 1931 թվից:

³ Ինֆլացիա, սկսած 1933 թ. մարտից:

⁴ Ինֆլացիա, սկսած 1931 թ. վերջից:

չի ունեցել: Գները անկուժը բարձրագույն կետից զեպի ցածրագույնը ել ավելի յե. այդ ավյալները մենք կրկրենք ստորև, նըդ-նաժամի դիւնամիկան վերլուծելու ժամանակ:

Այս միջին ավյալներն, իհարկե, գները անկման հսկայական անհամասարաչափություն են թաղցնում ապրանքների առանձին տեսակների վերաբերմամբ: Տվյալները մկրտի մասին մենք տալիս ենք ստորև:

ՄՈՆՈՊՈԼ ԳՆԵՐՆ ՈՒ «ԱԶԱՏ ԳՆԵՐԸ»

Յուրը մոնոպոլիաներին հաջողվեց իրենց ապրանքների վաճառքի գները համեմատաբար բարձր մակարդակի վրա պահել և, ընդհակառակը, իջեցնել առքի գներն այն ապրանքների, վոր նրանք գնում են մոնոպոլիստական կազմակերպությունների մեջ չկազմակերպված մանր արտադրողներից (դյուզացիներից, արհեստագործներից, մանր արդյունաբերողներից): Մի քանի յերկիրներում հաշվարկված և Եկարտելային գներին ինդեքսը «տղատ» գների ինդեքսի համեմատությամբ: Ստացվում և հետեյալ պատկերը:

Կարտելային գները յեվ ազատ գները

Տարիներ	Գերմանիա ¹ 1926 թ. = 100		Ավստրիա ² 1928—1931 թ.թ. = 100		Լեհաստան ³ 1928 թ. = 100	
	Կարտելային գներ	Ազատ գներ	Կարտելային գներ	Ազատ գներ	Կարտելային գներ	Ազատ գներ
1928	102,1	106,8	—	—	—	—
1929	105,0	97,4	99	100	107,7	98,6
1930	103,1	79,7	96	87	103,9	80,9
1931	93,6	60,8	91	76	107,8	63,8
1932	83,9	47,5	93	73	106,1	52,5
1933 ⁴	63,9	43,3	94	73	94,8	43,8

¹ 1933 թ. Գոնյունիտուր-վիճակագրական տեղեկատու, էջ 121, լրաց. 1933 թ.

² Ավստրիական կոնյունկտուր-ինստիտուտի ամսական տեղեկագրեր:

³ Լեհական տնտեսագիտ. ինստիտուտի ամսական վիճակագրական տղյուտակները:

⁴ 1933 թ. = 10 ամիս Գերմանիայի համար, 12 ամիս Ավստրիայի համար և 11 ամիս Լեհաստանի համար:

Ընդհանուր առմամբ մոնոպոլիաներին հաջողվեց մեղմացնել գների անկումն իր ապրանքների նկատմամբ Բայց այդ առթիվ մեծ անհամաչափություն է յերևան գալիս Պղնձի միջազգային կարեւր հարկադրված յեղով իջեցնել գները Ֆնտին 24 ամերիկյան ցենտից մինչև 8, իսկ ապա բոլորովին լուծվեց Այս բուսկյիս պղինձն արժե վոչ ավելի, քան 4—5 վոսկի ցենտ ֆունտը: Մանր արդյունաբերության մոնոպոլիաները ՀԱՄՆ-ում, Գերմանիայում և Ֆրանսիայում, ընդհակառակը, գրեթե բոլորովին չիջեցրին ներքին գները: (Սակայն անհրաժեշտ է նշել, վեր կարակնների առանձին մասնակիցները շատ հաճախ զաղանի կերպով վաճառում են պաշտոնական գներից ցած):

Ստորև բերված թվերը ցույց են առլիս, վոր մոնոպոլիստական կապիտալը ճշնաժամի ժամանակ լայն կերպով ոգտագործել է իր գերադանցութունը զաղութային յերկրների նկատմամբ՝ անհամարժեք փոխանակութունն ուժեղացնելու համար:

Գաղութային ապրանքների ու իմպերիալիստական յերկրների ապրանքների գների ինդեքսը (1913 թ. = 100)

Տարիներ	ՀԱՄՆ		Անգլիա		Գաղութային ապրանքներ			
	Պատրաստի շինվածքներ	Գերմանիա	Չուգուև	Աժուի	Հնդկական բամբակ	Ջուս (Լոնդոն)	Յեղեղ-նայացար (Նյու-Յորկ)	
1920	136	157	132	125	122	114	102	71
1930	127	150	126	123	120	74	69	53
1931	111	136	110	113	114	59	54	48
1932	101	119	109	102	113	65	52	38
1933 (ա-գոստոս)	106	113	117	112	113	67	52	54

Գաղութային արդյունքների գների իջեցումը սոստիկ պակասեցրեց զաղութների զնոդական կարողութունը արդյունաբերական ապրանքների վերաբերմամբ: Այս բանն, ինչպես նաև ազրարային ճշնաժամն ընդհանրապես, պետք է աղղեցութունը գործեը արդյունաբերական ճշնաժամի վրա, սոստիկ խորացնելով այն:

ՎԱՐԿԱՅԻՆ ՃԳՆԱԺԱՄԸ

Գների սաստիկ անկումը և վաճառահանման բացակայությունը դերարտադրված ապրանքների համար՝ հասցրին, ինչպես և ամեն մի այլ ճգնաժամի դեպքում, վարկային ճգնաժամի ու մասսայական սնանկության Արդի ճգնաժամի առանձնահատկությունը հետևյալն է.

ա) Վարկային ճգնաժամը, վորը թագնված վիճակում գոյություն ուներ արդյունաբերական ճգնաժամի հենց սկզբից, 2—3 տարվա ուշացումով սկսվեց—Գերմանիայում 1931 թ. ամռանը, ՀԱՄՆ-ում միայն 1933 թ. մարտին, յերբ այն բռնկվեց կատասարոֆիկ կերպով: Բանկային ու արդյունաբերական կապիտալի սերտանմամբ յեվ ֆինանսական կապիտալի զարգացումն չափազանց բարձր աստիճանը խտտ բանկերին հարկադրեց լաբելու բոլոր միջոցները, վորպեսզի հագուս խենց խսկ Եաների կարելի լինի կամ յսել վարկային ճգնաժամի բացահայտ կերպով յերկում գալը, ճգնաժամ, վոր հենց նրանց համար կարող եր վերին աստիճանի վստեգավոր դառնալ, ինչպես այդ ցույց ավեց գերմանական բոլոր խոշոր բանկերի խորասկզումը: Բայց վորքան ավելի յեր հարկադում վարկային ճգնաժամի յերևան գալը, այնքան ավելի այն կատասարոֆիկ ձևեր եր ընդունում: Ինչպես հայտնի յե, 1933 թ. մարտին ՀԱՄՆ-ում հարկ յեղավ փակել բոլոր վարկային հիմնարկները:

բ) Վճռական դեր եր խաղում գների հսկայական անկումը, վորը պարսեբրի ռեալ բեռը ճգնաժամի ժամանակ ավելացնում եր 35—40 %-ով:

Գների անկումը նշանակում և հսկայական տեղաշարժ յեկամուտների ռեալ բաշխման մեջ հողուտ վարկատուների (ոսանայների) ի վնաս պարասպանների (արդյունաբերողներ, գյուղացիներ, տնտեսներ, արհեստավորներ): Ուրիշ կերպ ասած՝ փոխառավական կապիտալն իր բոլոր ձևերով պետք և ստանար շահույթի՝ առանց այն ել ճգնաժամի կոպակցությամբ սաստիկ պակասամանքով զուժարից միկնուլն զուժարք տակոսներով ու ամորտիզացիայով, ինչպես առաջը Յերկարտակ ժամանակով այդ բանն տեղարելի յեր Յերևաց, վոր յերեք յեղք կա.

- 1) Պարսֆերի տարեային փոփոխումը սնանկության միջոցով.
 2) Վալյուսայի արձեղրկումը, փոքր պարսֆերի իրական բեռը կհամապատասխանեցնեն զննրի բնկամ մակարդակին.
 3) *Քի՛ արտաքին և թև՛ ներքին* պարսֆերի՝ պետության կողմից սրբագործված վնասումը:

Սնանկություններ

	1929 թ.	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.	1933 թ. ¹
ՄԻՋՑՑԱՆ ԿԱԼԱՆԿՆԵՐ ²					
Անցյեաներական ընկերությունների թիվը . . .	22.909	26.355	29.288	31.822	17.792
Նրանց պատսխիվը (միլիոն դոլլարներով) . . .	483.3	668.3	796.7	928.4	419.7
Բանկերի թիվը . . .	642	1.345	2.288	1.453	— ⁴
Նրանց պատսխիվը (միլիոն դոլլարներով) . . .	234.5	864.7	1.691.5	715.6	— ⁴
ԱՆՊԱՐԱ ՍՍՏ. ԱՆՍՍ ²					
Մասնակցությունների թիվը	5.900 ¹	6.287	6.818	7.321	4.927
Միլիոն ֆունտ սարկինգներ	— ⁴	15.1	16.5	16.4	— ⁴
ԿԵՐՄԱՆԻԱ					
Հայտարարված սնանկություններ	9.846	15.486	19.254	13.966	8.718
ՅԲԱՆՍԻԱ					
Հայտարարված սնանկություններ	6.092	6.249	7.220	9.014	8.362
ԼԱՆԱՍԱԿՆ					
Հայտարարված սնանկություններ	516	815	738	545	259
Բազմաբարկված մուրհակներ ³	1.255	1.366	1.528	838	852

¹ ՀԱՄՆ-ի գերաբերմամբ—9 ամիս, Անգլիայի գերաբերմամբ—3 յետամյակ, Գերմանիայի գերաբերմամբ—11 ամիս, Յրանսիայի գերաբերմամբ—11 ամիս, Լեհաստանի գերաբերմամբ—10 ամիս 1933 թ.

² «Առևտրի միջազգային կոնսիտուտի Կյուլթեր», 1933 թ. հոկտեմբերի 30, էջ 1177/79.

³ «Անգլիական բանկերի գինեակազրական տեսություն» 1933 թ. հոկտեմբերի էջ 119.

⁴ Տվյալներ չկան

Բայց մենք պետք է ընդդեմնք, վոր այս վիճակագրությունը վոչ մի դեպքում սնանկությունների ճիշտ պատկերը չի տալիս: Վարկային ճգնաժամի բունկման վտանգն ի նկատի ունենալով՝ տասնյակ հազարավոր ձեռնարկություններ բրուժվեցին: Խոչոր բանկերի ու պետության սզնությամբ, և այսպիսով բացահայտ սնանկությունից խուսափեցին:

Վարկային ճգնաժամի սրությունն յերևան է զալիս նաև նրա մեջ, վոր ֆինանսական կապիտալի շատ հրամանատարական բարձունքներ խորտակվեցին (Իարմշտադտի բանկը, Դրեդդենի բանկը — Գերմանիայում, Երեզրտ-Անշտալարը — Վիեննայում, Կրեյդերի կոնցերնը, Երևուլ-Կոնցերնը — ՀԱՄՆ-ում և այլն):

ՎԱՂՅՈՒՏԱՆԵՐԻ ԱՐԺ-ԵԶՐԿՈՒՄԸ

Ինֆլյացիոն ալիքի ընդհանուր տեսական հիմքը հանդիսանում է այն փաստը, վոր արտաքին ու ներքին պարտքերի ընդ գների սաստիկ անկման հետևանքով անաանելի յեր գարձել: Անմիջական պատճառները առանձին յերկիրներում տարբեր էյին: Ազրբային յերկիրներում, վորոնք ստարբերկրյա պետությունների պարտապաններն էյին, ներգործում էր վճարային բալանսի պասսիվությունը իբրև գյուղատնտեսական արդյունքների գնորի սաստիկ անկման հետևանք: Այս յերկիրներում արտածման արկից ուկներն այլևս չէյին ձածկում արտաքին պացագրերի տոկոսներն ու ամորտիզացիան: Անգլիայում ներգործում էյին վճարաբալանսի ժամանակավոր պասսիվությունը և զոսկու սաստիկ արտահոսումը շնորհիվ այն հանդամանքի, վոր հանկարծ դուրս քաշեցին Լոնդոնում տեղավորված կարճաժամկետ ստարբերկրյա կապիտալների մի նշանակալից մասը: ՀԱՄՆ-ում — վայլուտան արժեզրկելու պեսական զիսակցական միջոցառումները, գների մակարդակը բարձրացնելու նպատակով՝ ակտիվ վճարաբալանսի միջոցին: Սրա վրա մենք դեռ կանդ կառնենք հետագայում:

Կապիտալ կերպով ասելով՝ ինֆլյացիան անցավ յերեք ալիքով: Առաջին ալիքը ինֆլյացիա առաջ բերեց մի շարք անդրովկիտանյան ազրբային յերկիրներում: Յերկրորդը՝ 1931 թ. աշնանը այնտեղ հասցրեց, վոր Անգլիան հրաժարվեց զոսկու ստանդարտից և

բոլոր անգլիական դոմինիոնները, Հնդկաստանն ու Սկանդինավյան յերկիրները հարմարվեցին անգլիական արժեզրկված ֆունտ սաերլինգին: Յևրոպայի մեծագույն 1933 թ. աշնանը ՀԱՄՆ-ի հրաժարումով վստիւ ստացարհից: Այս յերրորդ ալիքը դեռ չի անցել և բոլորովին անկարելի չե, վոր Ծրանսխան ել հարկազրված լինի հրաժարվելու վստիւ ստանդարտից:

Արգյունքները 1933 թ. նոյեմբերին հետեյալներն են.

1) Կամ դեռևս 4 պետւթյուններ իսկական վստիւ ստանդարտով, այսինքն՝ այնպիսի պետութւյուններ, վորտեղ բանկնոտներն ըստ ցանկութւյան կարող են վստիւլ փոխանակվել պարտատետի համաձայն և վստիւ կարելի յե ադատորին յերկրից դուրս տանել. այդ յերկիրներն են՝ Ծրանսխան, Շվեյցարիան, Հոլլանդիան, Բելգիան:

2) Կա պետւթյունների մի խումբ՝ վստիւ ձևական ստանդարտով. դեպի դուրսը, մյուս յերկիրների վերաբերմամբ, նրանց վալյուտան հիմնված և վստիւ պարտատետի վրա: Բայց այդ բանը ձևոք և բերվում վո՛չ՝ թե վստիւ ազատ շարժման միջոցով, ինչպես այդ լինում և վստիւ իսկական ստանդարտ ունեցող յերկիրներում, այլ արտաքին առևտրի խիստ կարգավորման, վալյուտային սահմանափակումների ու սեփական բանկնոտների արտածումն արդեւելու միջոցով (միքանի յերկիրներում սրան ավելանում և նաև արտաքին պարտքերի չվեարումը): Այս խմբին են պատկանում Գերմանիան, Լեհաստանը, Հունգարիան, Ռումինիան, Ձեխո-Սլովակիան, Բուլղարիան, Լատվիան, Լիտվան: Այս յերկիրներից միքանիսում, ինչպես, որինակ, Գերմանիայում, փաստորեն յեղիւ վալյուտային կուրս կա. միկը—պաշտոնական, վստիւ պարտատետին համապատասխանող, պետութւյան կողմից յերաշխաւորված վալյուտային վճարումների համար. յերկրորդը—ոտարեկրացիներին ձևոքում դանված մարկերի դումարի համար, այն մարկերի, վորոնք շրջանառութւյուն ունեն միմիայն յերկրի ներսում (ունդիստրային մարկ և այլն) 20-ից մինչև 50 % կորուստով: Վերջապես, կա նաև յերրորդ կուրսը—եսև մարկը՝ ոտարեկրյա բանկնոտների հետ փոխանակվելիս, բայց սրա մասին հավաստե տվյալներ չկան:

3) Մյուս բոլոր յերկիւրները բացառաւս կերպով արձեղրկված վայրուսա ունեն:

Արձեղրկումը (տոկոսներով՝ վոսկու պարիսեթի նկատմամբ)

Տաղանդա	Անգլիա և գոմիտիոններ	ՀԱՄԸ
63	35	40

ՍՊԵՆՏԻՆԱՆՎԱՆ ԳՆՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Շվեդիա	Դանիա	Նորվեգիա	Սառոնիա	Ֆինլանդիա
40	45	41	34	44

ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ—ՏԱՎՐՈՊՈՒԿԱՆ ԳՆՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ավստրիա	Սլոնիա	Փորտուգալիա	Հունաստան	Հարավ-Սլովակիա
22	57	92	56	19

ՀԱՐԱՎ.—ԱՄԵՐԻՆՎԱՆ ԳՆՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Արգենտինա	Բուլղարիա	Բրազիլիա	Չիլի	Կոլումբիա	Պերու	Ուրուգվայ	Վենեսուելա	Մեկսիկո
40	65	54	50	57	50	54	30	65

ԱՍԻԱՆ ԳՆՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Տանկաստան	Չինաստան	Հնդկաստան
89	50	85

Նրանց մեջ յերեք խումբ կա.

ա) Սեւրիինգյան բլոկ: Այս այն յերկիրներէ խումբն է, վորոնք անտեսապես սերտորեն կապված են Անգլիայի հետ Նրանց վայրուստան—մի շահվելուկ է և ֆինանս, այսինքն՝ նրանց վայրուստաններէ կուրսը վոսկու նկատմամբ կարգավորվում է ֆունտ ստերլինգի կուրսի շարժման համապատասխան: Այլ կերպ ասած՝ անգլիական ֆունտը նրանց համար վորոշ իմաստով համաշխարհային դրամի դեր է կատարում: Այս խմբին են պատկանում անգլիական բոլոր գոմիտիոններն ու դաղութները, Սկանդինավյան յերկիրները, Փորտուգալիան, Արգենտինան ու Բրազիլիան:

բ) Ինոլլաշյան բլոկ—ՀԱՄՆ և միջին ու հարավային Ամերիկայի միջանի պետութիւններ, վորոնց վալլուտան շհալիւուկը և հանդիսանում զոլլարին:

դ) Մնացած պետութիւնները, վորոնց վալլուտաներն արժեզրկված են, բայց համաշխարհային վալլուտաներից վոչ մեկի ևլ հալիւուկը չեն հանդիսանում:

Կարեւորագույն վալլուտաների արժեզրկման աստիճանը վոսկու համեմատութիւմբ 1933 թ. հոկտեմբեր—նոյեմբերին ցույց և տալիս նախորդ աղլուսակը (եջ 34):

Վալլուտաների այս գրերն ընդհանրական արժեզրկումը վարակակեան սեսակեից արդի եզեմեմաի նոր մեմեան և հանգիսեմում: Նախորդ եզեմեմաից վոչ մեկի մեջ նույնիսկ վորեւե նման բան չի յեղել:

Այստեղ աչքի յե զարնում այն հանդամանքը, վոր այն բոլոր պետութիւնները, վորոնք իսկապես կամ ձեականորեն պահպանում են վոսկու պարիտետը—բացառութիւմբ տիպիկ ոսնայի-յերկիրներն, ինչպիտիք են՝ Լոսանդիան ու Շվեյցարիան—այնպիսի պետութիւններ են հանգիսեմում, վորոնք հետ-պետեագլլայան օրլանում մի անգամ արդեմ սաստիկ ինֆլյացիա յեմ սեսել. զերմանական, լեհական, հունգարական և այլ բուրժուազիայի կողմից վոսկու պարիտետն համառորեն պահպանելն, իհարկե, վոչ մի զեպքում չի նշանակում, թե նրանց տնտեսութիւնն ալիլի հաստատուն չիւլքի վրա յե կանդնած տնտեսապես, քան ամերիկական կամ անգլիական տնտեսութիւնը: Այդ նշանակում և, վոր նրանք հատ-

¹ Վոսկու վալլուտայի արժեզրկման նախորդ զեպքերը զեթե բացառական պատերազմների հետեանք ելին լինում, վորոնք հասցնում ելին իսկական ինֆլյացիայի, թղթազրամների արտարկման՝ պատերազմի ծախքերը ծածկելու համար: Վալլուտաների արդի արժեզրկումը վոչ մի տեղ ինֆլյացիայի նետվանց չի նոնդիսանում, բառի այս կլասիկական իմաստով, այսինքն՝ թղթազրամների շրջանառութիւնն ավելացում՝ պետական զեֆիցիտը ծածկելու համար: Երբ և, միջանի յերկիրներում եզեմեմաի ժամանակ թղթազրամները շրջանառութիւնն ավելացավ, թեև զների անկման ու արտազրութիւնն կրհատման հետեանքով այն պետք և պակասեր, բայց ավելացումը տեղի ունեցավ վեչ թե անմիջականորեն բուրժուային՝ զեֆիցիտը ծածկելու համար, այլ այն պատճառով, վոր վարկային եզեմեմաի հետեանքով հարկ յեղավ սաստիկ ավելացնել բանկերի ու այլ ձեռնարկութիւնների զբամարկղային պահեստները:

կապես հենց իրենց տնտեսութեան թուլութեան հետևանքով յերկյուզ են կրում, թե իրենց չի հաջողվի ստեղծել նման վայրուտայի արժեքը կամ իսկ վայրուտայի արժեքը հետ-պատերազմյան շրջանի որինակով՝ սոցիալական և զնաթամի վտանգավոր արագացման կհասցնեն:

Ի միջի այլոց. մեր գրահանութեան մեջ հաճախ չափազանց պարզացրած ձևով և պատկերվում վայրուտայի արժեքը կամ իրեն արտաքին շուկայի համար պայքարելու միջոց, իբրև բանվոր դասակարգին լրացուցիչ կերպով շահագործելու միջոց, իբրև մի յերևույթ, վորը բուրժուազիայի համար միմիայն շահավետ կողմեր ունի: Այդ, իհարկե, սխալ և և զիջակտիկական է: Վայրուտայի արժեքը կամ իրեն արտաքին շուկայի համար պայքարելու միջոց՝ արտաքին շուկաների համար: Վայրուտայի արժեքը կամ իրեն ժամանակավոր սոցիալական և տալիս համաշխարհային շուկայում վաճառահանման

1931—1933 թ. թ. պետական սնան

1 9 3 1

	Մարտ	Ապրիլ	Մայիս	Հունիս	Հուլիս
1. Հրաժարում պետական արտաքին պարտքերի վճարումներից (կամ մարտարիում)	Նոր Հարավային Ռուսիա՝ Մեքսիկա	Ավստրալիա ²			
2. Հրաժարում արտաքին առևտրական պարտքերի վճարումներից (կամ մարտարիում)				Հունգարիա	Գերմանիա
3. Միջազգային նշանակություն ունեցող այլ դեպքեր, վորոնք կապ ունեն (1)-ի և (2)-ի հետ				Հունիսի 20-ին Հուլիսի մարտարիումը ³	
4. Վերահսկողություն ստաբիլիզիայի դեֆիցիտներ վրա					

համար մզվող պայքարում այն յերկիրներին, վորոնք առաջինն ստիպված յեղան ինֆլյացիայի անցնել. բայց այդ ոգուան անհետանում ե, հենց վոր արժեզրկվում ե վայրուտաների մեծամասնությունը: Բուրժուազիայի առանձին խավերը, առաջին հերթին պարաքերով սաստիկ ծանրաբեռնված կալվածատերերը, կուլակներն ու արդյունաբերողները, ոգուա ևն քաղում ինֆլյացիայից ի հաշիվ փոխատվական կապիտալի. բայց նրանք ստիպված են իրենց վրա վերցնելու վայրուտայի տատանման ոխակը, վորն անկարելի յե դարձնում տնտեսական հաշվարկումները յերկարատե ժամկետով:

Ինֆլյացիան ավելացնում ե ընդվորների շահագործումը: Այն նշանակում ե բանը ավանդատունների, մանր բուրժուազիայի գույքի սեփականազրկում հոգուա խոշոր բուրժուազիայի, բայց այդ նշանակում ե միաժամանակ դասակարգային հակասու-ւնների արագ սրում ե մանր բուրժուազիայի տատանում և նաարխատի կողմը:

Ամփոփելով կարելի յե ասել. առաջ կապիտալիզմը պոմանջում ե վստիու կայուն վայրուտ. այժմյան վայրուտային քոտոր հանդիպում ե աղի եզրամամի բացառիկ խոռուրյուն տալացույց:

կուրյունների համաժամանակյա աղյուսակ

Ք ի վ.

Ոգոստոս	Սեպտեմբեր	Հոկտեմբեր	Նոյեմբեր	Դեկտեմբեր
Չիլի	Բրազիլիա	Ռուսիա		Հունգարիա Ուրուգվայ
Ուրուգվայ				Հունգարիա
				Եվրոպաների Բազելի կոմիտեն
	Դանիա Հունաստան Հունգարիա Փարսկաստան	Արգենտինա, Ավստրիա, Բրազիլիա, Բուլղարիա, Չեխո-Սլովակիա, Ծառոնիա, Ֆինլանդիա, Լատվիա, Թյուրքիա, Հարավ-Սլավիա	Բուլղարիա, Չեխո-Սլովակիա, Ծառոնիա, Հարավ-Աֆրիկյան միություն, Դանիա	

	Հունվար	Փետրվար	Մարտ	Ապրիլ	Մայիս
1. Հրամարում պետական արտաքին գոխասությունների վճարումներից (կամ մարտադրում)			Ձեռք Մալվա- զուր	Հունաս- տան Հարավե Հարավե Քուլդա- րեա Հունաս- տան	
2. Հրամարում արտաքին առևտրական պարտքերի վճարումներից (կամ մարտադրում)		Գերմա- նիա	Ձեռք Մալվա- զուր Հարավ- Մալվա		
3. Միջազգային նշանակություն ունեցող այլ գեղքեր, գործնք կապ ունեն (1)-ի և (2)-ի հետ					
4. Վերականգնություն ստարերկրյա գեղքերի վրա	Ձեռք-Մալ- վա Նիկարա- գուա Հարավ- յին Ամ- րիկա Քյուբեթիա Հարավ- Մալվա	Գանիա Նիկարա- գուա Ռուսի- նիա Սպանիա Ռուսի- զուր	Ավստրիա Քուլ- դարեա Հարավ- Մալվա	Արգենտի- նա Քուլդա- րեա Ձեռք Ձեռք-Մալ- վա Նիկարա- գուա Հարավ- Մալվա	Ռուսի- նիա

Հունիս	Հուլիս	Ոգոստոս	Սեպտեմբ.	Հոկտեմբ.	Նոյեմբեր	Դեկտեմբ.
Գերմանիա Ավստրիա			Հունաստան Փանաճա	Բուլղարիա	Բուլղարիա Հարավ-Սլավիա	Ֆրանսիա Հնչաստան Բելգիա Նստոնիա Հունգարիա Կոստա - Թիկա
Ավստրիա	Ուրուգվայ			Բուլղարիա Բրազիլիա		
ռզանի Համաձայնությունը		Ռուսաստանի կոնֆեդերացիայի վերջը				
Բրազիլիա Չիլի	Հավիա Հնչաստան Ճապոնիա	1933 թ. ոգոստոսից—1933 թ. հուլիսը (1933 թ. հուլիսի համար) Ավստրիան, Բուլղարիան, Գերմանիան, Հունգարիան, Հունաստանը, Ռուսիան, Հարավ-Սլավիան, Անգլան, Արգենտինան, Բրազիլիան, Չիլին, Կոստա-Թիկան, ռուսներն, Նիկարագուան, Քյուբրիան, Չեխո-Սլովակիան, Նստոնիան, Իսլանդիան, Պարսկաստանը, Վենեսուելան վերանկազմված սահմանեցին ստարերկրյա գեոգրաֆիկ դրա կամ արգելեցին վալյուտայի արամծուծն ու ստարերկրյա մուրհակների վճարումը				

	Հունվար	Փետրվար
1. Հրամարում պետական արտաքին պարտքերի վճարումներից (կամ մարտոտրիում)	Հարավ-Մլա- վիա Ավստրիա Ռումինիա	Հունգարիա
2. Հրամարում արտաքին անևարական պարտքերի վճարումներից (կամ մարտոտրիում)		Հունգարիա Գերմանիա
3. Միջազգային նշանակություն ունեցող այլ զեղչեր, վարձնք կապ ունեն (1)-ի ու (2)-ի նեւ		
4. Աերանակողություն ստարերկրյա զեղիզների վրա		

Արտաքին պարտարեւնության ընդհանուր չափերը բոլոր հաստատուն-սովստաբեր թղթերի վերարեբմամբ կոնդիիֆը գնահատում է 1932 թ. վերջին 35 միլիարդ վոսկի դոլլար, վոր բաշխվում է ըստ վարկատունների հետևյալ կերպով.

Անգլիա 23 0/0	Գերմանիա	} 39 0/0
ՀԱՄՆ 22 0/0	Կանադա	
Ֆրանսիա 10 0/0	Բելգիա	
Եվեյցարիա 5 0/0	Ճապոնիա	
Հոլլանդիա 5 0/0	Շվեդիա	
	Չեխո-Սլովակիա	
	Սպանիա	

Սրա մեջ չեն մտնում բառևարտական պարտքերը—9 միլիարդ վոսկի դոլլար:

Տոկոսների և շիջուցման ֆոնդի տարեկան վճարումները պետք է կազմեն 2—2 1/2 միլիարդ վոսկի դոլլար: Այս գումարը

- 1 Վճարել և Ավստրալիայի Փեղերտով կառավարությունը:
- 2 Անգլիայի պետական պարտքերի վճարումների տարեկանը 2 տարով:
- 3 1931 թ. հուլիսի 1-ից մի տարով զարգացվում է Անգլիայի, Ֆրանսիայի, Բելգիայի, Իտալիայի, Հունաստանի, Գերմանիայի, Փարսուգալիայի, Ռումինիայի, բրիտանական գոթինիոնների և այլ միջազգային պարտքերի վճարումը:

Մարտ	Ապրիլ	Մայիս	Հունիս	Հուլիս
Գուրտ	Բուլղարիա	Հունաստան	Անգլիա ¹ Պարագվայ	Ֆրանսիա Հունգարիա
		Կոնֆեդերացիա գերմանական արանֆերի հարցերի Հուլիս		Տնտեսական կոնֆեդերացիա Հոնգոնուս
ՀԱՄՆ (ժամանակագր)				

վճարելու անկարելիութունը Condiffe լուսարանում և նրանով, վոր այդ գումարը վստիկու համաշխարհային ամբողջ պաշարի մոտ 20 %-ն և կազմում և ավելի յե, քան թե պարտապան յերկիրնե-րի վստիկու ամբողջ պաշարը:

Աղբյուրներ.

«Economist» 1931.

Condiffe, «Econ. survey», 1931/32, էջ 76 և 319—322,

» » » 1932/33, էջ 328 և 271—278,

Toynbee, «Survey of Intern. Affairs», 1931 թ.:

ՊԱՅՔԱՐ ՎՈՍԿՈՒ ՀԱՄԱՐ

Պայքարը վստիկու համար անդուլ կերպով օտարմտակվում և: Ստորև բերված աղյուսակը ցույց և տալիս վստիկու պաշարների կարևորագույն փոփոխութունները և դնամամի ընթացքում:

¹ Վնարում 10 միլիոն գուլլար արծաթով պարտքի հարցը հետ կարգափո-րելու պայմանով:

Կենտրոնական բանկերի ու կառավարությունների վոսիտ պաւարը

(ժիլիոն վոսիկի դրամարհերով)¹

Տարիներ	ՀԱՄՆ	Յեկրոպա	Անդլիա	Ֆրանսիա	Գերմանիա	Ասիա	Լատինական Ամերիկա
1929	3974	4511	688	1462	512	728	801
1930	4160	5009	741	1775	624	755	634
1931	4587	5353	643	2290	325	416	416
1932	3522	6371	670	3221	183	524	348
1933	4009	6362	925	3213	58	481	367

Աղյուսակը լիակատար պարզությամբ ցույց է տալիս հետեյալ կարեւորագույն մոմէնտները.

ա) ճգնաժամի ընթացքում հանձնած վոսիկին ամբողջությամբ կլանել է Յեկրոպան.

բ) պարտապան պետութիւնները (Լատինական Ամերիկան Ասիական պետութիւնները, Գերմանիան) ստիպւած էին իրենց ունեցած վոսիկու պաշարի խոշոր մասը հանձնել.

գ) բուն Յեկրոպայում Ֆրանսիան կորզեց իրեն համար վոսիկու պաշարի ահագին մասը:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՓՈՆԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԶՎՃԱՐՈՒՄ

Արդի ճգնաժամի վորակապես նոր մոմէնտ է հանդիսանում արտաքին, մասամբ նաև ներքին պարտքերի չվճարումը Վերե բերված (տես էջ 36—41) համաժամանակյա աղյուսակը

¹ «Ֆեդերալ Ռեզերվ Բյուլետեն», զանազան համարներ 1933 թ. հուլիսից խոշոր փոփոխութիւններ տեղի չեն ունեցել վոսիկու բաշխման մէջ:

տալիս և արտաքին փոխառությունների չվճարման ժամանակա-
զրույթյունը:

կարելի չե նշել հետևյալ գլխավոր մոմենտները.

ա) Ագրարային յերկիրների անվնասագնացությունը, վորովհետև
նրանց արտածման ավելցուկն արդեն չի ծածկում տոկոսները.
գյուղատնտեսական արդյունքների դների սաստիկ անկման հե-
տևանքով՝ նրանց վոսկու պաշարը ավելի կամ պակաս չափով
սպառված և, խսկ նոր ոտարերկրյա կապիտալի հոսանքը դա-
զարել և:

Իբրև որինակ կարելի չե բերել Հնդկաստանն՝ ու Արդենտի-
նանն¹:

Հնդկաստանի արտաքին առեվտուր միլիոն ռուպիներով

(տարին վերջանում և մարտի 31-ին)

	1929թ.	1930թ.	1931թ.	1932թ.	1933թ.
Ագրանքային արտածման զուտ					
ավելցուկը	860	790	620	348	84
Վոսկու զուտ ներմուծումը	212	142	125	—	—
Վոսկու զուտ արտածումը	—	—	—	590	683

Հնդկաստանը կարողացավ իր պարտավորությունները կա-
տարել՝ մորիլիզացիայի յենթարկելով մասնավոր գանձերի գեր
կատարող վոսկու մի մոսը. վոսկին ուղարկվեց Անգլիա և ողոր-
դործվեց անգլիական բանկի վոսկու պաշարն ավելացնելու հա-
մար:

¹ Պաշտոնական տվյալները—«Մասախետ», 1933 թ. նոյեմբերի 11-ին՝
էջ 670.

² «Ազգերի լիգայի վեճակագրական տարեգիրք», 1932/33 թ., էջ 166.

Արգենտինայի արսափին առեկտուրը

(միլիոն վոսկի գուարաներով)

	1928 թ.	1929 թ.	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.
Ապրանքների արտածման աճեցուկը	—	87	114	79	115
Վոսկու պաշարը տարվա վերջին	607	434	412	253	249

Այն բանից հետո, յերբ Արգենտինան կորցրեց իր վոսկու պաշարի կեսից ափելին, նա ստիպված յեղավ դադարեցնելու արտաքին փոխառությունների հետ կապված վճարումները, ինչպես և հրաժարվելու վոսկու ստանդարտից: Նման գրություն ևր նաև Ալստարայիայում ու այլ յերկիրներում:

բ) Ոստրելիյա փոխառությունների հետ կապված վճարումների լիալին դադարեցումը Գերմանիայի կողմից, թե՛ սեպարացիաների և թե՛ կարճաժամկետ պարտքերի (համաձայնություն մորատորիումի մասին), ինչպես նաև յերկարաժամկետ փոխառությունների ստեղծների վճարումը 70 0/0-ով կրճատելը՝ ձևակազմում պահպանելով վոսկու ստանդարտը: Նման գրություն գոյություն ունի նաև մի շարք ուրիշ յերկիրներում:

գ) Միջդառնակցային պարտքերի վճարման դադարեցումը վճարումների լիալին դադարեցումը Ֆրանսիայի, Բելգիայի ու ուրիշների կողմից, վճարումների միմիայն սիմուլիկ ընույթն Անգլիայի կողմից: Ռեպարացիոն ու միջդառնակցային պարտքերի ամբողջ շենքը, հանդիսավորապես 62 տարվա ժամկետով կնքված բոլոր համաձայնությունները ճգնաժամն անվերադարձորեն արբերեալ-տարել և: Յունդի պլանը, վոր նախատեսում ևր 2 միլիարդ մարկից ափելի տարեկան վճարումներ տասնյակ տարիների ընթացքում, փոխարինվեց Լոզանի համաձայնությամբ, վորը պայմանական կերպով նախատեսում և 3 միլիարդ մարկ միացված վճարում, ըստվորում ակնհերև և, վոր այդ գումարն ևլ յերբեք չի վճարվելու:

ԿԱՊԻՏԱԼԻ ԱՐՏԱԾՄԱՆ ԳԱԿԱՐՑՈՒՄԸ

ձեռնածամն հասցրեց կապիտալի տրտածման գրեթե լիակատար դադարեցմանը: Կապիտալի յերկու կարևորագույն եջսպորտներին— ՀԱՄՆ-ի ու Անգլիայի ոտարերկրյա եմիսսիան հետեյալ պատկերն և ապիս:

Կապիտալի արտածումն արտասանման¹

(միջին հազարով ամսական)

	1925թ.	1929թ.	1930թ.	1931թ.	1932թ.	1933թ. (առաջին 10 ամիսները)
ՀԱՄՆ (միլիոն գոլդարձե- ներով)	110	64	85	21	2	0,12
Անգլիա (միլիոն ֆունտ ստերլինգներով) :	11,9	7,9	9,1	8,8	2,4	2,7

Ֆրանսիան, Հոլլանդիան ու Շվեյցարիան նույնպես փաստորեն դադարեցրին կապիտալի արտածումն արտասանման:

Վալյուտային չարաչառությունը վալյուտաների սպազա կուրսի հույսերի կապակցությամբ այն բանին հասցրեց, զոր միլիտարիզմի հասնող զուգարներ, զուրա հանված կապիտալիստական արտադրական հարաբերությունների նորմալ կապակցությունից, մի յերկրից մյուսն ևն ճանապարհորդում իրրև կարճաժամկետ, հաջախ առհասարակ զու մի տեղուս չընթող փոխառվական կապիտալ— Անգլիայից՝ Ֆրանսիա, Ֆրանսիայից՝ ՀԱՄՆ, ՀԱՄՆ-ից՝ նորից Անգլիա և այլն, նայած թե տվյալ մամնտին ինչպես և դասազորվում վալյուտային ճգնաժամը:

ԱՐՏԱՓԻՆ ԱՌԵՎՏՐԻ ԿՐՃԱՏՈՒՄԸ ՃԳՆԱԺԱՄԻ
ԸՆԹԱՑՓՈՒՄ

Ճգնաժամն առաջ բերեց կապիտալիստական աշխարհի արտաքին առևտրի չափազանց մեծ կրճատում:

¹ «Ազգերի լիգայի վեհակազրական ամսական բյուլետեն», 1933 թ. № 10, էջ 392:

Համաեթարհային առեվտուրն առանց ԽՍՀՄ միլիոն
վոսկի դոլլարներով¹

(ամսական միջին ավյախներ)

Ներմուծում

	1929 թ.	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.	1933 թ. ²
Կապիտալիստական աշխարհը	2.678	2.105	1.540	1.032	877
(1929 թ.=100)	102,3	82,7	58,8	39,4	33 ³

Արտածում

	1929 թ.	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.	1933 թ.
Կապիտալիստական աշխարհը	2.406	1.912	1.854	921	840
(1929 թ.=100)	93,5	78,3	55,4	37,7	30 ⁴

Արտաքին առևտրի կրճատումը 35—40 օլո-ով տեղի ունեցավ գների անկման հաշվին, իսկ մնացյալում արտաքին առևտրի ծավալի կրճատման հաշվին նրա բնական ձևով:

ՊԱՅՔԱՐ ԱՐՏԱՔԻՆ ԵՌԻԿԱՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ, ՏՆՂԱՇԱՐԺԵՐ
ՅԵՐԿԻՐՆԵՐԻ ՄԻՋԵՎ

Արտաքին առևտրի ընդհանուր կրճատման շրջանակներում ուժեղ տեղաշարժեր տեղի ունեցան առանձին յերկիրների միջև.

¹ ԱՊՊ, 1933 թ. № 3, 10 և 11.

² Առաջին ինն ամիսները

³ Իժ մոտավոր հաշվարկումը—Հեղինակ

⁴ Իժ մոտավոր հաշվարկումը—Հեղինակ

Կարևորագույն կապիտալիսական յերկիրների
արժամուր միլիոն վոսկի դոլլարներով

(ամսական միջին տվյալներ)

	1929 թ.	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.	1933 թ. (հունվարից սեպտեմբեր)
ՀԱՄՆ	430	315	198	131	102
Անգլիա	295	231	147	107	100
Ֆրանսիա	163	140	99	64	53
Գերմանիա	252	225	181	112	90
Ճապոնիա	81	59	46	30	30
Հեռաստան	26	23	18	10	18,4

Արտածման համար մզվող պայքարում 1931 և 1932 թ. Գերմանիան Անգլիային հետ մղեց յերրորդ տեղը. 1933 թվին ԱՅԳ-լիան վնճ միայն Գերմանիայից անցավ, այլև ժամանակավորապես մեկ ՀԱՄՆ-ից: Պատրաստի արդյունաբերական շինվածքների ասպարեզում Անգլիան դարձյալ հաստատուն կերպով կանգնած և առաջին տեղում:

Հետևյալ արդուակը ցույց և տալիս կարևորագույն արդյունաբերական յերկիրների բաժինը համաշխարհային ընդհանուր արտածման մեջ և նրանց տեղաշարժումը ճգնաժամի ընթացքում (տես էջ 48):

Շուկաների հարաբերական նեղութունը պայտաի չտեսնելոված սուրյան հասցրեց վաճառանամման ամն մի հնաավորուրյան համար, անընդհատ համակողմնի առևտրիկան պատերազմի հասցրեց, Այն տեղի յե ունենում յերկու գլխավոր գծերով.

Բաժինը նստաբաժնային արտաձևան մեջ¹

(տոկոսներով)

	1929 թ.	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.	1933 թ. (հունվարից— ապրիլ)
Անդրա	10.74	10.48	9.96	10.06	11.50
Մրացյալ նահանգ- ներ	15.61	14.27	12.57	12.39	11.78
Գերմանիա	9.71	10.82	12.08	10.70	10.98
Ֆրանսիա	5.95	6.34	6.30	6.08	6.78
Նապոնիա	2.96	2.67	2.89	3.05	3.37 ²
Ահառաան	0.96	1.03	1.12	0.95	0.95
Մնացած յերկրները	54.09	54.39	55.18	56.77	54.90
Հանրագումար	100	100	100	100	100

1. Մաքսիմալ հնարավոր սեղմում ամեն տեսակ ապրանքների ներմուծման, մորոնք ընդհանրապես կարող են արտադրվել յերկրի ներսում: Այդ նպատակի համար իբրև միջոց ծառայում են՝ մաքսերը, ներմուծման կոնտինգենտները, ներմուծումն արգելելը, վալյուտային շրջանառության կարգավորումը և վալյուտայի արժեզրկումը:

2. Արտաձևան մաքսիմալ հնարավոր ուժանդակում: Դրա համար իբրև միջոց ծառայում են՝ դեմոպիսոն և ամեն տեսակ պետական նպաստները արտաձևան համար:

¹ Աղբյուրներ—1929—1932 թ. թ. համար՝ «Ազգերի լիգայի վիճակագրական տարեգրքերը» 1932—33 թ., էջ 16; 1933 թ. համար՝ «Ազգերի լիգայի ամսական թյուլետներ» զանազան համարներ:

² Հունվարից—հուլիս

Մինչդեռ նախքան պատերազմը մաքսային տարիքն առանց փոփոխությունների դորձում էր մոտավորապես 10 տարի, ներկայումս մաքսերն ու այլ առևտրա-քաղաքական միջոցառումները փոփոխվում են տարեկան միջանի անգամ: Այս բոլորի հետևանքով այլևս դյուրեթյուն չունի բազատ համաշխարհային շուկան՝ բառի հին իմաստով: Միջազգային առևտուրն ավելի ու ավելի բաժան-բաժան և լինում և կառավարությունների կողմից սրբազործվող առանձին դորձաբքների դառնում յերկու յերկիրների միջև, վերածվելով մի անսակ ժմիջակետական դոխանակային առևտրի: Ինքնբնատինքյան հասկանալի յե, վոր այս պայմաններում իմպերիալիստական մեծ պետություններն ուժեղ ենթում են դորձագրում ավելի թույլ պետությունների վրա, գյուղատնտեսական ապրանքների զնորդները՝ աղբարային յերկիրների վրա (կոնկրետ որինակներ բերված են ստորև, յերբորդ գլխում): Քաղաքականությունն և վորոշում արտաքին առևտրի ձևավորումը:

ԲՈՒՐԺՈՒԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՔՆՈՐԻԱԿԱՆ , ԱՆՃԱՐԱԿՈՒԹՈՒՆԸ

Ճգնաժամի ընթացքում լույս են տեսել միջանի հարյուր գրքեր ու խոշոր հոդվածներ ճգնաժամի մասին. բայց բուրժուական գիտությունը նույնքան հեռու յե ճգնաժամի թերթիական ըմբռնումից, ինչպես 100 տարի առաջ: Մենք կրերինք միմիայն յերկու որինակ. անդլիական ԵՆկոնոմիստը՝ 1933 թ. հուլիսի 9-ի հատուկ հավելվածով տալիս և նոր գրականության մատենագիտությունը ճգնաժամի մասին. այն սկսվում Ե հետևյալ խոսքերով.

«Տիրարի յե մտածել, վոր 1929—1933 թ. թ. դեպրեսիան վրա հասավ և (գուցե) արդեն մտանում և իր վախճանին, մինչդեռ արդյունաբերական ցիկլի մեր ըմբռնումը հազիվ թե ավելացած լինի անցյալի համեմատությամբ: Ճգնաժամն ստեղծեց գրքերի, բրոշյուրների ու պաշտոնական զեկուցումների մի առատ հեղեղ, և տնտեսագետների կարծիքը հակվում էր թե այս և թե այն կողմը դեպքերի ընթացքի կապակցությամբ միմիայն նրա համար, վոր մեծ մասամբ կրկին վերադառնար խելացի սկեպտիցիզմի

զիրքին՝ իբրև այնքան բարդ ու խճճված պրորիմի համար ամենից ավելի համապատասխան զիրքիչ:

1933 թ. աշնանային ամիսներին ամբողջ ամերիկական մամուլն իբրև նոր հայտնագործում (1) նշում էր ամերիկյան բանկիր Նյուսի կարծիքը, զորի համաձայն ճշմամբը կարելի չէ հաղթահարել միմիայն կապիտալի նոր խոշոր ներգրույթների միջոցով: Այդպիսի որինակներ կարելի չէ անչափ շատ բերել:

ՃԳՆԱԺԱՄՆ ԱՐԷԽՍՏԱԿԱՆՈՐԵՆ ԼԱՂԹԱԼԱՐՆԵՆՈՒ
ՐՈՒՐԺՈՒԱԿԱՆ ՓՈՐՁԵՐԻ ԷՈՐՏԱԿՈՒՄԸ

Ճգնամբը 4 տարվա ընթացքում աս ումեղ չափով իջեցրեց բուժուագիտի օւոնույթները, բացառությամբ միքանի մոնոպոլիսական ձեռնարկությունները ու ուղղական արդյունարեբության: Մինչև իսկ յուրացրած հավիյլալ արժեքի գումարը սաստիկ պակասեց, վորովհետև շատ ավելի քիչ քանակությամբ բանվորներ էյին շահագործվում: շահագործման նորմայի բարձրացումը չէր կարող համակռուել շահագործվողների թվի կրճատումը: Ի՞նչոյ դրամի ձևով իրացված օւոնույթի գումարն է՛լ ավելի ումեղ չափով բնկալ, քան ին յուրացրած հավիյլալ արժեքի գումարը, վորովհետև գնեցի մեծական տնկոււր կրուստներ էր առաջացում կապիտալի տնեմ մի պօւոյթի ժամանակ: Կապիտալիզմին չէր հաջողվում իբրև դրամ իրացնել ամբողջ յուրացրած հավեյալ արժեքը, թեև անկասկած ճգնամբի գլխավոր ծանրությունն ընկնում էր բանվորների ու գյուղացիների, աշխատավոր մասսաների վրա: Չնայած շահույթների վիճակագրության բացակայությանն, այդ բառի մարքսիստական իմաստով, ակցիոներական ընկերությունների յեկամուտների վիճակագրությունը ցույց է տալիս այնուամենայնիվ, թե ի՞նչպիսի կործանարար ազդեցություն ունեցալ ճգնամբը բուժութաղիայի շահույթների վերաբերմամբ:

Ընդգծում ենք, վոր մե՛ջ բերված տվյալները ցույց են տալիս վո՛չ թե շահույթները մարքսիստական ըմբռնումով, այլ ձեռնարկութեան յեկամուտը (հանած տոկոսները, ամորտիզացիան ու հարկերը): Բայց այնուամենայնիվ նրանք մասավոր պատկեր տալիս են: Շատ հավանական է, վոր բազմաթիվ ակցիոներական

ընկերութիւններ, վորոնց վարկն արդեն խախտված է, բան-
բիւ կն» իրենց հաշվեկշիռները, այսինքն՝ շահույթ են ցույց
տվել փոխանակ իրականում ունեցած վնասներին:

Կարեւորագոյն արդումարեալի վերկիրների
նաեվեկեիւններ Վինակագրութիւնը¹

Տարիներ	ՀԱՄՆ (1929 թ.—100) 433 արդումար- բերական ընկե- րութիւնների զուտ յեկամուտը	Ազգիւս (1924 թ.—100) Շահույթը, Շղթայական ինդեքսը ²	Գործանիւս Շահույթը (միլիոն մար- կերով)
1929	113,5	120,1	315
1930	67,6	119,4	207
1931	28,0	92,5	-116
1932	7,0	75,8	(Պահ) 73

Այդ պատճառով եւ՝ բարձուական անսխական քաղաքականու-
թյունն ամենից առաջ իրեն նպատակ է դնում կապիտալի «նորմալ»
ինքնաճանցման վերականգնումը: Բայց իշխող դասակարգերի ա-
ռանձին շերտերը, վորոնք իրենց մեջ բաժանում են շահույթը
սենսայի, ձեռնարկութեան շահույթի, փոխառուական կապիտալի
տակասների ձևով և վորոնց մեջ գոյութիւն ունեն շահերի ուրիշ
հակասութիւններ եւ (մոնոպոլիաներ ու բազաւ) արդումարեա-
րութիւն, հայթայթող ու մշակող արդումարեալութիւն, արտա-
ծողներ ու ներմուծողներ և այլն), չկարողացան համաձայնութիւն
զաւ այդ նպատակին հասնելու միջոցների վերաբերմամբ:

Իհարկէ, ֆինանսական կապիտալի շահերը վճարական դեր
են խաղում: Բայց ֆինանսական ոլորտի իրան եւ վոչ մի տեղ

¹ Գեոյանկաուր-ինստիտուտի յեռամայա ժողովածուներ, Ց-րդ հրատ.,
պրակ II, մասն ՀԱՆ, էջ 98:

² Ամեն մի թիվը ցույց է տալիս հարաբերութիւնը դեպի նախորդ տա-
րին և վճիճն դեպի 1926 թ., այնպես վոր շահույթների նվազումն եւ ազգիւս մեծ է

չկարողացաւ անտեսական քաղաքականութեան հետեողական դիմ
ստեղծել: Այստեղից՝ քառուր տնտեսական քաղաքականութեան
մեջ, Տնտեսական քաղաքականութունը փոխվում էր կախված
այն բանից, թե՛ ֆինանսական ոլորտը իրայի վճար խուճրը, կա-
ռավարող դասակարգերի վճար շերտերը տվյալ մոմէնտին գերա-
կշռութեան ունենային: Այդ քառուր մեջ կարելի չէ հետեյալ հիմնա-
կան գծերը հաստատակայել:

ա) Միջոցառումներ, վարձն ուղղված են գների մեղադրակը
բարձրացնելու: Այդպիսի վարձեր ձեռնարկվում էին դրամական
կողմից, բուրժուական գիտութեան մեջ անբաժան իշխող դրա-
մական շքանակական թնորիայի՝ համապատասխան, սկզբում
վարկերի ծավալն բնդլայնելու միջոցով: Այդ վարձը չհաշտողից, վո-
րովհետեւ շարժական է ձեռնարկութեանն երբ ճշմարտամի ժամա-
նակ նոր վարկերի պահանջը ունենային. իսկ այնպիսի ձեռնարկու-
թեանները, վարձն ուղղում էին վարկեր ստանալ, չէին կարող
յերաշխիքներ տալ: Ինֆլացիան, հոժարակամ թե՛ հարկադրված,
թե՛ն ապիս էր գների ցանկալի բարձրացումը, բայց այն էլ մի-
միայն յերևութեան էր. վոսկյա գները արտաբախում էին բնկնել
ինֆլացիայի յերկիրներում:

Գների բարձրացումը օտարերկրյա մրցակցութեանը վերացնելու
միջոցով՝ վորոշ հաջողութեան ունեցալ հաստատուն կերպով
կարտելացված ապրանքների նկատմամբ. բայց ընդհանրապէս
այն էլ անհաջողութեան կրեց, նկատի ունենալով բնակչութեան
ցած գնողունակութեանը յերկրի ներսում:

բ) Միջոցառումներ, վարձն ուղղված են յերկրի ներսում վա-
նառեանութեանն ուրիշտականորէն աթուծացնելու: Այս կարգին
են պատկանում պետական ու կոմունալ շինարարութեանը, յեր-
կաթուղիների պատկերները և այլն: Վորչափով դրա միջոցները
ստացվում էին հարկերից, այդ վորչինչ չէր փոխում ներքին շու-
կայի տարողունակութեան մեջ: Իսկ յեթե միջոցներն ստացվում
էին պարտքերի գումարն ալեւացնելու միջոցով, ապա այդ դառ-
նում էր ինֆլացիայի տարր: Մեծ ազիտացիոն շէնքա գնիրը՝¹

¹ Կապիտալիզմի որեւքների կատարյալ անըմբռնողութեանը յերեան և
գալիս, որինակ, այն բանում, վոր շէնքա գնիրը՝ անըրկական կամպանիայի

կամ պաշխաններն հաջողութուն չունեցան, վորովհետև չոգտա-
գործված դնսողունակութուն գոյութուն չունի (բացի բուրժու-
ադրայից)։

դ) Միջոցառումներ, վորոնք ուղղված են վաճառահանումն
աճեցնելու և արտադրություն բարձրացնելու արտադրողներին և
արտադրողներին անհաջողությամբ վերջացան՝ բոլոր յերկիրներին
խափանիչ ձևերով և մեթոդներով և հետևանքով։

դ) Բանվորների տանգործման նորմայի բարձրացում, սոցիա-
լական նյութային կրճատում յնվ ալլն։ Այս տեսակետից կատա-
վարող դասակարգերի բոլոր խավերի միջև լիակատար համեմա-
խութուն եր թաղավորում և բայց այդ միջոցառումները, վորոնք
անմիջականորեն ազելացնում են կապիտալի շահույթը, ազելի և
սեղմում են ներքին շուկան, և քանի դեռ չի սկսված հիմնա-
կան կապիտալի վերանորոգումն ու ընդլայնումը՝ շահույթներ
ստանալու հեռանկարների լավացման հետևանքով, դրանք ճգնա-
ծամի վրա խորացնող ազդեցութուն են դործում։

Ամփոփելով՝ կարելի չե սակել. սնեստական-ֆադալական ձեռ-
նարկումների միջոցով նվաճված արտադրություն հայրահա-
րիչ և համար բուրժուազիայի կատարած վործերն անհաջող անցան։
Թեև 1932 թ. կեսից տեղի ունեցավ ճգնաժամի մեղմացում,
իսկ տանձին յերկիրներում մի փոքրիկ բարելավում, բայց այդ
վոյ մի դեպքում բուրժուական փորձերի հաջողութուն չի նշա-
նակում և՛ նորհանգրվան, միջանի դեպքերում, որին ահ, ՀԱՄՆ-ում,
նրանք այն հետևանքն ունեցան, վոր հետ նեղվեց բարելավման
այն տեղանքը, վոր սկսել եր յերևան հանել իր ազդեցութունը՝
կապիտալիզմի շարժման իմաստներն-որինքների հիման վրա։

Բուրժուադրայի՝ ճգնաժամն արհեստականորեն հաղթահարե-
լու փորձերը հասցրին պետության դերի բարձրացման և սոցիալական
կապիտալիստական յերկիրների սնեստական կրճատում։ Նախ, ազգա-
լին յեկամուտի սատարիկ անկման կապիտալիզմում ազելացում

մեջ ազգային յերևանում հետևյալ ձևով. յի՞նք ամեն մի աշխատավոր սրա-
կան 50 ցենա ազելի ծախսի, այն ժամանակ ճգնաժամը վերջ կզանի Սակայն
վոր վոր հարց չեք տալիս իրեն, թե բանվորներն ու ծառայողները վերականգն
դեպք և վերցնեն ամեն ամիս այդ լրացուցիչ 15 դոլարը։

բյուջեյի հարաբերական տեսակարար կշիռը ճգնաժամի՝ ժամանակ Այժմ ազգային յեկամուսի աս ավելի խոռոք մասն և ժողովրդւմ հարկերի ձեռով ու վերաբաշխվում բյուջեյի միջոցով: Յերկրորդ, պետւրյունն ավելի ու ավելի ակտիւ կերպով և խտնըվում կապիտալիսակեան ճնտուրյուն բնրացիին—վայրուսային քաղաքականությունը, նվաղագույն և առավելագույն զնեքի սահմանումը, հայրենի ապրանքները գործածելու հարկազրանքը պետության ուժեղ ազդեցությունը բանկային գործի վրա, արտաքին առևտրի կարգավորումը մինչև ամենամանրիկ մանրամասնությունները, առևտսայդերների բռնի ներառումը կարտելների մեջ, աշխատավարձի հաստատուն գրույքները և այլն:

Տիրապետող դասակարգերի առանձին շեշտերի պայքարը՝ հավելյալ արժեքի պակասած գումարի բաշխման համար՝ պարլամենտից տեղափոխվում և պետական ապարատը, հենց բյուրոկրատիայի ներքու: Յուրաքանչյուր առանձին ձեռնարկության, յերբեմն մինչև անգամ առանձին գործարքի շահույթը կախված և պետական բյուրոկրատիայի: Վճարից: Թիւև ֆինանսակեան կապիտալը իւխում և պետության ու պետական ապարատի վրա և բնդհանուր առմամբ վորոշում և տնտեսական քաղաքականության գիծը, այնուամենայնիվ պետական բյուրոկրատիայի իշխանությունն աճում և որենդրական հաստատությունների բարդ ու արագ փոփոխության հետևանքով: Այդ բաղիւսի վրա զարգանում և հրեշավոր կաթառակերպւյուն ու բարբերի արակամւրյուն:

¹ Հետեյալ ավյունը կողմ-մատուր պակերացում են տալիս պետական բյուջեյի բաժնի անման մասին ազգային յեկամաի մեջ—տեղաճեքով

	ՀԱՄՆ	Անգլիա	Յրանիա	Գերմանիա
1929 թ.	5	21	19	11
1933 թ.	10	25	27	18

ՅԵՐԿՐՈՐԳԻ ԳՂՈՒՒՅՑ

Ա.Գ.ՐԱՐԱՅԻՆ ԾԳՆԱԺԱՄԸ

Համաշխարհային ազրարային ճգնաժամը մինչև այսօր էլ դեռ պահպանում է նախկին սրութունը, և չի կարելի նրա լուծման կամ դանե նույնիսկ մեղմացման վորևէ նշան հայտնաբերել: Յեթև 1930 թվին գոյութուն ունեւ միմիայն յերկրագործութան ճգնաժամ, ապա այդ ժամանակվանից սկսած ճգնաժամն ամբողջովին ՚ընդգրկեց նաև անասնաբուժութունը:

Այստեղ աչքի յե գորնում տարբերութունը XIX դարի մեծ ազրարային ճգնաժամի համեմատությամբ: Այն ճգնաժամը միմիայն հացի յեվրոպական արտադրությամ ձգնաժամն էր, վոր առաջացել էր յերկաթուղային ցանցի ընդարձակումով անդրովկիանյան յերկիրներում, վորը հնարավոր էր դարձնում յեվրոպական շուկա նետել եժան հացը Հյուսիսային Ամերիկայի նոր մշակված մարզերից, ինչպես նաև շտովանար արտածումով ձկնաֆեռողական յերկիրներից— Ռուսաստանից ու Հնդկաստանից, վորոնց մրցակցությանը չէր կարող դիմանալ բարձր սենտաներով ծանրարևոնոված յեվրոպական կապիտալիստական գյուղատնտեսությունը: Բայց անդրովկիանյան հացահատիկային տնտեսության ու յեվրոպական անասնաբուժության մեջ ճգնաժամ չկար: Կապիտալիզմի զարգացումը, վոր դեռ վերելքի ճանապարհին էր գտնվում, ցաղաքային արդյունարերական բնակչության սաստիկ աճումը, զրա հետ կապված՝ մսի, կաթի ու բանջարեղենի սպառման աճումը յեվրոպական գյուղատնտեսությանը հնարավորութուն տվին հաղթահարելու ճգնաժամը՝ ինտենսիվ կուլտուրա-

ների ու ունեացի իջնցմանն անցնելու միջոցով: Գյուղատնտեսութեան մեջ ազատված բանուժը դործադրութեան եր գտնուած արդյունաբերութեան մեջ:

Անցյալ դարի վերջի աղքատացին նշանաժամը կապիտալիստական գյուղատնտեսութեան արտադրողական ուժերի ու ունեացի արտադրական հարաբերութեանն էր: Միջև յեղած հակասութեան լուծման առանձնահատուկ կապիտալիստական ձևն էր, հարաբերութեանն էր, վորոնք արգելակուած էին արտադրողական ուժերի զարգացումը:

Այժմյան աղքատացին նշանաժամը հանդիսանում է կապիտալիզմի ընդհանուր նշանաժամի մասը: Այն քննարկում է գյուղատնտեսութեան բոլոր նյութերն ու բոլոր յերկիրներն ամբողջ: Այն հաղթահարելու համար XIX դարում յեղածներին նման ուղիներ չկան: Քրոնիկական մասսայական դործադրութեանը պահանջներն է պրոլետարիատի պարենապատումը: Բնակչութեան տեղաշարժումը վերջին տարիները փոխել է իր ուղղութեանը. դործադրողները կրկին գյուղ են վերադառնում, վորպիսիք քաղաքում քաղցից չմեռնեն¹:

Նշանաժամը արտադրութեան կադմակերպված կրճատման ուղեով հաղթահարելու փորձը լիակատար անհաջողութեան մատնվեց: Գլուխը կորցնելով՝ բուրժուազիան ամենատարբեր միջոցառումներին յե դիմում, մինչդեռ աշխատավոր գյուղացիներին խոշոր մասսաններն ավելի ու ավելի յեն ավերվում:

¹ Ամենից ավելի պարզ կերպով այդ բանն յերևում է ՀԱՄՆ-ի սրբնակով: Գյուղատնտեսական բնակչութեանը մարզահամարի տվյալներով կազմում էր միլիոններով.

1920 թ.	1925 թ.	1930 թ.
31.6	29.0	30.4

1931—1932 թ. թ. փախուսալ գեղի գյուղ շարունակվում էր 1932 թվին, յերկրագործութեան ղեկարարամենախի տվյալներով, քաղաքից գյուղ են տեղափոխվել 533 հազար մարդ ավելի, քան թի գյուղից՝ քաղաք (եւստի միջազգային աղքատացին ինտարնացի ամսական բյուլետենն, 1933 թ. սեպտեմբեր. էջ 270): Հետևաբար՝ տեղի յե ունենում շարժում կարծես նման այն շարժմանը, վոր կար մեզ մտա քաղաքացիական պատերազմի ու սաղթական կոմունիզմի շրջանում:

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՐՏԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԳՆԱՃԱՄՍԻ
ՇՐՋԱՆՈՒՄ

Ի տարբերություն արդյունաբերական հզնածամից՝ գյուղա-
անտեսական հզնածամի առանձնահատկությունն այն է, զոր
պարենային մրեխմերի արտադրության ծավալը հզնածամի բնրաց-
ումը բնդհամուր առամար ու ամբողջապես վերցրած չի պահպանի:

Պարենի համաեխարհային արտադրության ինդեքսը¹

(1925 — 1929 թ. թ. = 100)

1929 թ.	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.
103	103	102	103

Վե՛չ ցանքի տարածությունն է կրճատվել, զո՛ւն էլ ընդա-
սովությունն է ընդհանուր տոմամբ պահպանել իբրև որինակ ըն-
բնեք ազյալները ցիբենի արտադրություն մասին:

Թորենի համաեխարհային արտադրությունը
(առանց Խորհրդային միության)²

	1929 թ.	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.
Ցանքի տարածությունը (միլիոն հեկտարներով)	101	105	102	103
Քերթը (միլիոն տոններով)	98	105	104	103
Քերթատվությունը (1 հեկտարին)	9,7	10	10,2	10

¹ Համաշխարհային արտադրությունն ու հները, 1925 — 1932 թ. թ.,
հրատ. Ազգերի լիգայի, էջ 21:

² Համաշխարհային արտադրություն ինտերնացիոնալ ազյալները 1931/32 թ.
տարեկիրք, էջ 165, 1932 թ. համար—Ազգերի լիգայի տարեկիրքը:

Վերջնական թվեր 1933 թ. համար դեռ չկան, բայց ըստ
 յերևութին, համաշխարհային բերքը 1932 թվի բերքից քիչ և
 պակաս: Նույնն և իրերի դրությունը նաև մյուս պարենային
 մթերքների վերաբերմամբ:

Համաշխարհային արտադրությունը (առանց ԽՍՀՄ

(միլիոն տոններով)¹

	1929 թ.	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.
Աշտար	25	26	21	26
Գարի	37	36	31	35
Վարսակ	53	52	48	54
Ցեղիզատացորեն	93	78	95	106

Հարկավոր և նշել, վեր այս բոլոր աղյուսները սառ. ամեագրիս
 գնամուտակամ են հանդիսանում, գնահատական, վոր հիմնված
 և գուղատնտեսական թղթակիցների տեղեկությունների վրա.
 Իսկ սրանք, գյուղական տնտեսավարներ լինելով, խիտա շահա-
 դրրգոված են գյուղատնտեսական արդյունքների բարձր գներով և
 այդ պատճառով ել հակուժն ունեն բերքն աղելի պակաս ցույց
 տալու, քան թե այն և իրականության մեջ:

ԱՇԽԱՐՀԱԴՐԱԿԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՑԱՆՔԻ ՑԱՐԱԾՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Սակայն արտադրությունը, վոր ճգնաժամի ընթացքում
 միևնույն մակարդակի վրա յե մնացել համաշխարհային մասշտա-
 բով, իր հետևում նշանակալից աշխարհադրական տեղաշարժեր և

¹ Նույն տեղը:

ծածկում: Բնութագրման համար վերջնակէք ցորենի ցամփի սարածութիւնը, և մոշ թե բերքը (մորոզնետե բերքը զանազան տարիներում զգալի չափով մորոզիում և յեղանակի գրությամբ):

Յորենի հավաքման սարածութիւնը՝

(միլիոն հեկտարներով)¹

	1923—1927 թ.թ.	1928թ.	1929թ.	1930թ.	1931թ.	1932թ.	1933թ.
Յեզրոպա (տասնց ևՄՆ-ի)	27,9	28,8	28,4	29,8	30,7	30,8	31,4
ՀԱՄՆ	22,6	23,6	25,4	24,7	22,4	22,8	18,1 ²
Կանաչառ	8,9	9,7	10,2	10,1	10,6	11,0	10,5
Արզենախնա ³	7,3	9,1	6,4	7,9	6,5	8,0	7,4
Ավստրալիա	4,4	6,0	6,1	7,4	6,0	6,1	5,9

Յորեն արասանող խոշոր յերկիրներից միմիայն ՀԱՄՆ-ում ցորենի ցանքի տարածութիւնը հետզհետե կրճատվեց ճշմարտամի ընթացքում: Կանաչառ, ընդհակառակը, ավելի շուտ այդ տարածութիւն ընդլայնում և հայտնաբերում: Արզենախնայում և Ավստրալիայում թեև խոշոր տատանումներ են յիզել, բայց տարածութիւնը չի փոխվել: Յորեն ներմուծող յեկրայտիս յերկիւրները համարյա բոլորն ել ընդարձակել են ցամփի սարածութիւնը:

¹ Էշտմի միջազգային պարբերակն ինտախուտի վեճակագրական տարեկիրք՝ 1931/32 թ., էջ 63. 1932 թ. զեկտեմբերի տմտական ըյուլիտեն, էջ 849, և 1933 թ. սեպտեմբերի ըյուլիտեն, էջ 625: Բյուլիտենում ըացակայող յերկիրները լրացրել ենք մենք:

² Հավաքման տարածութիւն կրճատում անընթացութիւն պատճառով:

³ խոշոր տատանումներ պարբերական յերաշտի պատճառով:

**Յորեն ներմուծող յեմրուպական յերկիրների ցորենի
ցանաւարածութիւնը¹**

(հազար հեկտարներով)

	1929 թ.	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.	1933 թ.
Գերմանիա . . .	1 600	1 781	2 167	2 280	2 318
Ֆրանսիա . . .	5 897	5 874	5 386	5 434	5 406
Իտալիա . . .	4 773	4 823	4 809	4 952	5 003
Անգլիա . . .	560	568	503	521	703

Այդ փոփոխութիւնների հետևանքով.

ա) Յեմրուպայի ներմուծական պահանջումները ցորենի վերաբերմամբ ավելի ու ավելի պահասում է, իսկ գրանսով ել ընդհանրապէս պակասում է ցորենի միջազգային առևտուրը:

**Յեմրուպայի նեցտո ներմուծումը (բացառութեամբ ԽՍՀՄ-ի)
կազմում էր միլիոն տոններով ըստ տարիների²**

1928/29 թ.	1929/30 թ.	1930/31 թ.	1931/32 թ.	1932/33 թ.	1933/34 թ.
15,9	11,1	11,4	12,1	12,2	10,2

*(նախնական
գնահատութիւն)*

1933/34 գյուղատնտեսական տարում լավ բերքի հետևանքով Գերմանիան ու Ֆրանսիան ցորեն համարյա բոլորովին չեն ներմուծի:

բ) Իրար վրա յեն կուտակվում ցորենի ու այլ գյուղատնտեսական մթերքների հսկայական պաշարներ, վարոճ վաճառել անհնար է:

¹ Հետմի միջազգային ազգային ինստիտուտի վիճակագրական տարեգիրքը, 1931/32 թ., էջ 163. 1932 թ. դեկտեմբերի ամսական ըյուլետան, էջ 849. 1933 թ. սեպտեմբերի ըյուլետան, էջ 625: Բյուլետենում բացակայող յերկիրները լրացրել ենք մենք:

² Հետմի միջազգային ազգային ինստիտուտի 1932 ու 1933 թ. թ. ըյուլետան:

դ) Հացի գները համաեւարեային տւկայում բնդնուց մինչև այսօր սխտեմասիկորեն քնկնում են:

դ) Հացի համար այլևս բազաս համաեւարեային տւկա նին բնասուով չկա, այն բանից հետո, յերբ Անդլիան եր, պարենի ներմուծման մեջ վնասկան դեր կատարող յերկիրը, ազատ առևտրի նախկին միջնարերդը, կվոտների սխտեմ մացրեց:

Այդ պատճառով, ինչպես նաև վալլուտային քառսի հետեւում քով, շատ դժգար և միջազգային մասշտաբ դանել պարենի գներն համեմատակու համար, վարովնեաւ դներն ամենուրեք դարեւ վոււ մ են արհեստական պատճառների ազդեցութեան տակ, ինչպիսիք են՝ մաքսային տարրիքները, կոնտինգենտները, կվոտները, գների պետական յերաշխաւթութունը, պրեմիաներն արտահանման համար և այլն:

Յորենի բոսային գներ (վոսկի ճրանկներով

100 կիլոգր. համար)¹

(ժիշին դինը հուլիսի համար)

	1929թ.	1930թ.	1931թ.	1932թ.	1933 թ. ² (հուլիս-հոկտ.)	
ԱՐՏԱՀԱՆՄԱՆ ԵՌԻԿԱՆԵՐ						
Վինիպեկ (Մանիտոբա № 1)	30,3	18,3	10,8	9,1	9,4	7,7
Չիկագո (աշնանացան № 2)	25,5	17,0	10,0	9,5	12,2	10,7
Բուենոս-Այրես (Բարլետտա)	23,2	18,6	9,4	8,9	7,7	—
ՆԵՐՄՈՒՄԵԱՆ ԵՌԻԿԱՆԵՐ (ԳԱՆՏՊԱՆՈՒՄ)						
Բեռլին (ներքին արտադրութեան ցարեն)	30,7	35,5	29,7	29,6	23,6	23,4
Փարիզ (ներքին արտադրութեան ցարեն)	32,3	31,6	34,3	32,6	19,5	24,6

¹ Համի Միջազգային ազրարային ինստիտուտի տարեգիրք և ամսական բյուլետեն:

² Մենք ենք հաշվարկելը—Հեղինակ:

Այս աղյուսակն ամենայն պարզությամբ ցույց է տալիս հետևյալը.

ա) Ճգնաժամի 1930 ու 1931 թ. թ. զմերի կառաստրաֆիկ անկումն հասցրին արտանմանում եսկաներում, զորը գները վստիով իջեցրեց մինչև 1929 թ. 35—45⁰՝ ը (կանադայում 1929 թ. զև գոյութուն ուներ ցորենի պուլը, զորը 1931 թ. քայքայվեց, այդ պատճառով էլ գների անկումն այնտեղ էլ ավելի մեծ է): 1933 թ. աշնանն սկսվեց գները նոր անկում:

բ) Եսրին ներմուծող յեւրոպական յերկիրներում հաջողվեց մաքսային տարիֆների ու ներմուծումն արգելելու օգնությամբ. զները բարձր մակարդակի վրա պահել կիպ մինչև 1933 թ.: Սակայն, վորովհետև 1933 թ. ավելացած արտադրանքը՝ սպառման կրճատումն ինկատի ունենալով՝ ձածկում էր ներքին պահանջմունքը, այդ պատճառով մաքսային բարյերները դադարեցին ազդեցություն դարձել և գներն սկսեցին արտադրությամբ ընկնել. թէ դերմանալան և թէ ֆրանսական կառավարությունները հարկադրված յեղան պետության կողմից յերախտվորված նվազագույն զներ սահմանել:

Հացահատիկի այլ տեսակների գները մտավորապես զուրահնարար են շարժվում ցորենի գներին (վստի ֆրանկներով 100 կիլոգր. համար).

	Հունիս	
	1929 թ.	1933 թ.
Հարավ-Ամերիկյան աշտան Համբուրգում	26.2	7.2
Գանուլյան գորին Անտվերպենում	21.0	7.5
Վարսակը Չիկագոյում	16.6	9.3
Յեզդիպատցրենը Քրաքիովում	24.2	4.7

Իսկ ինչու՞ զմերի կառաստրաֆիկ անկումը ցանկատարածության կրճատում չտալագրեց: Գյուղատնտեսական արտադրողները ճնշող մեծամասնությունը—գյուղացիներն են, վորոնք գյուղատնտեսությամբ են դրադվում սեփական կամ վարձակալած հողի վրա, զործադրելով սեփական բանուժը: Վորովհետև արտադրության ձախքերի այն տարրերը, վորոնք կախված չեն փաստորեն մտակվող ստրածության միծությունից (արհնդավհարը, տոկոսները,

հարկերը, սարքավորմանամորտիզացիան, քարշող անասունների կերակրումը և այլն), ամերիկյան հաշվարկումների համաձայն կազմում են կյուր թվով արտադրութայն բուրք ծախքերի 70)՝ Ե, վորովհետև գյուղացիները ցած գների ժամանակ հարկադրված են ափելի ապրանք վաճառել, վորպեսզի տոկոսներն ու հարկերը վճարեն, և այդ պատճառով ել չեն կարող ցանքը կրճատել, ապա՝ վորովհետև արդյունաբերական ճղնածամի պատճառով գյուղացին ու նրա բնտանիքը չեն կարող կողմնակի աշխատանք ճարել, — ապա ուրեմն գյուղացուն ուրիշ վոչինչ չի մնում, բացի ամբողջ քարծուրյունը ցանկուց, քանի վոր ցա նողը մեակելու համար դեռ քարեղ ամասուններ և ցանի համար սերմացու ունի: Գյուղացիական գյուղատնտեսական արտադրանքը կազմակերպված կերպով կրճատելու ամեն մի վորք պարտություն և կրում գյուղացիութայն դիմադրութայն պատճառով: Այն ժամանակ միայն, յերբ տեղի հունենա կատարյալ ավերումը, յերբ յեկամուտներն ալլես հերթք չեն տնի՝ արտադրությունը նախկին մակարդակով շարունակելու համար, միմիայն այն ժամանակ կարող և քարեղանուն կենսագործվել, արտադրութայն կրճատումը պուլտսմեստուրյան դեգրադացիայի ձևով:

Ինչ վերաբերում և կապիտալիստական խոշոր հաց արտադրողներին, ապա արտադրութայն նրանց ծախքերը՝ տրակտորներ ու կամբայններ գործածելու հետևանքով շատ ավելի պակաս են, քան թե գյուղացիներինը: Ընթացմամի ժամանակ նրանք սաստիկ իջեցրին գյուղատնտեսական բանվորների աշխատավարձը: Նրանք կատավարութայն կողմից զանազան տեսակ արտոնություններ են վախելում: Այդ պատճառով նլ՝ նրանք չեն շտապում կրճատել արտադրությունը:

Արտադրութայն կազմակերպված կրճատման վոխարեն, ինչպես այն տեղի յն ունենում մոնոպոլիստական յեղանակով կազմակերպված արդյունաբերութայն մեջ, ալլատեղ պատրաստի ալլաքմների վոչնչացումն և կատարվում (այդ մասին տես ստորև):

¹ Միմիայն չԱՄՆ-ում, վորտեղ կատավարությունը գրամական բարձր պրոմիաներ և վնարում անձնակ թողած ամեն մի ակը հողի համար, ցորենի, բամբակի և այլնի համար մշակված հողի տարածութայն կրճատում տեղի ունեցավ:

ԱՆԱՍՆԱՐՈՒՄՈՒԹՅԱՆ ՃԳՆԱԺԱՄԸ

Կերերի առատությունն ու ցած գները բնականաբար առաջ բերին անասունների քանակության ու զերացման ստատիկ ափիւլացում, մսի ու նարպերի արտադրության աճում:

Խոզեր անասունների ֆանակությունը կարեվորագույն յերկիրներում

(միլիոն հատերով)¹

Տ ա ր ի ն ե ր	ՀԱՄՆ	Անդրիս	Գերմանիա	Գանիա	Հենաստան
1929	59,7	6,0	18,0	3,0	9,1
1931	62,7	6,1	19,1	3,2	9,8
1932	65,1	6,4	19,1	—	9,5
1933	—	6,6	—	—	9,0

Բանոց անասունների թիվը Հզնաժամի ընթացքում ափիւլացել է յերկիրների մեծամասնության մեջ:

Խոզերի ֆանակությունը կարեվորագույն յերկիրներում

(միլիոն հատերով)²

Տ ա ր ի ն ե ր	ՀԱՄՆ	Գերմանիա	Գանիա	Յրանսիա	Հենաստան	Հարավ-Սլավոնիա	Ռուսիան
1929	55,3	19,9	3,6	6,1	4,8	2,7	2,4
1931	59,5	23,8	5,4	6,4	7,3	3,1	3,2
1932	60,7	22,9	4,9	6,5	5,9	2,9	—
1933	—	21,1	3,7	—	5,7	—	—

¹ Համի Միջազգային պարարային ինստիտուտի 1931—1933 թ. թ. արեղիքը, էջ 262: 1932 և 1933 թ. թ. համար—ինստիտուտի ամսական բյուլետենները:

² Նույն աղբյուր:

Այն բոլոր յերկիրներում, վորտեղ խողարուծությունը վորոշ գեր և կատարում, ճգնաժամի առաջին յերկու տարվա ընթացքում խողերի թիվը սաստիկ անել և Մակայն 1933 թ. շատ յերկիրներում հակառակ շարժում սկսվեց, վորովհետև զները կատաստարսիկ կերպով ընկնում էին:

Մտի, հարզերի և կաթնամթերքների առաջարկի անուժը բաղկվեց քաղաքային պրոլետարիատի և մտեր բուրժուազիայի ստոսիկ կրնասված գնաղուցակուրյան նեց նգնաժամի քոթանում: Որինանակ, մտի սպառումը Գերմանիայում պաշտոնական տվյալների համաձայն կրճատվեց բնակչության ամեն մի հոգուն 1928 թվի 52 կիլոգրամից մինչև 11,3 կիլոգրամը 1933 թ. II յետամյակում (վոր համապատասխանում և ասրեկան 45 կիլոգրամ սպառմանը):

Այդ պատճառով էլ զցմերի կատաստարսիկ անկում սկսվեց նաև անասնաբուծության միջոցների վերաբերմամբ: Մեջ ենք բերում հետևյալ աղյուսակը.

Գները վոսի ճրանկներով (100 կիլոգր. համար)

Տարիներ	Մ Ի Ս				Վոշխարի միս	Խոզի միս		Բեկոն	Յ ու ղ	
	Բուհնաս-Արև	Հոնդոն (Ներքին շուկա)	Բեուլին	Փարեզ	Հոնդոն (Նոր-գերմանոգրական ստանդարտ)	Գանիս	Բեուլին	Հոնդոն (գանիսական)	Հոնդոն (գանիսական)	Համար
Հուլիս										
1929 . .	52,4	210	151	183	181	240	213	349	442	410
1932 . .	15,3	143	95	145	78	73	146	133	206	266
1933 . .	—1	115	83	109	—1	97	81	—1	165	279 ^a

¹ Նոր տվյալներ չկան, բայց կարելի յե հավաստացած լինել, վոր տեղի յե ունեցել հետագա անկում:

² Գների ավելացում Հիտլերի կառավարության արհեստական միջոցառումների հետևանքով:

ՏՆՆՆԻԿԱԿԱՆ ԿՈՒՆՏՐԱԲԱՆՆԵՐԻ ՃԳՆԱԺԱՄԸ

Ինքնըստինքյան հասկանալի չէ, զոր արդյունաբերության համար հուճք մատակարարող տեխնիկական կուլտուրաներն ամենից ավելի էյին բռնված ճգնաժամով: Այդ բանն յերևում է առաջին հերթին գնների անկումից:

Կարեվորագույն սելսիկական հուսմերի գները (վստի ճրանկներով 100 կիլոգր. համար)¹

Տարիներ	Բամբակ նյութ-Որ-լեան	Ջուա Լոն-դոն	Կաուչուկ նյութ-Յորկ	Հում մե-տաքս Յո-կաճամա	Վուշ Լոն-դոն	Գուրա Լոն-դոն	Սոյա Լոն-դոն
Հուլիս							
1929 . . .	214	65	248	51	148	60	29
1932 . . .	66	27	33	13	70	27	12
1933 . . .	87	28	—	—	90	21	11

Գների նույնպիսի անկում կրեցին նաև սննդամթի սպորանքները (սուրճ, կակաո):

Վարովհեստ տեխնիկական կուլտուրաներն արտադրվում են առավելապես մոնոկուլտուրայի յերկիրներում, ապա այդ յերկիրներն ել ամենից ավելի մլատվեցին ճգնաժամից: Վարովհեստ մոնոկուլտուրայի այդ յերկիրների արտահանումն առավելապես հիմնված է մեկ-յերկու սպորանքների վրա (Մանջուրիան — սոյա, Ճապոնիան — մետաքս, Հոլլանդական Հնդկաստանը — կաուչուկ, Բրազիլիան — սուրճ, Յեզիպոսոսը — բամբակ), ապա նրանց զբուս-թյունը կատաստրոֆիկ կերպով վատթարացավ:

Բոլոր գյուղատնտեսական արդյունքների գների անկումն, իհարկե, շատիպանց կրճատեց ազդարային յերկիրների ու բոլոր

¹ Հոսմի միջազգային ազդարային ինտերուստի 1930—1932 թ. թ. տարե-գիրք, էջ 656, 1933 թ. համար—ամսական բյուլետենն ու մեր վերահանգլարկումն ըստ կուրսի:

յերկիրների գյուղացիութեան արդունարեւական ապրանքներ
գնելու կարողութեանը Այդպիսով, ազրաբային ճգնաժամն իր
հերթին խորացնում և արդունարեւական ճգնաժամը և հանդի-
սանում և այն կարեւորագույն գործոններից մեկը, վորոնք դժվա-
րացնում են կապիտալիստական յեղքը ճգնաժամից

Այրաւախ հարցին մենք կվերագառնանք ստորև՝ գյուղա-
ցիութեան դրութեանը նկարագրելու կապակցութեամբ

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԳԵԳՐԱԳԱՅԻԱՆ ՈՒ ՃԳՆԱԺԱՄԻ ԸՆԹԱՑՔԸ

Գյուղատնտեսութեան ղեկը ազգային պրոցեսն առանձին
յերկիրներում ամենատարբեր ձևերով և յերևան դալիս. արհեստա-
կան պարարտացումների գործածութեան կրճատում, մաշված
գյուղատնտեսական մեքենաների ու գործիքների անբավարար
փոխարինում, անասունների քանակութեան կրճատում ու նրանց
վարակի վատացում, հողի մշակութեան վատացում, բերքի պա-
կասում, գյուղացիական տնտեսութեան աղքատացում ու ավերում
ընդհանրապես:

Գյուղատնտեսութեան ղեկը ազգային պրոցեսն ընդգրկում
և տնտեսական ու սոցիալական տեսակետներից յերկու տարբեր
մասնաներ:

Հետքերաց շարժում կապիտալիստական գյուղատնտեսութեան
սխիսնակակամ զարգացման մեջ. արտադրութեան մեթոդների հար-
մարեցումն գների փոփոխված մակարդակին, որինակ՝ ձիաքարը
գութանների գործադրութեան արակտորները փոխարեն, վորով-
հետև ընդհինը թանկացել է, իսկ վարսակն հծանացել է ու առ-
նող չկա. արհեստական պարարտանյութերի գործադրութեան
նվազում, վորովհետև նրանց գործադրութեանը գների ցած լի-
նելու ղեկը մեկ իր ծախսը չի հանում. վերագարձ դեպի ձեռքի
աշխատանքը՝ բարդ մեքենաները փոխարեն, վորովհետև աշխա-
տավարձը խիստ սաստիկ ընկել է:

Գյուղացիական տնտեսութեան հարկադրված բնդհանուր վտարա-
րացում, վորովհետև գյուղացուն մնացած հասույթը, չնայելով

գյուղացիական ընտանիքի ամենամեծ զրկանքներին, անբավարար ե՛ պարզ վերաբաղումը պահպանելու համար. ստակած անասուններին վռնելով չի կարելի փոխարինել և աշխատանքի մաշված գործիքները նորերով փոխարինվել չեն կարող:

Մեր ունեցած վիճակագրական տեղեկություններն առաջին հերթին լույս են սփռում կապիտալիստական գյուղատնտեսության զեզրադացիայի վրա: Դժբախտաբար, գրեթե վո՛չ մի վիճակագրական տվյալ չկա այն յերկիրների համար, Վորակո գյուղացիական տնտեսության զեզրադացիայի պրոցեսն ամենից ավելի պայծառ կերպով և արտահայտված, այն և՛ Չինաստանում, Հրնդ-կաստանում, մոնոպոլաուլրայի ու Արևելյան Յեզրադացի յերկիրներում:

Արհեստական պարահանյութի սպառման անկումը նգնածամի ընթացքում

(հազար տոններով)¹

	Նիտրոզին (ազոտ)		Ֆոսֆոր		Կալիում	
	1928 թ.	1932 թ.	1928 թ.	1932 թ.	1928 թ.	1932 թ.
Գերմանիա . .	430	345	558	420	783	600
Ֆրանսիա . .	—	—	2 510	1 567	187	177
Իտալիա . . .	453	319	1 605	982	59	29
ՀԱՄՆ . . .	—	—	—	—	390	180

ԳՅՈՒՎԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՄԵՔԵՆԱՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱԳՐՈՒՅՑԱՆ ՆՎԱԶՈՒՄԸ

Գյուղատնտեսական մեքենաների գործադրության կրճատման վերաբերմամբ մենք հետևյալ տվյալներն ունենք.

¹ Տվյալները վերցված են Գերմանական շրջափակի արդյունաբերության հանդեսի 1933 թ. գանազան համարներից:

Գյուղատնտեսական մեխանիզացիայի վանառք
ՀԱՄՆ-ի ներքին բուկայում¹

(միլիոն դոլարներով)

1929 թ.	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.
458	351	192	65

Գյուղատնտեսական մեխանիզացիայի վանառքի արդյունքները ներկայումս բնորոշվում են միևնույն մեկ յոթերորդական մասը: Առաջ մասով այս անկումն, իհարկե, բացատրվում է գների անկումով: Ստորև բերված՝ մեքենաների վաճառահանման անկման լրիվ աղյուսակը քանակական արտահայտությամբ այդ տեսակետից մի քանի օրինակներ է առկա:

1920—1931 թ. թ. վաճառված զանազան մեխանիզացիայի
ֆանակուրքունը

	1920 թ.	Առավելագույն թվերը 1921—1929 թ. թ.	1930 թ.	1931 թ. ²
Ձիաքարշ զուխաններ . . .	57 908	24 728	10 987	4 218
Բազմբան զուխաններ . . .	40 074	24 845	5 509	2 525
Տրակտորային զուխաններ . . .	122 028	90 981	83 988	44 774
Սկզբնական փոխարկեր . . .	151 198	85 155	53 786	23 984
Տրակտորային սկզբնականներ . . .	59 715	45 087	43 472	26 841

¹ 1932 թ. համար — հողագործության զեղարտածների գնահատության համաձայն՝ մանրածախ գներով 87 միլիոն դոլար ֆերման հասցնելով, զոր անում է ստատիստիկա 65 միլիոն դոլար մեծածախ գներով ֆաբրիկայում: Աղբյուրը — «Ֆարմ Ինդյուստրիալ Նյուս» («Ֆերմերական սարքավորման նորություններ»), 22 հունիսի 1933 թ.:

² 1931 թ. թվերը պարունակում են թԷ ստորերկրյա մեքենաները և թԷ իրենց արտադրածը, զորովհետև պաշտոնական տվյալների մեջ չեն թաղարկվում:

	1920 թ.	Առավելագույն թվերը 1921—1929 թ. թ.	1930 թ.	1931 թ.
Յեղիպոսացիների շերհարքացաններ	96 475	48 407	46 734	30 337
Հայաստանի շարքացաններ	107 182	48 882	27 885	10 682
Տրակտորային ցանամեքենաներ	8 168	15 829	9 431	3 138
Հատիկագործներ (բացի ձկնորսներից)	21 091	21 412	22 042	11 527
Կուլտիվատորներ	152 646	186 195	88 330	44 681
Յերհարք կուլտիվատորներ	90 427	54 829	33 271	13 380
Կուլտիվատորներ (распахиваю)	21 091	19 189	15 208	7 222
Հնձիչներ	172 654	114 639	95 039	49 012
Չիարարչ խոտահավերներ	77 022	47 262	38 224	20 306
Պտուհավորներ	16 658	24 852	14 814	2 113
Դեղագիր մեքենաներ	32 899	26 340	24 109	9 922
Քրակապիչներ հայաստանի » յեղիպոսացիների	99 546 32 659	58 219 25 028	31 151 12 616	21 675 սովյախեր չկան
Կոմբայներ	2 717	19 666	17 021	8 172
Կալիչներ	20 753	14 662	8 661	5 280
Կարտոֆիլացաններ	8 667	11 211	4 913	5 175
Կարտոֆիլահաններ	17 244	19 318	8 054	7 084
Կերամանրիչ մեքենաներ (մեխանիկական)	52 314	49 496	35 259	31 117
Միլոսկարիչներ	23 896	13 850	6 098	3 718
Ջավարմանրիչներ (մեխանիկական)	6 506	5 538	2 648	2 291
Քրակամալիչներ	7 046	4 078	2 069	1 640
Պարբրացանիչներ	104 444	71 002	43 442	16 079
Ֆերմերական ելեկտրոններ	10 333	11 257	5 822	1 806
Շարժիչներ	215 144	147 768	72 432	39 946
Կաթի սեպարատորներ	169 057	189 252	94 282	71 635
Տրակտորներ	162 988	160 637	132 749	93 632

Թվերը 1931 թ. համար պարունակում են արասանուումը մոտավորապես 10⁶/տոմ, իսկ նախորդ տարիներինը բոլորովին չեն

ժանոււ չկա: Ոտարերկրյա մեքենաներն, հավանորեն, կազմում են ամբողջ բանակութան մոտավորապես 10⁶/տը, Բոլոր մյուս տարիների համար մեջ են բերված միմիայն ներքին գնումները 1932 թ. համար պաշտոնական տվյալներ չկան Աղբյուրը—Վարս Իմպիմենտս Նյուս, 22/VI 1933 թ., էջ 17:

պարունակում Այդպիսով՝ անկումն էլ ավելի մեծ է, քան թե ցույց են ապրիս այս թվերը:

1932 ու 1933 թ. թ. համար դեռ տվյալներ չկան հատերի հաշվով, Վճր վասրատացումն ավելի յե առաջ գնացել, այդ մասնանշում է բանվորների գրադվածությունը գյուղատնտեսական մեքենաներ արտադրող գործարաններում ՀԱՄՆ-ում:

Բանվորների գրադվածության ասիւնանը ՀԱՄՆ-ի գյուղասնեսական մեքենաների գործարաններում¹

(1923 — 1925 թ. = 100)

1929 թ.	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.	1933 թ. (առաջին 8 ամիսները)
159,2	121,3	92,8	37,1	37,3

Գյուղատնտեսական մեքենաների վաճառքի նույնպիսի կրճատում անդի ունեցալ նաև Գերմանիայում:

Գյուղասնեսական մեքենաների սպառումը Գերմանիայի ներքին շուկայում²

(միլիոն մարկերով)

1928 թ.	1929 թ.	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ. (առաջին կիսամյակ)
245	215	155	100	25

Գյուղասնեսական մեքենաների պատվերների ինգեխը Գերմանիայում³

(1928 = 100)

Առաջին ինն ամիսները

1931 թ.	1932 թ.	1933 թ.
41	16,9	25,8

¹ Ճեղերալ Թեղերդ Բյուրոսին:

² Գերմանական մեքենային ևեռնարկությունների միության գնահատությունը:

³ Կոնյունկտուր-ինստիտուտի յեռամայա անգեկագիրը Հրատարակության յովեր-րդ տարի. տետրակ 3, մասն ճԲ, էջ 160:

Ամենից ավելի կատասարոֆիկ դուրս յեկավ գյուղատնտեսական մեքենաների սպառումը Լեհաստանում, վորտեղ այն ընկավ գրեթե մինչև զերոն¹:

Ինդիքս (1928 թ. = 100)

	1929 թ.	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.	1933 թ. (առաջին 8 ամիսները)
Պատվերներ ներքին շուկայի համար	77,1	25,4	9,9	2,2	2,3
Ներմուծում . . .	69,8	36,2	17,3	4,9	4,4

Անասունների քանակության բնօրինակում կրճատում էրբն ղեկը ազատության նշան վիճակագրորեն ղեկը կարելի հաստատելու թեև վերև մեջբերված տվյալներն առանձին յերկիրներին համար արդեն տալիս են անասունների քանակության վորոշ կրճատում, բայց ղեկ վաղաժամ և դրանից հետո զնացող հետևություններ անել, վորովհետև այդ յերևույթը ղեկ շատ նոր և Համարյա անկարելի յե վորևե վիճակագրական տվյալ գտնել անասունների վորակի վասացման վերաբերմամբ. վիճակագրությունը շատ թերի յե հատկապես գյուղացիական ազրարային ու ղաղութային երկիրներում: Բերքատվության անկումը ՀԱՄՆ-ում նկարագարուում և ստորև գրված աղյուսակը:

ԲԵՐՔԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԱՆԿՈՒՄԸ ՀԱՄՆ-ՈՒՄ

«Crops and Markets» հանդեսը (հոկտեմբեր) հարարուում և, թե 1933 թվին բերքատվությունը բուր կուլտուրաների վերաբերմամբ աղբին 4,8⁰/₀-ով ցած կլինի 1932 թ. բերքատվությունից, 3,5⁰/₀-ով ցած՝ 1931 թվի համեմատությամբ և 6,2⁰/₀-ով ցած՝ աղբի մեջին բերքատվությունից վերջին 10 տարվա ընթացքում: Առանձին կուլտուրաների վերաբերմամբ բերքատվության մասին հետևյալ տվյալները կան ամեն մի աղբից (բուշնիներով):

¹ «Polish Institute of Economic Research» (Տնտեսական հետազոտությունների լեհական ինստիտուտ): Ամսական բյուլետենները:

	1933 թ.	1932 թ.	Միջինը 1921—1930 թթ. համար
Յեզիպոսացորեն	22,2	26,7	26,1
Վարսակ	18,9	30,1	23,6
Վաչի սեթմ (կառվածատ)	4,2	5,7	7,5
Դարի	15,2	22,7	22,8
Յարեն	11,5	13,2	14,1
Աշարա	8,5	12,1	12,6
Կարաոֆիլ	95,4	106,1	110,8

Դեկորացիան ամենից ավելի պարզ կերպով յերևան է դա-
լիս սեխնիկական կոլյուսուրաքերի կրեանման մեջ: Այն գլուղացի-
ները, զորոնք տեխնիկական կուլտուրաների ցած գների ժամա-
նակ ընդհանրապես գոյութ չուն պահպանել չեն կարողանում,
կրկին վերադառնում են պարենի արագությունը սեխական կա-
րիքների համար, զորպեսզի քաղցից չմեռնեն:

Ահա մի քանի որինակներ.

Շաբարի նակնդեղի ցանփի արածությունը (հազար հեկտարներով)¹

	Իտալիա	Նեհաստան	Զելան- Մեդիանդ	Հարավ- Մելանդ
Միջինը 1927—1931 թ.թ. համար	108	202	241	50
1932 թ.	84	116	146	35
1933 թ.	85	104	145	21

¹ Հասմի Միջազգային պարարային ինստիտուտի ըլուչեանները,
1933 թ. սեպտեմբեր:

**Կանգիի ցանքի սարածությունը (հազար
նեկսարներով)¹**

	Նստոնիա	Լատվիա	Լիտվա
Միջինը 1927 — 1931 թ.թ. համար	80	56	81
1932 թ.	15	92	43
1933 թ.	16	41	55

Մոնոկուլտուրայի միջանի յերկիրներում տեղի ունեցավ արտահանական կուլտուրա ցանված տարածության ստատիկ կրճատում:

**Բամբակի ցանքի սարածությունը Յեգիպսոսում
(հազար հեկտարներով)**

1929 թ.	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.	1933 թ.
774	875	717	459	785

Բամբակի ցանքի տարածության նոր ընդարձակումն 1933 թվին ձեռք է բերվել անգլիական կառավարության հատուկ միջոցառումների ոգնությամբ:

**ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՐԳՅՈՒՆՔՆԵՐԻ ՄԱՍՍԱՅԱԿԱՆ
ՎՈՉՆՉԱՅՈՒՄԸ**

Մինչդեռ հարյուրավոր միլիոն գործազուրկներն ու չքավորները սովահար են լինում ու ցնցոտիների մեջ են, գյուղատնտեսական արդյունքների կաղձակերպված վոչնչացումն ավելի ու ավելի մեծ չափեր է ընդունում: Դժվար թե գյուղատնտեսական վորևե ապրանք գտնվի, վոր վոչնչացվելիս չլինի վորևե յերկրում: Յորենն ու յեզիպտացորենը ՀԱՄՆ-ում ողտազործվում են իրրև վատելիք: Կովերի մորթած միսը Հոլլանդիայում ու Դա-

¹ Հոսմի Միջազգային ազրարային ինստիտուտի բյուլետեններ, 1933 թ. սեպտեմբեր:

Նիսյունւմ որտազործվում է իբրև պարարտացման միջոց: ՀԱՄՆ-ու մ վեց միլիոն խոզ է դնվում՝ վոչնչացնելու համար: Մեկուկես միլիոն նարինջ Լոնդոնում ծոփն է նետված: Տասը միլիոն պարկ սուրճ այրված է Բրազիլիայում և այլն և այլն: Այս բոլորը կապիտալիզմի նեխման ազդակոզ պայտույցներ են:

Մեջ էնք բերում վերջին տարվա ընթացքում ապրանքների վոչնչացման ժամանակագրությունը, վոր շատ հնուու յն լրիվ լինելուց:

Հացահատիկը ՀԱՄՆ-ում: Հացահատիկի (ցորենի) Եժանուրյունը այնտեղի է հասցնում, վոր ներասկա ճանանգի Կոլիֆոնս կոմսուրյան դպրոցներում վորոտում է բնդումված հացահատիկը գործադրել իբրև վառելիք: Կոմսուրյան ավելորդ հացահատիկն այդ նպատակի համար գնել է ժողովրդական կրթության տեղական վարչությունը:

(«Մտերեալ Գաղտա», 12/IX 1932 թ.)

Հարավային Գաղտաի համալսարանի գյուղատնտեսական տնտեսականի պրոֆեսոր Պասսին հաւով է, վոր հացահատիկի ներկա գներն ինկատի ունենալով՝ ավելի տանավես է տ'յն ոգտագործել տներում ու հիմնարկներում իբրև վառելիք, քան բրիկեսները: Նույն ճանանգում դպրոցներն արդեն հացահատիկը գործ են տծում իբրև վառելիք:

(«Նյու-Յորկ Տայմս», 4/ՄII 1932 թ.)

Հուլիսի ֆրանսիայում: Գուտենբերգ նավանագտում վորտացած ձուկը ծովը նետեցին. վորովհետև գետդներն ճրածարվում էյին վնարել 100 կիլոգրամ ձկան համար նվագադույն 20 ֆրանկ գինը:

(«Յուժանիտե», 5/Մ 1933 թ.)

Կրուտդեվի նավանագտում 50 հազար սարդին ծովը նետեցին, վորովհետև գները տուկայում ցած էյին:

(«Գեոպե», 24/Մ 1933 թ.)

Գանաչեղները
Հոլանդիայի-
յում:

Ֆերմերներն Հոլանդիայում 120 վագոն ծաղկակա-
ղամբ, սպանազ, սոխ ու կաղամբ վաճկադրին, վա-
րավեճեկ այդ ֆանակուրյան համար գնորդներ չգտնվեցին:

(«Երեյի Ուորկեր», 2/VI 1933 թ.):

Ժխախտող
ՀԱՄՆ-ում:

Ֆերմերների գնողունակությունը բարձրացնելու համար
կազմված կառավարական ծրագիրը նախասեսնում է
ժխախտք ցանֆասարածության կրճատում 50⁰/₆-ով, բս
վորում այն դեպքերում, յերբ ժխախտքն արդեն ցտնված
է, յենթադրվում է արգելի հանդիսանալ նրա հասունաց-
մանը:

(«Զորնալ սֆ Կամերա», 26/VI 1933 թ.):

Հոլխարները
Չիլիում:

225 հազար վոլխար վոչնչացվեց Չիլիում. փոխանակ
իրև վոլխարի միս արտահանվելու՝ այդ վոլխարները
նուսնակված են նրանցից ոմյուդեր, սեճարին և այլն ար-
տադրելու և ուրիշ արդյունաբերական նպատակների
համար:

(«Երեյի Ուորկեր», 28/VI 1933 թ.):

Հոլխարների
վոչնչացումն
Արգենտինա-
յում:

Վարավեճեկ մտքու և ճարպի վաճառումից զոյացած
յեկանուսը չի ծածկում վոլխարների փոխադրման ծախ-
սերը մինչև սպանդանոցները (բուրդն ու միսը բայրուրվին
գնորդ չեն ճարում), ուստի հարյուր հազարավոր պառույթ
վոլխարներ ՚հորվեցին յեռնային արտափայրեում, վա-
րավեճի սեղ բացվի գառների համար:

(«Վերաշաֆտայինաս», 7/VII 1933 թ.):

Խոզերը
ՀԱՄՆ-ում:

Պառավարական ծրագիրը նախասեսնում է 5 միլիոն
խոզերի վոչնչացում և վերահսկողություն նոր խոզերի
անեցողության վրա: Խոզերի վոչնչացումն սկսված է:

(«Նյու-Յորկ Հերալդ Տրիբյուն», 24/VIII 1933 թ.):

Քաղաքային
ՀԱՄԱՐՈՒՄ:

Ամերիկյան կառավարության գյուղատնտեսական ծա-
գիրք նախատեսում է բարձրագույն ցամաքի տարածության
կրճատում 1934 թվին 40⁰/₁₀₀-ով ու 1935 թվին՝ 25⁰/₁₀₀-ով:

(«Մեծի Ուխտի Ձաթը Նյու-Յորք», 8/IX 1933 թ.),
(«Կենտրոնական Վերսի», 1933 թ. հոկտեմբեր):

Հասցանաշին
նախագիշակ-
յուն:

«Երանիտիզմոսի» երկաթուղային կազմակերպության
դիրեկտորի գնած 6 հազար տոնն հացահատիկը փետր
պահեստներում:

(«Նիս», 9/XI 1933 թ.):

Գալուսի
ԼՆՊՆՆՆՆՆՆ:

Գալուսի վանառահանման հարցով զբաղված կառա-
վարական համաձայնագրովի նիստում Կենտրոնի ֆերմեր
Այուրառ Մեյն հայտարարեց, թե 1925—1929 թ. թ. ըն-
թացում Անգլիայում գալուսի գինը բարձրացնելու
նպատակով վոլյուտացված է մոտ 1 միլիոն ցենտներ — 2
միլիոն ֆունտ սեփական շահագրավում:

(«Մարտիկ» Պոստ», 13/IX 1933 թ.):

Քաղաքային
ՀԱՄԱՐՈՒՄ:

40 միլիոն ակր հողից, վարելի բարձր էր ցանված
1933 թվին, գյուղատնտեսության միմիաստության սլայդնե-
ներով՝ վոլյուտացված է 10 միլիոն 403 հազար ակր
ցամաք:

(«Սթարբուր», 14/IX 1933 թ., Մատանշուր Չարլզ
Պեկեկեի թղթակցութեան վրա Նյու-Յորկի «Տայմս»):

Մարտի
գիշերային:

Առ 1 սեպտեմբերի 1933 թ. Բրազիլիայում վոլյուտաց-
ված է մոտ 22 միլիոն պարկ սուրճ, ըստ վաճառման յնքա-
դրվում է լրացուցիչ կերպով վոլյուտացնելու 20 միլիոն
պարկ—1934 թ. ռեկորդային 30 միլիոն պարկ բերից:

(«Պոլիտիկալ Երկրագործական Տայմս», 27/IX 1933 թ.):

Մարտի
նախագիշակ-
յուն:

Մարտի խոսք տուրքային Միկսոսոն հրապա-
րակով այրեց 720 հազար ստոն վարակի մարգարտա-

հասիկ 50 հազար յեմ արժողությամբ, մարզաբաժնի գները բարձրացնելու նպատակով:

(«Տայֆա», 12/X 1933 թ.):

*Նարինջի
Ներկայում:* 1933 թ. ոգոսեստին ԱԵզլիայում պեճեֆ ե ծովը նեհե-
լիմ մոտ 1¹/₂ միլիոն սպանական հարիմը:

(«Ել Սուլ», 1/VIII 1933 թ.),

(«Մուհաթ Ուրբիս», 3/VIII 1933 թ.):

*Գայունը 28-
խո-Ստվա-
կիայում:* Գայունիկի առևտրի սինդիկատը Զայնի արջանում
սկսել է 70 հազար ցեմենտ բայունիկի վաճառելու:

(«Մոսթալ-դեմոկրատ», 12/IX 1933 թ.):

*Նաստանները
Գանիայում:* Առ 1 հոկտեմբերի 1933 թ. Գանիայում վաճառված
է, գյուղատնտեսության ղանխական միլիոնարության սվյալ-
ներով, 117 հազար գլուխ առաստու: Անասունների վա-
չընկացումը կատարվում է կառավարության ուղղակի
սժանդակությամբ:

*Խոզերը
ՀԱՄՆ-ում:* Շուկա բերված մանր խոզերի ամբողջ քանակության
մոտ կեսը (45 հազար գլուխ) կառավարության կողմից
գնվեց և Միսսիսիպի գետում խեղդել սովեց վաճառա-
հանման դժվարությունների կապակցությամբ:

(«Նյու-Յորկ Լեբալդ Տրիբյուն», 15/IX 1933 թ.):

ԳՅՈՒԴԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ՆՐԱՆՑ ՄՈՏ ՅԵՎ ՄԵԶ ՄՈՏ

Հետևյալ ամյալները նկարագրողում են գյուղատնտեսու-
թյան անկումը կապիտալիստական յերկիրներում:

Արհեստական պարտաւացումների արտադրության անկումը կապիտալիստական աշխարհում

Տարիներ	Սեյթեր ¹ (հազար տոն- ներով)	Բնական ֆոսֆատ	Բուսա- յան ֆոսֆատ	Սուպեր- ֆոսֆատ	Կալիում
1929 . . .	4 062	10 520	6 020	15 800	2 400
1931 . . .	2 242	7 900	4 000	10 600	1 850 ²

1932 թվին արտադրութունն էլ ավելի ցած ընկավ: Հանրազուժարային աշխարհերը դեռ հրապարակված չեն: Արտադրության մեջ նշանակալից մասը մնում է պահեստներում չվաճառված: Կապիտալիզմի արհեստական պարտաւացումների սպառումը ներկա մոնեթսում կրկնալի ընկել է նգնաժամից առաջ յեղած եղանակի համեմատությամբ:

Իրան հանդիպադրվում է արհեստական պարտաւացումների մեր արտադրության արագ դարձացումը վերջին տարիներին ընթացքում:

Կապիտալիստական աշխարհում յեղած անկմանը, վոր մինչև այժմ էլ տարունակվում է, մեզ մոտ համըրպադրվում է 50-ից մինչև 100³/₀ անում:

Ինսենսիվ սեյսնիկական կուլտուրաները կապիտալիստական աշխարհում յեվ Խորհրդային միության մեջ

Յանքային տարածութունը միլիոն հեկտարներով

	Կապիտալիստական յերկիրներ ²		Խորհրդային միութուն ⁴	
	1929/30 թ.	1931/32 թ.	1929 թ.	1932 թ.
Ետքորին հանդեպ	2,22	1,95	0,77	1,63
Մխտխտ . . .	2,48	2,38	0,05	0,10
Կանեկ	0,48	0,84	0,97	0,94
Բամբակ	34,61	31,37	1,06	2,17
Զուռ	1,39	0,76	—	—

¹ Ազգերի լեզային վիճակագրական տարեգիրք, 1932/33 թ., էջ 134—143 (2 էջ), Գերմանիա, Կոնդրի

² 1932 թ.

³ Համի Ազգաբային ինտախուտի տարեգիրք և Ազգերի լեզային տարեգիրք

⁴ Պետղանի աշխարհագրի

**ՄԵՔԵՆԱՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱԿՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ**

Գյուղատնտեսական մեքենաների ոգտագործումը կապիտալիստական աշխարհում ճգնաժամի ընթացքում կրճատվում և, վորովհետև նույնիսկ ունևոր գյուղացիությունը շատ հաճախ միջոցներ չունի, վոր մաշված մեքենաները նորերով փոխարինելու հաճախ արակատրոնները փոխարինվում են ձիերով, վորովհետև կերն հժան և ու առնող չի գտնում, իսկ թանգարժեք բնեղին դնելու համար փող չկա:

Այդ շարժումն արտահայտվում է գյուղատնտեսական մեքենաների գործածության սաստիկ անկումով, վորի մասին արդեն խոսք յեզով վերևում մարտվհետև մինք համաշխարհային ինդեքս չունենք, ուստի վերցնում ենք ՀԱՄՆ-ում գնված գյուղատնտեսական մեքենաների արժեքը, հաշվի առնելով այն, վոր ՀԱՄՆ-ը այդ ասպարեզում հանդիսանում են աշխարհի ամենախոշոր սպառողը:

Ամերիկացիները ծախսել են գյուղատնտեսական մեքենաների վրա (առանց ավտոմոբիլների)¹ միլիոն գոլլարներով.

1929 թ.	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.
578	480	277	110

Մախքերը 20 0/0-ից ել ավելի ցած են ընկել Պարզ և, վոր այս չի ծածկում նույնիսկ ընթացիկ մաշվածքը:

Դրա հանդեպ կանգնած և գյուղատնտեսական մեքենաների վեր արտադրության արագ անումը:

**ՆՐԱՆՑ ՄՈՏ ԿՈՂՄՆԱԿԻՑ ԵՆ ՊԱԿԱՍԵՑՄԱՆ, ՄԵԶ ՄՈՏ՝
ԲԱՐՁՐԱՑՄԱՆ**

Կապիտալիստական յերկիրների մեծամասնության տղրարային քաղաքականության առանցքը ներկա մոմենտում հանդիսանում և արտադրային կրճատումը ՀԱՄՆ-ում պրեմիա յե արվում ամին մի չցանված հեկտարի համար: Միջազգային համաձայնու-

¹ Գյուղատնտեսության տղրելիքը 1933 թ., էլ 703: Այս թվերն ավելի յեն, քան առաջ մեջ բերվածները, վորովհետև նրանք վերցված են վիճակագրական մասնավոր աղբյուրից:

թյունները (Լոնդոնի համաձայնությունը ցորենի մասին) արտադրութեան հարկադրական կրճատում են նախատեսուում: Անբերիությունը հաշտութեան և համարժուտի Ինչ յերկու տարի առաջ ամերիկյան դաժառական մի թերթ («Տրիբյուն», Մինեապոլիս) գրում եր.

«Ահնջ, վոր սովորել ենք աղոթել մեր ամենորջա հացի համար, այժմ աղոթում ենք, վոր այն վերցնեն մեզնից. թեքումը միակերպ տարորինակ և ինչպես աստվածաբանութեան ասպարեզում, այնպես նաև եկոնոմիկայի բնագաժառում»:

Այդպիսի հակասութեան կա դյուղատնտեսական կրթութեան սիստեմի ամբողջ գրվածքի միջև, վորն ուղղված և դեպի այն, վոր սովորեցնի, թե ինչպես պետք և ամենից ավելի մեծ բերք ստանալ, դյուղական տնտեսութեան պետական պարզևատրման ավանդական սիստեմի միջև բարձրագույն բերքի համար և ագիտացիայի ու որինսդրութեան միջև՝ ցանքային տարածութեանը կրճատելու համար, արհեստական պարարտացումների ուժեղացրած գործածութեանն արգելելու համար (բամբակի կուլտուրայի ամերիկյան շրջանները):

Այս անիմաստ խառնափնթորութեան հանդեպ կանգնած և բերքատուութեանը հետզհետե բարձրացնելու մեր ուղղագիծ քաղաքականութեանը:

ՅԵՐԲՈՐԳ ԳՎՈՒԽ

ՃԳՆԱԺԱՄԻ ԴԻՆԱՄԻԿԱՆ

Յերկիրների մեծամասնության մեջ արդյունաբերական արտադրանքը անկման ամենացած կետին հասավ 1932 թ. հուլիս—ոգոստոսին:

Հարց և ծաղուծ. արդյաբարդյունաբերական նգնածամը զերջնականապես անցել և ամենամեծ խորություն մումնհր: Արդյոք մեմ գնմում ևն արդեմ դերսիտի փուլում: Ինչպես պետք և զնահատել միջանի յերկիրներում անկասկած տնդի ունեցող դրության բաշխվումը:

Այս հարցի պատասխանը, թերևս, այժմյան դրության ամենադժվար պարզեմն և ներկայացնում: Այդ նպատակի համար մենք ամենից առաջ կտանք արդյունաբերական ճգնածամի կարևորագույն ավյալների դինամիկական անալիզը:

Արդյունաբերական ապրանքների համախարհային արտադրանքը (առանց ԽՍՀՄ-ի) յեռամյակներով (1928 թ. = 100)

Գերմանական Կոնյունկատորային Ինստիտուտի հաշվարկումը¹

1932 թ.				1933 թ.		
I	II	III	IV	I	II	III
69,4	64,2	63,3	67,4	66,5	75,8	82,7

IV յեռամյակի համար հաշվարկում դեռ չկա. ՀԱՄՆ-ում սեմանային ամիաներին ստասիկ անկում տեղի ունեցավ, բայց չնա-

¹ «Վերկերիտ» (Շարաթական տեղեկագրք), 1933 թ. XI-ի 22-ին:

յամ դրոն՝ համաշխարհային արտադրանքն 1933 թ. վերջին անհասկանալի բարձր է, քան 1932 թ. վերջին:

Այդ նույն աղբյուրը արդյունաբերական արտադրանքի բարձրացումն է ցույց տալիս կարևորագույն յերկիրներում, սկսած ամենացածր կետից 1932 թվի կեսին մինչև 1933 թ. աշունը (տեսուհանրով)՝.

Անգլիա Իտալիա Ֆրանսիա Գերմանիա Լեհաստան Կանադա Ճապոնիա ՀԱՄՆ
 9,9 13,5 21,7 22,4 22,6 35,6 47,4 58,8

Հետևյալ աղյուսակը ցույց է տալիս ամենազվազուրկ ապրիստական յերկիրների արտադրության ինդեքսների անուճը Աղղերի լիգայի ավյալների հիման վրա².

Արդյունաբերական արտադրանքի ինդեքսը (1928 թ. = 100)

Տարին էր	ՀԱՄՆ	Անգլիա	Գերմանիա	Ֆրանսիա	Ճապոնիա	Լեհաստան
1929 . . .	107,2	106,0	100,4	109,4	11,4	99,7
1930 . . .	86,5	97,9	90,1	110,2	105,6	81,8
1931 . . .	73,0	89,8	73,6	97,6	100,7	69,8
1932 I յես . .	62,5 ¹	90,1	82,0	79,5	101,0	52,2
II » . . .	54,7	89,4	61,8	74,0	104,8	54,5
III » . . .	55,0	82,8	59,6	73,2	107,2	54,0
IV » . . .	59,5	90,0	61,8	76,1	118,7	54,0
1933 I » . .	56,5	89,9	63,9	80,8	120,7	48,2
II » . . .	70,9	90,9	69,5	85,8	126,0	55,2
III » . . .	82,6	91,7	70,8	87,4	128,6 ³	58,0
Ամենացածր կետը 1932 թ. .	Հուլիս 52,3	III յես 82,8	Ոգոստոս 58,5	Հուլիս 72,4	Մայիս ⁴ 91,4	Մայիս 46,5
Ամենաբարձր կետը 1933 թ. .	90,1	91,7	72,0	88,2	180,4	59,4
Ունեցած վերջին ավյալները . .	Նոյեմբեր 69,4	III յես 91,7	Նոյեմբեր 71,2	Նոյեմբեր 85,0	Ոգոստոս 180,6	Հոկտեմբեր 59,4

¹ Գերմանական Կոնյունկտուր-ինստիտուտի յեռամսյա տեղեկագիրը, հրատարակության 8-րդ տարի, հատոր II, մասն Ա, էջ 87:

² Ամսական վիճակագրական յուլյետանը, զանազան համարներ, ամսական ավյալները վերահաշվարկված են ըստ յեռամսյակների:

³ 1933 թ. հունիս—հուլիսի ավյալները:

⁴ Ճապոնիայում ցածրագույն կետը 1931 թ. մայիսին:

Այս աղյուսակը ցույց և տալիս, վոր Անգլիայում, Ճապոնիայում ու Լեհաստանում վերջին հաշվարկված տվյալները բարձրագույններն են հանդիսանում տարվա ընթացքում. վոր Գերմանիայում ու Ֆրանսիայում տեղի յե ունեցել շատ աննշան կերպով է. վոր ՀԱՄՆ-ում, ընդհակառակը, խիստ սաստիկ անկում և տեղի ունեցել:

Արդյունաբերական արտադրանքի ավելացման պատճառները մենք տեսնում ենք հետևյալում.

1. «Բ» բաժնի պատրաստի արդյունաբերական պարամետրի պատճառների ավելցուկները մտնում են մեծամասնի առևտրի մեջ և ձեռնարկարյուններում կլամված են նգնաժամի կողմից և ընկել են մինչև անգամ շնորմալից՝ ևլ ցած: (Այս մասին տվյալներ կան միմիայն ՀԱՄՆ-ի համար—տես վերևում,—բայց լրագրական տեղեկությունները հաստատում են այդ բանը նաև մյուս յերկիրների վերաբերմամբ): Այդ բանը տեղի յե ունենում ամեն մի արդյունաբերական ճգնաժամի ժամանակ: Գների անընդհատ սաստիկ անկումը ներկա ճգնաժամի ընթացքում բոլոր մեծաքանակ ու փոքրաքանակ առևտրականներին զրդեց իրենց պաշարները պակասեցնելու մինչև նվազագույնը: Ունևոր սպառողներն ևս ըստ կարելույն հետաձգում էին վոչ ամենուրյա գործածության պարամետրի գնումը (կոշիկներ, զգեստ, կահ-կարասի, ավտոմոբիլներ)՝ սպասելով, վոր գներն ևլ ավելի ընկնեն: Այն ժամենտին, յերբ գների անկումը կանգ առավ և յերևան յեկավ գների բարձրացման հետանկարը, մի կողմից՝ ազդեցություն գործեց այն իրողությունը, վոր մասնավոր պահանջարկը մինչև հիմա կասեցվում էր, մյուս կողմից՝ առևտրականներն ու գործարանատերերը շտապեցին լրացնել իրենց պաշարները (առանձնապես այն յերկիրներում, վորտեղ ուժեղանում էր ինֆլացիան):

2. Արտադրության միջոցների արտադրությունը 1931 ու 1932 թ. թ. շատ յերկիրներում, ակներևորեն, ավելի պակաս էր, քան նրանց մաշումը (տես I գլուխ): Այստեղ ևս ճգնաժամի ընթացքում պակասներ էին առաջացել, վորոնք պետք էր լրացնել: Այստեղից՝ յերկաթի ու պողպատի վաճառահանման ավելացումը և, քեկ շատ ամեժեան քանակությամբ, մեքենաների արտադրության ավելացումը:

Մեկնաաւելումը ինդեքսը (1928 թ. = 100)¹

Տարիներ	Յեռամասեր	Գերմանիա	Անգլիա	Ֆրանսիա
1933 թ.	III . . .	39,3	75,1	67,8
	IV . . .	39,2	75,0	68,6
1933 թ.	I . . .	33,5	82,2	78,0
	II . . .	43,7	82,9	80,2
	III . . .	47,5	83,3	82,2

3. Արդյունաբերական հումքի առատությունը այնքան ստատիկ սահմանափակված էր ճշմարտամի ընթացքում, Վոր պաշարների տեղումը վերջին ժամանակներն ընդհանուր առմամբ կանգ առավ, իսկ միջանի՝ ճյուղերում վերջին տարվա ընթացքում նույնիսկ պաշարները վորոշ նվազում տեղի ունեցավ:

Արդյունաբերական հումքի համախարհային պատարները (հազար տոններով)²

(Հուլիսի վերջին)

Տարիներ	Պարտուածուխ	Նավթ		Անագ	Յինկ	Կապար	Կաուչուկ	Մետաղա	Բամբակ
		Նավթ	Բենզին (միլիոն հեկտոլիտրներով)						
1933 . . .	21 109	496	61,9	60,8	287	181	591	14,5	1 767
1933 . . .	21 016	482 ^ա	48,6	45,1	227	183	595	13,1 ^ա	1 749

¹ Ազդերի լիցայի ամսական վիճակագրական ըլույլետնն նկկարարդուները թյունը և տրանսպորտային միջոցները (ավտոմոբիլներ, վագոններ) առատությունը սրտ մեջ չեն մտնում, դրտ փոխարեն հավանորեն մտնում է սողմական արդյունաբերության մի մասը: ՀԱՄ-ի համար չկտ մեքենայիւթյան ընդհանուր ինդեքս:

² «Վերաշափտ ունդ Ստատիստիկ» (ԵՏտեստություն ու վիճակագրություն), 1933 թ. № 13, էջ 370:

^ա Հունիս:

Միստ աննշան ավելացում է տեղի ունեցել վերջին տարվա ընթացքում միմիայն կապարի ու կաուչուկի վերաբերմամբ հումքի բոլոր մնացած տեսակները կամ լնացած դրություն են ցույց տալիս, կամ նվազում: Այդ պատճառով մենք 1933 թ. յերկրորդ կեսին ցինկի, անագի ու պղնձի արտադրութան բավական ուժեղ բարձրացումն ենք տեսնում կարևորագույն յերկիրներում¹:

4. Պատերազմի ուժեղացած մտխապատրաստում: Մրտ ազդեցությունը պարզ կերպով ցույց է տալիս այն դիսպրոպորցիան, զոր կա սլովակաի արտադրության սուսիկ ավելացման և մեքսիկոյի արտադրության սուսիկ անմեղմ ավելացման միջև, ցեմենտի արտադրության սուսիկ ավելացման և կաուչուկական արդյունաբերության կանգառման միջև: Պողպատի արտադրությունը Գերմանիայում 1932 թ. III յեռամսյակից մինչև 1933 թ. III յեռամսյակը բարձրացել է ավելի քան 50%, Ֆրանսիայում—20%, Անգլիայում—համարյա 50%, մինչդեռ մեքսիկայից յերկրումն անել է միմիայն 10 — 20% (արտադրված պողպատի ու շուգունի մի մասն ակնհերևաբար գործադրվել է պաշարները լրացնելու համար):

5. Միջոցառումներ ախտահանման մտակարարելու վերաբերմամբ: Պետության, քաղաքների ու համայնքների հասարակական աշխատանքները—հանապարհների, ջրանցքների, նավահանգիստների շինարարություն, մելիորացիա, ջրմուղ և այլն, զորոնք, ձեռնարկվում են տնտեսական դրությունը բարելավելու և գոր-

¹ Տես, սրինակ, Ազգերի լիգայի Երուշեմերի աղյուսակը, 1933 — էջ 445:

ԱՐՏԱԴՐԱՆՈՐ ԼԱՁԱՐ ՏՈՒՆԵՐՈՎ

	Ց	Ի	Ն	Կ	Պ	Ղ	Ի	Ն	Է	Ն	ա	վ	թ
	ՀԱՄՆ Անգլիա				Գանադա Կոնգո				2ԻԼԻ				ՀԱՄՆ Վենեսուելա
1932 թ. ամենացած ամիսը .	12 029	1 583	7 298	4 243	6 370	8 044	8 767						
1933 թ. վերջին հայանի ամիսը	31 928	9 774	12 067	9 022	10 874	85 239	10 194						

ծաղուրկներին աշխատանք տալու նպատակով: Սակայն այս գործանքը, բացառութեամբ Գերմանիայի, Վորտեղ աշխատանքների այդ տեսակները կատարվում են պատերազմի նախապատրաստման համար, համեմատաբար փոքր նշանակություն ունի:

Անենազգիվար խնդիրն է պարզել, թե ինչ չափով արտադրանքի ավելացումը ինֆլյացիայի հետևանք է հանդիսանում. թե ինչ չափով այն պատերազմի նախապատրաստման հետևանք է և թե ինչ չափով ավելացումը հետևանք հանդիսացավ դերաբառադրություն ճշմարտան հաղթանարելու այն տենդենցի, վոր խանկա և կապիտալիզմին: Այս հարցի պատասխանը կարելի չէ փորձել տալու միմիայն կոնկրետ վերլուծություն հիման վրա, վորին մենք այժմ անցնում ենք:

Ինչ վերաբերում է ինֆլյացիային, ապա այն յերկիրներում, վորտեղ վայրուսան մինչև այժմ բացառակապես կայուն է, ինչպես Ֆրանսիայում, կամ այն յերկիրներում, վորտեղ վերջին տարվա ընթացքում վայրուստան վաստորեն կայունացված է, ինչպես Անգլիայում,—տեղի ունեցավ արդյունաբերական արտադրանքի ավելացում. մյուս կողմից, Անգլիայում 1931 թ. սեպտեմբերին և 1932 թ. առաջին կեսին, յերբ տեղի յեր ունենում ֆուճաթ արժեքազրկումը, տեղի ունեցավ արդյունաբերական արտադրանքի վնջ յե ավելացում, այլ նվազում:

Սրանից մենք հետևյալ յեզրակացությունն ենք անում:

1931 թվին, յերբ սկսվեց ֆուճաթ արժեքազրկումը, Անգլիայում ինֆլյացիոն կոնյունկտուրայի այլ նախադրյալներ չկային. պաշարները պահեստներում դեռ մեծանում էյին, գներն համաշխարհային շուկայում դեռ այնպես սաստիկ ընկնում էյին, վոր նրանք խանդարում էյին գների բարձրացմանն Անգլիայում ինֆլյացիայի հետևանքով. այդ պատճառով էլ չկար Եփախուսա դեպի նյութական արժեքները և ինֆլյացիոն կոնյունկտուրա չեր ստացվում:

1933 թվին, յերբ սկսվեց դոլլարի արժեքազրկումը ՀԱՄՆ-ում, այնտեղ ինֆլյացիոն կոնյունկտուրայի ուրիշ նախադրյալներ էլ էյին առկա. դատարկված պահեստներ, ճշմարտամի ժամանակ հետաձգված խոշոր գնումներ, և հատուկ միջոցառումներ—բացի դոլլարի

արժեքագրելու միջ, — վորոնց նպատակը գյուղատնտեսական ար-
դյունքների դները և ընդհանրապես դները բարձրացնելն էր:

Հետևյալ աղյուսակը ցույց է տալիս գների փոփոխությունը
ամենազիտավոր յերկիրներում:

Մեծախանակ գների ընդհանուր ինդեքսը¹
(1913 թ. = 100)

Տ ա ռ ի ն ե ը	Անգլիա	ՀԱՄՆ	Քերմանիա	Ֆրանսիա ²	Ճապոնիա
1929	136,5	136,5	137,2	127,3	166,1
1930	119,5	123,8	124,6	112,5	136,8
1931	104,2	104,6	110,9	101,9	115,6
1932 I յեռամսյակ .	105,2	95,3	99,9	90,0	120,8
1932 II » .	100,4	92,5	97,3	88,1	113,5
1932 III » .	99,8	93,1	95,5	84,8	118,6
1932 IV » .	101,1	90,2	93,5	83,8	133,9
1933 I » .	98,9	86,4	91,1	81,6	136,5
1933 II » .	99,4	89,8	91,8	79,5	134,1
1933 III » .	102,6	99,9	94,3	80,9	137,1

Ամենացած կետը	Ապրիլ 1933 թ.	Փետրվար 1933 թ.	Ապրիլ 1933 թ.	Մայիս 1933 թ.	Հունիս 1933 թ.
	97,2	85,7	90,7	77,3	110,6

Վերջին հայտնի ամիսը	Հոկտեմբեր 1933 թ.	Հոկտեմբեր 1933 թ.	Հոկտեմբեր 1933 թ.	Հոկտեմբեր 1933 թ.	Յուլիտեմբեր 1933 թ.
	102,6	102,7	96,0	80,6	137,8

¹ «Ամսական վիճակագրական ըլույնստեն», 1933 թ. № 1, էջ 26 և
1933 թ. № 11, էջ 455:

² Վոսկյու ինդեքս

Այս թվերը կարելի չէ համեմատել միմյանից իրենց շարժման մեջ մասնակի ընթացքում, այլ վոչ քե միմյանց միջև, վորովհետև յուրաքանչյուր յերկրում վերջոված են տարրեր ապրանքներ և տարրեր տեսակաբար կշռով: Սակայն այստեղից կարելի չէ հետևյալ յեզրակացութիւններն անել.

ա) Ֆեռմեխայում ու Գերմանիայում, վորոնց վայրուտան մինչև այժմ հիմնոված և վոսկու պարիտետի վրա, գների անկումն իր տմենացածը կետին հասալ 1933 թ. ապրիլ—մայիսին:

բ) Անգլիայում ֆուստի արժեքազրկումից հետո գների բարձրացում չի յեղել, վորովհետև գների անկումն համաշխարհային շուկայում հասնում եր ֆուստի արժեքազրկման ներգործութիւն հետեից (բայց պետք և ընդգծել, վոր գների անգլիական ինդեքսում գերակշռում և ներմուծված նումբը. պատրաստի արդյունաբերական ապրանքները համարյա բոլորովին հանդես չեն գալիս):

գ) Տարրերվելով սրանք՝ ՀԱՄՆ-ում, դոլլարի արժեքազրկումից հետո, միանգամից գների բուռն բարձրացում տեղի ունեցաւ. վերավարից մինչև հոկտեմբեր գները բարձրացան 20%օ-ով:

դ) Գների կազմութիւնը ճապոնիայում ցույց և տալիս սլար-զապես արտահայտված ինֆլյացիոն բնույթ:

Այստեղից հետևում և այն յեզրակացութիւնը, վոր ճապոնիայում ու ՀԱՄՆ-ում գոյութիւն ունի վորոշակի ինֆլյացիոն կոնյունկտուրա. ինֆլյացիոն կոնյունկտուրա չկա Թրանսիայում ու Գերմանիայում (ինչպես նաև ուրիշ յերկիրներում, վորտեղ վայրուտան վոսկու պարիտետի վրա չէ հիմնոված). սահմանափակ ինֆլյացիոն կոնյունկտուրա գոյութիւն ունի Անգլիայում ու ստերլինոյան ըլովի յերկիրներում:

Շատ ավելի դժվար և գնահատել ուժեղ կերպով պատերազմի պատրաստվելու ազդեցութիւնը արտադրութիւն վիճակի վրա: Մենք սխալ ենք համարում այն մեթոդը, վորի՝ եյութիւնն է՝ իբրև յելակետ ընդունել արտադրանքի կամ սպառողինման համար կարևոր առանձին ապրանքների ներմուծման ավելացումը, վորովհետև գրեթե բոլոր ապրանքները ներկայումս ուղղակի կամ անուղղակի կերպով ծառայում են սպառողինման նպատակներին:

Այդ պատճառով էլ մենք գործադրում ենք սպառազինման վրա կատարված ծախսերի հարաբերական գնահատման արժեքային հաշվարկման մեթոդը:

ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԵՄԼԵՔԵՐԻ ՏԵՍԱԿԱՐԱՐ ԿԵՒՈՐ ԱՐԴՅՈՒՆԱՐԵՐԱԿԱՆ ԱՐՏԱԳՐԱՆՔԻ ՄԵՋ

Տարակույս չկա, վոր արագ կերպով պատերազմի համար նախապատրաստվելը ամենակարևոր մամենաներից մեկն է հանդիսանում 1932/33 թ. արդյունաբերական արտադրանքի ավելացման գործում: Մենք հիմա կփորձենք, բայտ անհրաժեշտ վերապահումներն անելով, ստանալ թեկուզ և խիստ մոտավոր պատկերացում այդ գործոնի փոփոխական նշանակություն մասին, այսինքն՝ վորոշել արդյունաբերական ուղղման ծախսերի հարաբերական կշիռն արդյունաբերական ընդհանուր արտադրանքի մեջ:

Արդյունաբերական արտադրանքի համախառն արժեքը հավասար եր՝ համաձայն առաջին զլխում մեջ բերված հաշվարկումներին 1929 թ. համար (միլիոն վոսկի ուլլիներով)¹.

Ֆրանսիա	Անգլիա	ՀԱՄՆ	Գերմանիա
29 000	39 000	139 000	39 000

Հաշվենք 1932 թ. արդյունաբերական արտադրանքի արժեքի նվազումը 1929 թ. համեմատությամբ հետևյալ հիմունքով².

	Ֆրանսիա	Անգլիա (տոկոսներով)	ՀԱՄՆ	Գերմանիա
Արդյունաբերական ինդեքսի անկումը 1929-ից մինչև 1932 թ.	30	17	46	39
Արդյունաբերական ապրանքների գների ինդեքսի անկումը 1929-ից մինչև 1932 թ. . .	26 ³	26 ³	27	25

¹ Վոխներբիխա Ձ 32, 8 նոյեմբերի 1932 թ.:

² Ազգերի լիգայի տվյալները, «Բյուլետեն», 1933 Բ. նոյեմբեր:

³ Գնահատությունը մերն է, վորովհետև հաշվարկված ինդեքս չկա—
չնդիսակ:

Այս հիման վրա 1932 թ. արդյունաբերական արտադրան-
մի արժեքը վերափոխվում է (միլիոն Վոսկի ռուբլիներով)․

Ֆրանսիա	Անգլիա	ՀԱՄՆ	Գերմանիա
15 000	25 000	55 000	18 000

Այդ յերկիրների պաշտոնական ուղղման ծախքերը (առանց
կենսաթոշակների ու ուղղմապարտքերի առկուսների) 1931/32 թ.
կազմում էին՝

Ֆրանսիայում	Անգլիայում	ՀԱՄՆ-ում	Գերմանիայում
17,7 միլրդ. ֆր.	127 միլիոն ֆ.ստ.	825 միլիոն դոլլար.	1 100 միլիոն մարկ

Վոր ըստ պարիտետի հավասար ե մոտավորապես միլիոն
Վոսկի ռուբլիներին․

1 300	1 270	1 650	500
-------	-------	-------	-----

Բայց այս ծախքերից Վոսկի քան 60⁰/₁₀₀-ը գնում է
ամեն տեսակ արդյունաբերական ապրանքներ— գինք, զգեստներ
և այլն—գնելու վրա՝ առնվազն 40 տոկոսը ծախսվում է ռոճիկ-
ների և սպանների ու զինվորների պարենավորման համար։

Արդյունաբերական ռազմական ծախքերը միլիոն Վոսկի ռուբլիներով

Ֆրանսիա	Անգլիա	ՀԱՄՆ	Գերմանիա
780	762	990	300

Բացի դրանից՝ ռազմական արդյունաբերության գանազան
թագնված ծախքեր կան, վորոնք արտահայտություն չեն գտել
բյուջեյի մեջ։ Այդ ծախքերն ընդգրկելու համար մենք վերև մեզ-
բերված քվեյին ավելացնում ենք Ֆրանսիայի համար 50⁰/₁₀₀, Գերմա-
նիայի համար — 100⁰/₁₀₀, ՀԱՄՆ-ի ու Անգլիայի համար — 25⁰/₁₀₀։ Այդ
անկասկած ավելի շուտ չափազանցված, քան թե չափազանց
ցած թիվ է (զուցև՝ բացի Գերմանիայից)։

¹ Այս ավյունները մի փոքր ավելի բարձր են, քան թե Ազգերի լեզայի
Վոսկի ռուբլի արժեքը, վորովհետև նրանք պարունակում են ուրիշ
հոգածներով բյուջեյի մեջ մասնաբաժնի ծախքերի մի մասը։

Այն ժամանակ մենք կստանանք 1931/32 թվի համար բոլոր արդյունարերական ուղմական ծախքերի, թե բացահայտ կերպով բյուջեում ցույց տվածների և թե թաղմվածների, վերաբերմամբ (միլիոն վոսկի ուղղվենքով) —

Փրանսիայի համար Անգլիայի համար ՀԱՄՆ-ի համար Գերմանիայի համար
 1 170 950 1 237 600

Սա կազմում է արդյունարերական արտադրանքի տոկոսներով

Փրանսիա Անգլիա ՀԱՄՆ Գերմանիա
 8 4 2,2 3,8

Թեև այս թվերը նույնիսկ շատ մոտավոր են, թեև հաշվարկման բարդութունը շատ սխալների դուռ է բաց անում, բայց և այնպես այս տվյալները վորոշ հիմք են ապրիա տվյալ յերկրի արդյունարերության համար սպասողինման ծախքերի նշանակութունը գնահատելու տեսակետից¹։

Իդեպ՝ նրանք մոտավորապես համընկնում են կոնյունկտուր-ինստիտուտի հաշվարկումների հետ², վորը սպասողինման ծախքերը հաշվում է համաշխարհային արտադրանքի 5⁰ (ւր)։

Ի՞նչ են տուում մեզ այս թվերը 1933 թ. արդյունարերական արտադրության բարձրացման պրորիմի մասին

Յեթե մենք յինթադրենք, վոր այդ պետությունները 1933 թվին կրկնապատկել են իրենց ծախքերն սպասողինման համար 1931/32 թ. համեմատությամբ, մի բան, վոր բացատրությամբ Գերմանիայի անկասկած չափազանցված է, ապա այս անմիջապես կբացատրեր արդյունարերական արտադրանքի ինդեքսի բարձրացումը (տոկոսներով)։

¹ Իմիջի այլոց, տարբեր տոկոսը համապատասխանում է բանակի ընդլթին այդ չորս յերկրներում Գերմանիայում տոկոսը ցած էր, վորովհետև ծանր հրետանին, տանկերը, զծանավերը, ընդդրի կառուցումն արդելված էր Անգլիայում ավելի ցած են, քան Փրանսիայում, վորովհետև այնպեղ այնպիսի խոշոր մշտական բանակ է տանմանպլիի ամրություններ չկան ՀԱՄՆ-ում այդ տոկոսը շատ ցած է, վորովհետև բանակն համեմատաբար մեծ չէ, իսկ արդյունարերական արտադրանքը շատ մեծ է։

² Եվրիներերիսա՝ № 32, 8 նոյեմբերի 1933 թ.։

Ֆերմանիայի համար մոտավորապես	10 ⁰ / ₀ ուժ
Անգլիայի	» 4,5 »
ՀԱՄՆ-ի	» 4 »
Գերմանիայի	» 8,2 »

Նրանց կողմնակի ազդեցութիւնն, իհարկե, եւ ավելի մեծ է վորսովհետեւ թե կիսաֆարքիկատներէ արտադրութիւնը և թե արտադրութիւնը շէ՛ր բաժնուժ, զբաղված բանվորներէ թվի ավելացման հետեանքով, նմանապես վորոշ աշխուժացում է ապրում: Բայց կողմնակի ազդեցութիւնը զնահատելու համար վո՛շ մի ավելալ չկա: Այն մեծ մասամբ համակընդում է մեր չափազանցացրած յենթադրութիւնը՝ ռազմական ծախքերը 1932/33 թ. կրկնապատկելու մասին 1931/32 թ. համեմատութիւնով: Այդպիսով մենք պետք է հետեւալ յեզրակացութեան հանգինք ռազմական ծախքերի անմիջական ազդեցութեան վերաբերմամբ, այդ առթիւ թույլ տալով այն սաստիկ չափազանցացված յենթադրութիւնը, թե այն 1933 թվին կրկնապատկվել է:

ՀԱՄՆ-ի համար ռազմական ծախքերի ավելացումը արդյունաբերական արտադրանքի բարձրացման մեջ նվազագույն դեր է կատարում:

Գերմանիայի համար այն պայմանավորում է մոտավորապես 40% ավելացում. Ֆերմանիայի համար — կեսից ավելի. Անգլիայի համար — մոտ 40%:

Մեզ թվում է, այնուամենայնիւ, վոր մեր հաշվարկած արդյունքները Գերմանիայի համար չափազանց ցած են, իսկ Անգլիայի համար՝ չափազանց բարձր:

Իհարկե, ուժեղացրած ռազմական նախապատրաստութեան ազդեցութիւնը պետական պատվերներով չի սպառվում: Յեթե մասնավոր կապիտալիստներն առաջիկա պատերազմի հուսով պահեստներու կուտակում են զուսավոր մետաղները կամ թե ընդլայնում են արհեստական մետաքսի ձեռնարկութիւնները, ապա այս ճիշտ նույնպէս արդյունաբերական արտադրանքի բարձրացման տարր է հանդիսանում, վոր հիմնված է ուժեղացված ռազմական նախապատրաստման վրա: Բայց այդ մոմնտը քանակապես արտահայտել՝ անկարելի յի:

Այդպիսով մենք զավրս ենք հետևյալ յնդրակացութեանը: Արդյունաբերական արտադրանքի ավելացումը, սկսած 1932 թվից մինչև 1933 թ. աշունը չի կարելի (բացառութեամբ Ճապոնիայի) ամբողջությամբ վերագրել ռազմական նախապատրաստման և ինֆլյացիայի օւժեղացմանը: Անկասկած՝ մի մասն արդյունք է ամեն մի ցիկլային նդնաժամ հաղթահարելու կապիտալիզմին հատուկ ներքին մեխանիզմի ազդեցութեան: Այստեղից թ՛նչ է հետևում այժմյան դրութեան դնահատման համար:

Բոլոր վերապահումներով, վերոնք անհրաժեշտ են համալսարնային կապիտալիզմի այսպիսի նոր ու թարզ դրութեանը գնահատելիս, մենք թույլ կտայինք մեզ տնդել հետևյալը.

1. Արդյունաբերական արտադրանքի (ինչպես նաև արտաին առևտրի) և գների անկումն ամենախոր անկումն նամախարհային մատչարով արդեն անց է կացված: Արտադրութեամբ աճող սպասարդինութեանների ժամանակ չի կարելի յննթադրել, վոր նամախարհային արդյունաբերական արտադրությունն այս ցիկլում 1932 թ. կեսի մակարդակից ավելի ցած ընկնի (առանձին յերկրներում այս հնարավոր է ու մինչև անգամ հավանական):

2. Արդյունաբերական ցիկլը 1933 թ. վերջին դանվում է այն փուլի մեջ, վոր մենք կրնորոշելնք կամ իբրև արդյունաբերական նգնածամի արումակություն մեղմացած մեղմ, կամ ավելի ճիշտ—բոլոր անհրաժեշտ վերապահումներով— իբրև տղեպրեսիա՝ կապիտալիզմի բնդհանուր նգնածամի և կայունացման վախճանի նիսի վրա:

Այս բնորոշումը պարունակում է իր մեջ հետևյալը.

ա) ետսք վերաբերում է վո՛չ թե նորմալ դեպրեսիային, այլ առանձնահատուկ դեպրեսիայի՝ կապիտալիզմի ընդհանուր նդնաժամի հիմքի վրա: Գլխավոր տարբերութեանն այժմյան դեպրեսիայի ու նախապատերազմյան ժամանակի դեպրեսիայի միջև այն է, վոր այժմյան դեպրեսիան հաստատուն հիմք չի ներկայացնում աշխուժացման ու ծաղկման անցնելու համար: Արդեն նախորդ ցիկլի ժամանակ սի շարք յերկիրներ ու արդյունաբերական ճյուղեր ծաղկման փուլ չունեցան: Այս ցիկլի ժամանակ, վորն ակներևաբար ընդհատվելու յե նոր համաշխարհային պա-

տերաբազմով, այդ ավելի պակաս չափով տեղի կունենա: Կապիտալիզմի ընդհանուր նզնվածամի արգելակիչ ազդեցությունը — ճիմնական կապիտալի խրոնիկական առատությունն է, վորն առանձնապես դժվարացնում է վերջինիս լայն նորոգումն ու ավելացումը, առանց վորի խեղձական աշխուժացումն ու ծաղկումը անկարելի չէ նորոնիկական ազդարային նզնվածամբ, հսկայական խրոնիկական գործազրկությունը և ներքին շուկայի այստեղից բղիտոյ սեղմվելը և այն այս ցիկլի ժամանակ ետ ավելի ուժեղ կերպով է յերևան գայիս, Բան նախորդի ժամանակ, վորովհետև տնտեսական ձգնածամբը խորացրեց ու սրեց կապիտալիստական սխտեմիս ընդհանուր ձգնածամբը:

բ) Մոսքը վերաբերում է շղկարեսսիային՝ և կապիտալիստական կալուցանցման վերջի պայմաններում. այս նշանակում է ներքին ու արտաքին հակասութուններն սրում, վորը (սրումը), մի կողմից, ընդհանրական անվստահության հետևանքով՝ կասեցնում է ամեն մի նոր ինվեստիցիան դործունեյություն (առանձնապես՝ կապիտալի ամեն մի եւքսորտ), բացի բուն ասղմական արդյունաբերությունից. մյուս կողմից, պատերազմի աճող նախապատրաստումը սնալ է բերում ասղմական արդյունաբերության պատվերներն ավելացում:

Մոտալուտ պատերազմի հետանկարն առանձնապես արգելակիչ կերպով է ներդործում նաև հնացած հիմնական կապիտալը նորով վոխարինելու վրա. կապիտալիստները չեն շտապում վորչընչացնել հին դործարանները, վորովհետև նրանք հույս են տածում, թե պատերազմի դեպքում այդ հնացած ձեռնարկություններն էլ բարձր շահույթ կտան:

գ) Վարկային սխտեմի խոր քայքայումը, վայրուտաների քստալիկ տատանումները, առանձին կառավարություններն՝ արհեստական աշխուժացում առալ բերելու տենդային ջանքերն այն հետևանքն ունեն, վոր դեպրեսսիան խիստ շարժուն կլինի — սեղ վերելքներով ու սուր անկումներով, վորոնցով այն տարբերվում է նորմալ դեպրեսսիայի համեմատաբար սահուն ընթացքից:

Գեպրեսսիան հազթահարելու արգելք հանդիսացող հետագա դործոնը մոնոպոլիաների՝ նզնվածամի ժամանակ սասկացած սեղ-

ծումն ե: Ճիշտ է, միջազգային կարեկցմանը՝ ճշմարտամբ, ժամանակ
շուկայի համար բացառիկորեն սրված պայքարի հետևանքով՝
ֆայնալվելու ենթակետեր են ցույց տալիս (պղծմի կարտելը, լուց-
կու տրեստը քայքայվեցին, պոպուլատի յեվրոպական տրեստը զո-
յուլթյուն ունի իսկապես միսիայն թղթի վրա): Իբրև դրան հա-
կախելու նգնաժամի ժամանակ առանձին յերկրներում սաստիկ ավե-
լացել են կենսոնացումն ու նոր մոնոպոլիաների ծագումը: Իտա-
լիայի, Գերմանիայի ու Լեհաստանի Ֆաշիստ կառավարիչները
շատ ղեկավարում հատուկ կարգադրությունների միջոցով հարկա-
դրում էին առևտսայդերներին կարտելների մեջ մտնել: Ռուզ-
վելտի որենսդրությունը վո՛չ միայն վերացրեց կարտելներ ու
տրեստներ կազմակերպելու բոլոր իրավաբանական արգելքները,
այլև քաջալերում է նրանց կազմակերպումը: Անգլիայում պրո-
տեկցիոնիզմի պաշտպանութան ներքո սկսվել է մենաշնորհների
արագ զարգացումը: Մենաշնորհացման այդ անուսն էլ ավելի յե
սեղմում ներքին շուկան և արգելք է հանդիսանում կոնյունկ-
տուրան լավացնելու դեմ:

Վերջապես, անհրաժեշտ է մատնանշել նաև՝ ռացիոնալացման
հոտուկ բնույթը նգնաժամի ժամանակ: Ռացիոնալացման նպա-
տակը ինքնարժեքի իջեցումն է: Վաճառահանման շուկայի նե-
ղությունը հարկադրում է կապիտալին ներկայումս ինքնարժեքի
իջեցման այնպիսի մեթոդներ դորժադրելու, վորոնք կապված չեն
առատարական կարողության վոչ մի բնույթովնան հետ, հակառակ այն-
դրության, վոր դոյություն ուներ առաջ, յերբ հույս էին տա-
ծում ապրանքներն եժանացնելու միջոցով հնարավոր դարձնելու
շուկայի ընդարձակումը: Այս բանն զգալի չափով հաջողվեց անել
աշխատանքի ինտենսիվությունը բարձրացնելու միջոցով, տղա-
մարդկանց աշխատանքը կանանց ու յերեխաների աշխատանքով
փոխարինելու միջոցով, արտադրանքի միավորի համար տրվող
աշխատավարձի չափերը սաստիկ իջեցնելու միջոցով: Ինքնըստին-
քյան հասկանալի յե, վոր ռացիոնալացման այս մեթոդներն են
ավելի յեն սրում վաճառահանման պրոբլեմը: Այդ պատճառով են
վաճառահանման համար մղվող պայքարը շարունակվում է չթու-
լացող սրությամբ: Ճշմարտամբ ժամանակ կատարվող ռացիոնա-

լացման այս անանձնահատկությունից հետևում է նաև, վոր արդյունաբերական արտադրանքի ավելացումը 1932 թ. կեսից սկսած բանվոր դասակարգի դրուժյան վրա միմիայն նվազագույն չափով է արտացոլել և չի մեղմացրել բուրժուազիայի ու պրոլետարիատի միջև յեղած հակասությունների ծայրահեղ սրությունը: Առավել ևս, վոր կապիտալը, վորը 1931-32 թ. փնտներ եր կրում, ուղիորդվածն այդ անանձնահատկությունների հետևանքով, ըստ յերևութին, նորից սկսել և շահույթներ ստանալ, մինչդեռ պրոլետարիատի ազգասուբյունն՝ անփոփոխ է մնում:

Այս բոլորից մեկում է, վոր այժմյան «ղեպրեսսիան» վոչ մի դեպքում ցեպրեսսիա չի հանդիսանում այդ բառի սովորական իմաստով: Սակայն, չնայած դրան, մենք կարծում ենք, վոր նպատակահարմար է արդյունաբերական ցիկլի այժմյան փուլը տարբերել նրա մինչև 1932 թ. կեսն ունեցած փուլից, յերբ ճգնաժամը դեռ համաշխարհային մասշտաբով խորանում եր:

Մեր առաջ մզած դրույթների լուսարանության համար մենք տալիս ենք համառոտ տեսություն ճգնաժամի ընթացքի մասին վճռողական կապիտալիստական յերկիրներում:

ՃԳՆԱԺԱՄԻ՝ ԸՆԹԱՑԻՆ ԱՆԳՎԻԱՑՈՒՄ

Յեթե քննարկենք միմիայն արտաքին սիմպտոմները, ապա անգլիական տնտեսությունը 1933 թվին ցույց է տալիս դեպրեսսիայի բնորոշ դժեր: Նրանցից կարևորագույններն հետևյալներն են.

ա) Արդյունաբերական արտադրանքն 1931 թ. սկսած անընդհատ վերելք է ցույց տալիս: Ինչդեպը հետևյալն եր՝ (1928 թ. = 100).

1931 թ.	1932 թ.	1933 թ.
77,1	82,2	87—88 ²

¹ Բոլոր աճյալները, յժե հատուկ վերապահում չի արված, վերցրած են «Ազգերի լիգայի բյուլետենից», 1933 թ. № 11:

² Տվյալներ մինչև տարվա վերջը դեռ չկան:

բ) Անգլիան—միակ յերկիրն և աշխարհում, վորտեղ բնակա-
րանային ժխտարարւոյան վորոշ ածխածնացում կա, մի բան, վոր
դեպքեաստիայի փուլի բնորոշ տարր և հանդիսանում:

գ) Իրանական շուկայում շատ ազատ փող կա և վարկային
սխտեմն աշխատում և նորմալ կերպով: Վայուտան, 1931 թ. աշ-
նանը վոսկու ստանդարտից հրաժարվելուց հետո, վոր համընկավ
ճգնաժամի ամենամեծ խորութեան հետ Անգլիայում, արդեն մի
տարի յն՝ կայուն և (փոքրիկ տատանումներով): Բյուջեն հավա-
սարեցված և և ընթացիկ տարում բավական մեծ ավելցուկ և տա-
լիս (միանկ խոշոր յերկիրն աշխարհում): Պետական պարտքերի
հակայական կոնվերսիան իրականացվեց հաջող կերպով: Սկսվել
և կապիտալի եմիսսիայի թույլ աշխուժացում:

Կապիտալի նոր եսխսիան: Միջին ամսական թվայները
(միլիոն ճուճ սերլինգներով)

1931 թ.	1932 թ.	1933 թ. (առաջին 10 ամիսները)
7,4	9,4	11,5

դ) Կան ճիմնական կապիտալի նորոգման ստղեր: Կառուց-
վում են պողպատի մեկ-յերկու նոր ձեռնարկութուններ, միջա-
նի խոշոր ձեռնարկութուններ՝ ածուխից բենզին ստանալու հա-
մար. վերջին շաբաթների ընթացքում պատվիրված և 12—15 նոր
խոշոր նավ: Մեքենաշեն արդյունարեթյան վերջին ինդեքսը
կազմում և 82,9 (1928 թ. = 100):

ե) Արտաքին առևտրի կրճատումը կանգ և առել. արտահա-
նումը վերջին ամիսների ընթացքում, թեպետև շատ դանդաղ
կերպով, ընդլայնվում և:

Արտաքին առևտուր: Միջին ամսական թվայները
(միլիոն ճուճ սերլինգներով)

Ներմուծում		Արտահանում	
1932/33 թ. (առաջին 10 ամիսները)	1933 թ.	1932/33 թ. (առաջին 10 ամիսները)	1933 թ. Յեպտեմբեր Հոկտեմբեր
54,3	50,0	30,4	30,3
			32,2
			34,1

դ) Արդյունաբերական ակցիաների կուրսերն 1933 թվի ընթացքում անընդհատ բարձրացուցին են ցույց տալիս (1924 թվի ինդեքսը = 100)։

1932/33 թ.		Հուլիս		Ոգոստոս		Սեպտեմբեր		Հոկտեմբեր	
(առաջին կեսը)		1933 թ.							
84	95,5	108	106	110	115				

Այս բոլորն Անգլիայում ուժեղ լավատեսութունն առաջ բերեց բուրժուազիայի շարքերում։ Բանկերի ամսական բյուլետենները, թե՛ կառավարական կուսակցությանը պատկանող և թե՛ սոցիալիստիկ անդամ պետական գործիչների հայտարարությունները համերաշխում են միմյանց հետ այն բանում, թե ճգնաժամի ամենամեծ խորությունն Անգլիայի համար հաղթահարված է։

«Յերկրի գրությունն անտարակույս ներկայումս շատ ավելի բարենպաստ պատկեր է ներկայացնում, քան թե մի տարի առաջ»,—ասում է ֆինանսների մինիստր Չեմբերլենը¹։

«Մեծ-Բրիտանիան ակներևորեն տնտեսական առողջացման ճանապարհին է գտնվում։ Նա իրական ու վերջնական հաջողություններ է ձեռք բերել»,—ասում է Լյոյդ Ջորջը²։

Պետք է ընդունել, վոր անգլիական բուրժուազիան—այժմյան կառավարող դասակարգերից ամենահինն ու ամենափորձվածն աշխարհում—նզնուզում է ժամանակ ավելի հաջող մեյնսթրիմեր կառուցել, քան մյուս բոլոր յերկրների բուրժուազիան։ Այդ մանյովրներից ամենակարևորները, մեր կարծիքով, հետևյալներն են.

1. Ֆունդս սերվիցի դերի պահպանումն իբրև համաշխարհային վալյուտա, չնայած վստիչության սահմաններից հրաժարվելուն։ Յերբ 1931 թվի աշնանը վստիչ սաստիկ արտահանման հետևանքով վստիչ ստանդարտից հրաժարվելն անխուսափելի դարձավ, անգլիական բուրժուազիան ոգտազործեց այդ, մի կողմից, նրա համար, վորպեսզի սահմանափակի ներմուծումը և ընդլայնի արտահանումը. մյուս կողմից, այդ բուրժուազիան բոլոր միջոցները

¹ «Տայմ», 4 նոյեմբերի 1933 թ.
² «Պետեր Լյոյդ», 22 հոկտեմբերի 1933 թ.

ձևոք տուալ, վորպեսզի սահման դնի վայրուտայի արժեզրկմանը՝
Կազմակերպվեց լայն ու հաջող կամպանիա՝ զուկին եմիսսիոն
բանկին հանձնելու համար. Հնդկաստանից Անգլիա քաշեցին
1 միլիարդ զուկի ոուկի: Անգլիական բանկի վստիւ պաշտոն այժմ
192 միլիոն ֆունտ է,—ավելի քան յերկիսոց յեղել է: Ապա, շնոր-
հիվ այն հանգամանքի, վոր Անգլիան հարկադրեց իր զոմինիոն-
ներին, Հնդկաստանին, ինչպես նաև անտեսապես Անգլիայից
կախված Դանիային, Եվելիային, Նորվեգիային, Եստոնիային,
Փորտուգալիային, Արգենտինային, Բրազիլիային և այլն — իրենց
վայրուտան ֆունտ ստերլինգի ճավելուկը դարձնել (այսինքն՝ սահ-
պանել իրենց վայրուտայի հաստատուն կուրսը ֆունտ ստերլինգի
վերաբերմամբ, հաշվի չառնելով ֆունտ ստերլինգի տատանում-
ները զուկու համեմատությամբ),—ֆունտ ստերլինգը ներկայումս
համաշխարհային «զաշտոնական» վայրուտա յե հանդիսանում
աշխարհի մի մասի համար, վոր 600 միլիոն բնակչություն ունի
Այս հանգամանքն Անգլիային մեծ առավելություններ և տալիս
համաշխարհային առևտրի մեջ:

2. Ավելի բույլ պետրյուններին առանց քաշվելու ճնսեստպես
իրեն յեմբարկելը: Անգլիան առանց քաշվելու ոգտագործեց իր
դրությունն իբրև ներկայումս աննգամթերքներ ներմուծող
միակ խոշոր յերկիրը, վորպեսզի ազրարային ճգնաժամով բուժված
յերկիրների վզին փաթաթի ամենածանր պայմանները նոր առև-
տրական պայմանադրերուժ: Որինակ՝ Դանիան ստիպված եր
պարտավորվելու՝ Անգլիայում զնելու իր գործածած քարածուխի,
յերկաթի ու պողպատի 80%-ը, այնպես վոր վորոշ իմաստով այդ
յերկիրը ներառված է անգլիական ներքին շուկայի մեջ՝ Նույնպիսի
ստորացուցիչ պայմաններ փաթաթվեցին նաև մյուս ազրարային
պետությունների վզին:

3. Վճարված անցումն արդյունաբերական պրոսեկցիոնիզմին,
Մաքսերի ու կոնտինգենտների միջոցով Անգլիային հաջողվեց
յերկու տարվա ընթացքում կիսով չափ իջեցնել արդյունաբերա-
կան ապրանքների ներմուծումը:

1 Ան. թե ինչպիսի մանրախնդրությունների յե համում բանը. Դա-
նիայից Անգլիա ներմուծվող բեկոնը պետք է փաթաթված լինի անգլիական
արդյունաբերության արտադրած չուսե պակեթի մեջ:

Արդյունաբերական արտադրանքի ցուցանիշները միլիոն ֆունտ սելտրիցներով կազմում եր՝

	I յեռամսյակ	II յեռամսյակ	III յեռամսյակ
1931 թ.	62,2	62,1	63,4
1933 թ.	34,5	36,2	38,1

Յեթն հաշվի առնենք ֆունտ սելտրիցների այդ ժամանակվա ընթացքում տեղի ունեցած արժեզրկումը, ապա ներմուծումն իր նատուրալ արտահայտությունը կեսից ավելի յե ընկել:

Սակայն տոկա յե նաև մեղալի մյժև յերեսը: Անգլիայի անտեսական միջոցառումների եյությունն ուղղված է այն նպատակին, վորպեսզի բարելավի իր դրությունը մրցակիցների հաշվին համաթարհային օուկայում: Քանի վոր Անգլիան հզոր գաղութային յերկիր է հանդիսանում և մեծ ուղերթներ ունի, ապա այս բանը վորոչ չափով հաջողից անգլիական բուրժուազիային:

Բայց հենց դրանում է նաև անգլիայի դրության քուլուրթյունը: Բարելավումը միմիայն աննշան չափով է ցիկլի շնորմալ զարգացման հետևանք հանդիսանում: Յերկաթի ու պողպատի արտադրությունն ավելանում է ամենից առաջ այն պատճառով, վորովհետև ժաքսերը կտրել են ներմուծման ճանապարհը: Այս բանն հնարավորություն է ապիս նոր մետաղագործական ձեռնարկություններ հիմնելու Ռադիկական սպրանքների, խաղալիքների և այլն վրա դրված արգելամաքսերը գերմանական ձեռնարկություններին հարկադրեցին Անգլիա տեղափոխվել: Ծանր արդյունաբերության արտահանումը զարգանում է առևտրական պայմանագրերի միջոցով դուրս ժղված մրցակիցների հաշվին, ինչպիսիք են՝ Գերմանիան, Լեհաստանը և այլն: Պարզ է, վոր այդ բարելավումը չի կորոչ տեսական լինել, յեթև մյուս կապիտալիստական յերկիրների դրությունը չլավանա:

Այնուհետև, պետք է բոլոր ուժով ընդդժել, վոր Անգլիայի արդյունաբերական արտադրանքի ավելացումը վերջին 1½ տարվա ընթացքում սկսվեց օս ս ավելի ցած մակարդակից, քան մյուս յեր-

¹ Նկոնսիտա, 21 հոկտեմբերի 1933 թ.:

կիրճեում: Արդյունաբերական արտադրանքի այժմյան մակարդակըն Անգլիայում ընդհանուր առմամբ 17⁰/₁₀-ով ցած է 1913 թ. մակարդակից¹: Բարելավումն Անգլիայում տեղի յե ունենում բացառիկ ցած մակարդակի վրա, վոր վորոշվում է կապիտալիզմի ընդհանուր ճգնաժամով:

ՃԳՆԱԺԱՄԻ ԸՆԹԱՑՔԸ ԳԵՐՄԱՆԻԱՅՈՒՄ

Ճգնաժամի ընթացքի կարևորագույն առանձնահատկություննները Գերմանիայում հետևյալներն են.

1. Ճգնաժամն առանձնապես կործանիչ ազդեցություն ունեցավ Գերմանիայում մի կողմից՝ գերմանական կապիտալիզմի բարձր զարգացման հասած մոնոպոլիստական ընույթի, իսկ մյուս կողմից՝ դադուխների բացակայության, ոտաբերկրա խոշոր պարաքերի ու սկապրացիոն պարտավորությունների միջև յեղած ներքին հակասության պատճառով: Գերմանական բուրժուազիան ճնարավորություն չուցի նգնաժամի ժամայրյան մի մասը գաղութների ու կախյալ յերկիրների վրա գցելու, ինչպես այդ առում են անգլիական ու ֆրանսական բուրժուազիան:

2. Գերմանիայում արդյունաբերական ճգնաժամը վաղ սկսվեց (արդյունաբերական արտադրանքը 1930 թվին արդեն միջին հաշվով ընկավ մինչև 90⁰/₁₀-ը) (1928 թ. = 100) և ետս մեծ յարույրան ճասավ (ամենամեծ անկումը—1932 թ. սոստոսին—58,5⁰/₁₀):

3. «Ա» բաժնի արագրանքի անկումը նկատելի յե առանձնապես («Ա» բաժնի ինդեքսը ամենամեծ անկման ժամանակ = 47,5-ի, «Բ» բաժնինը՝ = 74,9-ի): Այս բանն հետևանք է հիմնական կապիտալի առանձնապես ուժեղ աճման՝ ճգնաժամից առաջ տեղի ունեցած ոսցիոնալացման շրջանում և կապիտալի ամեն մի ներդրման լիակատար դադարեցման հետևանք՝ ճգնաժամի ժամանակ:

4. Վարկային նգնաժամը Գերմանիայում առանձնապես սուր կերպարանք ընդունեց: Ռացիոնալացման շրջանի խոշոր կապիտալային ներդրումները խոշոր չափով ֆինանսավորվում էյին խոշոր

¹ «Երևանի կառուր-ինստիտուտ», հիշատակված հավելված № 31, էջ 66:

բանկերի ռաբո՛ւրիյա կարճաժամկե՛ս վարկերի հաշվին ճգնաժամի ժամանակ—1930 թ. կեսից մինչև 1931 թ. կեսը—այդ ոտարերկրյա վարկերի նշանակալից մասը մեջտեղից հանված է, Վոր և 1931 թ. ամառը բանկային կատասարոֆի հուսցրեց. զերմանական չորս Դ-բանկերից յերկուսը—Դարմշտադախնն ու Դրեզդենինը—սնանկացան. հարկ յեղով սժանդակութուն ցույց տալ նաև յերրորդին—Դոյչե բանկին՝ Գերմանիայի բոլոր վարկային հաստատություններն այն որվանից իրապես կարողանում են գոյութուն պահպանել միմիայն պետական սժանդակության շնորհիվ Ոտարերկրյա կարճաժամկեա պարտքերի վճարումները մասամբ վոսկով եյին կատարվում Այդ պատճառով Գերմանիան գրեթե ամբողջովին զրկվեց վոսկու իր պաշարից. 1928 թվի 2729 միլիոն մարկից այժմ 400 միլիոն մարկից էլ պակաս է մնացել: Բանկնոտների վոսկով ապահովումը կլոր թվով կազմում է 10⁹լ:

5. Բանկային կրախի հետևանքները զեռ մինչև այսօր էլ ծանրանում են զերմանական եկոնոմիկայի վրա: Դժբախտիան ռուկամ խիստ սեղմված է. տոկոսային դրույքը մոտավորապես 4 անգամ աճելիք ըարձք է, քան Ֆրանսիայում կամ Անգլիայում: Բանկերի սորոֆեյները՝ լի յին միանշանայն անպետք մուրհակներով, վորոնք հարկ է լինում շարունակ յերկարաձգել: Կապիտալների ռուկամ բոյոսովին մեռած է: Կապիտալի նոր եմիսիան 1932 թվին ամսական միմիայն 12 միլիոն մարկ էր. 1933 թվին (տաղին ութ ամիսները) ամսական միջին եմիսիան կազմում էր 9 միլիոն մարկ, այսինքն՝ գործնականորեն զրոյի յեր հավասար: 1927—1928 թ. թ. կապիտալի եմիսիան յերկրի ներսում ամսական 100 միլիոնից աճելիք յեր, բացի արասասանանից յեկած կապիտալից:

6. Գերմանական բուժուագիան վարկային ճգնաժամի ծառայունը մասամբ զցեց ռաբո՛ւրիյա վարկասուների վրա. վճարումների տարկետման պայմանագրի մեջ պայմանավորված եր՝ ոտարերկրյա կարճաժամկեա փոխառությունների համար—ժորատորիում, իսկ յերկարաժամկեա փոխառությունների հաշվին՝ վճարվում է ժամկետավոր տարեկան վճարների միմիայն կեսը: Բեկարացիոն վճարումները փաստորեն վերջնականապես ջնջված

են: Սակայն այդ ողուտը ձեռք բերվեց Գերմանիային միջազգային վարկային սխտեմից զրեթե լիովին վտարելու և մարկը վորոշ իմաստով շենքերին վայլուտաա դարձնելու գնով:

7. Չնայած վարկային սխտեմի քայքայմանը՝ գերմանական բուրժուազիան մինչև այժմ պեճպանում և մարկի վսկիւ պարիսնքը արտաքին առևարի հեռու գնացող կարգավորման, վայլուտայի ու գերմանական մարկի արտահանման միջոցով և այլն: Իրա պատճառն ամենից առաջ մարկի նոր արժեզրկման հետ կապված սոցիալական հետևանքների յերկյուղն և, արժեզրկում, վոր մի անգամ սկսվելով՝ կարող և գերմանական տնտեսութան ընդհանուր խախտվածության հիման վրա արագությամբ կատաստրոֆիկ չափերի հասնել: Բայց արհեստականորեն պահպանվող այս վտակու պարիտետը վոր մի ընդհանուր բան չունի խկական վտակու ստանդարտի հետ:

8. 1932 թ. կեսից նկատելի յե արգյուճեքեակեմ արտադրանքի ավելացում և զբաղված բանվորների քանակության անում—պատճանակեմ սլյավների համաձայն: Արդյունաբերական արտադրանքի ինդեքսը (1928 թ. = 100) ամենամեծ անկման կետից — 1932 թ. հուլիսին 58,5—1933 թ. սեպտեմբերին՝ բարձրացավ մինչև 72: Այսպիսով մենք 23% ան ունենք, վորը հավասար չափով տարածվում և ԷԱ և ԷԲ բաժինների վրա: Արտադրանքի ավելացումը առաջին յենթաբաժնի մեջ սուր հակասության մեջ և գտնվում կապիտալի եմիսսիայի լիակատար կանգառման հետ:

Արտադրության միջոցների արտադրության արտադրանքի բարձրացման մեջ ղեկավարող դեր և կատարում պատերազմի բացահայտ ու գաղտնի նախապատրաստությունը, պետեակեմ միջոցառումներն առխառանգներ սեղծելու համար, նախապարհների կառուցումն, մեխորատիվ առխառանգները (իրապես մեծ մասամբ բերդերի կառուցում), տրանսպորտային նյութերի խորոք պատվերները՝ պետական յերկաթուղիների համար, վորոնք պետք են լինելու միմիայն պատերազմի դեպքում, հարկերից ազատելը նոր սարքավորման ու ավտոմոբիլների վերաբերմամբ (բանակի մատորիզացիայի նախապատրաստում), պետական ոժանգակությունը

ները տների վերանորոգման, վերակառուցումների և այլնի համար:

9. Ազատային նգնաժամը վերջին տարիների ընթացքում բուլլֆաճն արվեց: Ազատային գների ինգնքսը 1931 թվի հուլիսի 105-ից ընկավ մինչև 81-ը 1933 թ. հունվարին: Գների այդ սաստիկ անկումն այն փաստի հետևանքն էր, զոր հացի, անասունների ու կաթնամթերքների աճող ներքին արտադրությունը հասնում-անցնում էր պակասած սպառումից: Հացի ու մսի յերկար անկնկալած ինքնահայթայթմանն հասնելուց հետո՝ հովանավորական գների ամբողջ հին սխառմը (մաքսեր, ներմուծման սահմանափակում), զոր մինչև այժմ հասնում էր իր նպատակին, այժմ խորտակվեց: Հիտլերի կառավարությունն ստիպված էր նոր միջոցներ ձեռք առնել, ինչպես՝ ցորենի ու աշորայի պետական մոնոպոլի գներ, յեզիպտացորենի, կերերի ու ճարպերի ներմուծման պետական մոնոպոլիա, հացի զեմպլինգային արտահանում և այլն: Այդ միջոցով հաջողվեց դյուղատնտեսական մթերքների գները 81-ից բարձրացնել մինչև 94-ը նոյեմբերի սկզբին: Պլանի կյանքունն այն է, զոր ել ավելի բարձրացվի ճարպերի գները, զորպեսզի կրկին շահավետ դառնա յուզատու բույսերի — ձապսի, յուզասերմերի — մշակությունը Գերմանիայում, և հնարավոր դառնա ճարպերի մաքսիմալ ներքին հայթայթումը պատերազմի ժամանակ:

ՃԳՆԱԺԱՄԻ ԸՆԹԱՑԻՐ ՖՐԱՆՍԻԱՅՈՒՄ

Ճգնաժամի ընթացքը Ֆրանսիայում հետևյալ առանձնահատկություններով է բնորոշվում.

1. Արտադրության անկումը Ֆրանսիայում ուժացումով հանդես յեկավ. 1930 թվին արտադրանքը զեռ մի փոքր ավելի բարձր էր, քան 1929 թվին:

2. Արտադրության անկումը շարունակվեց համեմատաբար կարճ ժամանակ — հազիվ յերկու տարի: Արդեն 1932 թ. կեսին արտադրությունը նորից սկսեց բարձրանալ:

Արդյունաբերական արտադրանքի ինդեքսը
(1928 թ. = 100)

1929 թ.	1930 թ.	Ամենացած մակարդակը հուլիս 1932 թ.	Ամենաբարձր մակարդակը հուլիս 1933 թ.	Վերջին ամս- յա ավյալ- ները՝ հոկ- տեմբեր 1933 թ.
109,4	110,2	72,4	88,2	85,0

Արտադրանքի այժմյան մակարդակը մոտավորապես 10⁰/₁₀ ավելի բարձր է, քան թե 1913 թ. (հաշվի առնելով այժմյան տերիտորիան), այսինքն՝ նշանակալից չափով ավելի բարենպաստ է, քան Անգլիայում:

3. Բոլոր մյուս յեղիւրներին հակառակ՝ շրջ Բաժնի արտադրանքի ցուցանիսն ավելի ուժեղ է, քան ընդ Բաժնի: Դրա համար լրիվ բացատրութունը գտնելը դժվար է: Ակնհերեւորն է ազդում են հետևյալ մոմենտները:

ա) Ռադիոնալացումը ճգնաժամից առաջ Ֆրանսիայում համեմատաբար մեծ չէր, այդ պատճառով էլ արտադրական սարքավորման ցուցանիսն մեծ ավելցուկ չկար: Ահա թե ինչու մեքենաչեն արդյունաբերության ինդեքսը Ֆրանսիայում ճգնաժամի ժամանակ վոյ մի անգամ 67⁰/₁₀-ից ավելի ցած չի ընկել:

բ) Նավահանգստային հսկայական շինարարական աշխատանքները¹, շրանցքների կառուցումը, արևելյան սահմանի ամրացումը, ռազմական արդյունաբերության սաստկացած զործունեությունը նաև արտահանման համար:

գ) Պերճանքի առարկաների արտադրության առանձնապես սաստիկ անկումը ճգնաժամի ժամանակ:

(Անհրաժեշտ է սակայն, նկատել, զոր ֆրանսական վիճակագրութունն ընդհանրապես խիստ անվստահելի չէ, և այդ շեղման մի մասը, հավանորեն, բացատրվում է պարզապես հենց այդ իրողությամբ):

¹ Ֆրանսիայի խոշոր ծովային նավահանգիստները — Մարսելը, Լավրե-Պյունիերիները և Բորդոն վերջին տարիների ընթացքում արժատեղանորեն վերակառուցված ու ընդլայնված են:

4. Հնդաժամի ամբողջ տեղության ընթացքում Ֆրանսիան միակ խոշոր արդյունաբերական յերկիրն էր մնում, վոր պահպանում էր զուկու ստանդարտը: Յերկրում զուկու ահադին պաշար կուտակվեց, վորովհետև մեջտեղից հանվեցին այն կապիտալները, վորոնք իբրև կարհաժամկետ փոխառություններ տրված էյին արտասահմանին, և ոտարերկրյա շատ կապիտալներ վալլուտայի արժեղրկման յերկյուղից Ֆրանսիա հոսեցին: Բանկնոսների տրամառությունը (թեև հնդաժամի ժամանակ ավելացել էր 25⁰/₀-ով) 100⁰/₀-ով պակսովված է վոսկով: Այդ պատճառով էլ շուկայում ամբողջ ժամանակը շատ աղատ դրամ կար և վիթխարի կապիտալներ մնում էյին չողտագործված: (Ֆրանսական բանկը 25 միլիարդ ավանդներ ունի, վորոնց համար նա վոչ մի տոկոս չի վճարում): Վարկային հնդաժամն համեմատաբար խորը չեր: Խոշոր ձեռնարկություններից սնանկացան միմիայն միջանդ սպեկուլյատիվ ձեռնարկություններ: Չնայած դրամական օուկայում յեզած առատությանը, կապիտալների եմիսիան միմիվում է. և մինչև անգամ դեռ 1933 թվին էլ այն անկման տենդենց է հայտարարում 1932 թ. համեմատությամբ: Արդյունաբերական ակցիաների կուբսերը 1933 թվին բարձրացում չեն տալիս. լրատարական տվյալներով դատելով՝ հիմնական կապիտալի նորագումն վորև է սկզբնավորւթյան վոչ մի նոսն չկա:

Ֆրանսիան ստիպված է շարունակ պայքարելու բյուջետային զժվարությունների դեմ, վորովհետև տիրապետող դասակարգերը սխտեմատիկ կերպով խուսափում են հարկեր վճարելուց: Մինչդեռ, յեթև նկատի ունենանք, վոր պետական յեկամուտները մի մասն առանձնակիորեն մուծվում և ամբողջացիոն դրամարկղը՝ և ծախսվում է պետական պարտերը նանգցնելու հա-

1 1931/32 բյուջետային տարում (միլիարդ ֆր.)

Յեկամուտներ	47,7
Ծախսեր	53,3
<hr/>	
Դեֆիցիտ	5,6
Ամբողջացիոն դրամարկղը վճարել է պետական պարտեր	7,8
<hr/>	
Մնացորդ բյուջեյից	2,2

մատ, դեֆիցիտն ամենևին այնքան մեծ չե, ինչպես կարելի չեր դատել պարլամենտական ազմուկից¹։

Վերջապես հիշատակենք այն, վոր, շնայած վոսկու սատնդարտի պահպանմանը, Ֆրանսիայի բաժինը համաշխարհային արտահանության մեջ ճգնաժամի ընթացքում, ինչպես ցույց ե տալիս աղյուսակը, առաջին մասում չի ընկել, այլ աճել ե, ըստ վորում այստեղ հազիվ թե վճռական դեր չեն կատարում ֆրանսական գաղութները։

Ամփոփենք։

Ճգնաժամի ընթացքը Ֆրանսիայում ընդհանուր առմամբ առայժմ ափելի չափավոր ե, քան թե մյուս խոշոր արդյունաբերական յերկիրներում։ Միքանի էյուզեր — հյուրանոցները, տուրիստական արդյունաբերությունը, գինեգործությունը, թանգադին գործվածքները — սատսիկ տուժել են ճգնաժամից, բայց, ամբողջությամբ վերցրած, ճգնաժամն այնուամենայնիվ առայժմ ափելի պակաս կործանարար ներգործություն ունի, քան թե մյուս խոշոր արդյունաբերական յերկիրներում։ Ֆրանսիայում չի բացառված ճգնաժամի հետագա խորացման հնարավորությունը։

ՃԳՆԱԺԱՄԻ ԸՆԹԱՑՔԸ ՀԱՄՆ-ՈՒՄ ՅԵՎ ՌՈՒԶՎԵՏԻ ՎՄԵՄ ԵՔՍՊԵՐԻՄԵՆՏԸ

1. Ճգնաժամի ընթացքի բնորոշ առանձնահատկությունն ՀԱՄՆ-ում այն եր, վոր պետությունն անբնդհաս փորձում եր արհեստական միջամտություն միջոցով արտգործն հաղթանարել նզնաժամը։ Այդ բոլոր փորձերը, բնականաբար, անհաջողությամբ վերջացան։ Նրանք կատարյալ խառնաշփոթություն մտցրին տնտեսական քաղաքականության մեջ, վորը տիրապետում ե ՀԱՄՆ-ում 1933 թ. վերջին։

¹ Ֆրանսական ֆինանսական վիճակագրությունը քիչ քան ե ցույց տալիս Պետական պարտքը ճգնաժամի ընթացքում աճել ե, պաշտոնական տվյալներով, միմիայն 11 միլիարդ ֆրանկով, այն է՝ 800 միլիոն վոսկի սուբյուզ։

² Գաղութների բաժինը Ֆրանսիայի արտահանության մեջ 1920 թվին կազմում եր 16% իսկ 1933 թվին (8 ամիս) — 32,3% (աղբյուրը — արտաբերման տեսքի պաշտոնական վիճակագրությունը)։

2. Արդյունաբերական ճգնաժամի խորութունը արդյունաբերական արտադրանքի անկման տեսակետից ՀԱՄՆ-ում ավելի մեծ է, քան մյուս բոլոր խոշոր կապիտալիստական յերկիրներում. 1929 թվի միջին 107-ից ինքեբար անկման տմնետմեծ խորությամբ հասավ (1932 թ. հուլիսին), մինչև 52,3%-ը, այսինքն՝ կեսից ավելի:

3. Ճգնաժամի խորութունն այնպես, ինչպես և Գերմանիայում, պայմանավորված է արտադրութան առանձնապես սաստիկ անկումով և՛ բաժնույն, և՛ ինքնական կապիտալի տարրերի արտադրութունը չեր ծածկում իրական մաշումը: Ընդհակառակը, շե՛ք բաժինը ամբողջ ճգնաժամի տևողութան ընթացքում հասնաաար բարձր մակարդակի վրա յեր մնում է:

4. Վարկային ճգնաժամը ՀԱՄՆ-ում բոլորովին յուրահասակ ձևեր ընդունեց: Ազատ փողերի մեծ քանակությունը եուկայում, ասցած սեկոսային դրույնեերով, կարճաժամկետ փոխատվական կապիտալի վերարերմամբ, համընկնում եր կապիտալների եուկայի լիակատար քայքայման հետ:

5. Բանկային կապիտալն Ամերիկայում փորձում եր բոլոր միջոցներով խափանել բացահայտ վարկային ճգնաժամը, այն հուսով, թե արդյունաբերական ճգնաժամն արագությամբ կանցնի: Բանկային կապիտալը զեկազարվում եր ինքնապաշտպանության կշռադատություններով, վորովհետև բացահայտ վարկային ճգնաժամն անխուսափելի կդարձներ ամբողջ բանկային սիստեմի փաստական անանկացումը: Այդ փորձը չհաջողեց և 1933 թ. մարտին հասցրեց գրեթե բոլոր վարկային հաստատությունների անվճարունակությանը, բոլոր բանկերը փակելուն և վերջին հաշվով ինֆլյացիայի՝ իրրե յեւթիվար կային ճգնաժամից:

1 Արտադրանքի ինգեբար ճննայիտի տվյալներով (Ենրմալը = 100)

	„Ա“ ՌԱԺՆ			„Բ“ ՌԱԺՆ		
	Զուգուն	Գողպատ	Ցեմենտ	Վանաժան	Բամբակի սպտում	Մետաղի սպտում
1929 թ.	126	127	117	111	112	111
1932 թ.	25	29	49	96	78	84

2 Ամերիկյան կառավարութունը կարողացավ 1932 թվին կարճաժամկետ գանձարանային մուրհակներ տարածել տարեկան 0,12%-ով:

Կապիտալների եմիսիան

Ամսական միջինը (միլիոն դոլլարներով)	1929 թ.	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.	1933 թ. (առաջին 9 ամիսները)
Վարկառուի նոր եմիսիան	849	585	280	99	56
Այդ թվում՝ արտասահմանի համար . . .	64	85	21	2	—

6. Վարկային ճգնաժամի բացահայտ զարուսան անխուսափելի դարձավ հետևյալ մոմենտների պատճառով.

Պարտաբեռնվածությունը ծաղկման շրջանում վիթխարի չափեր ընդունեց. նրա հաշվումները տատանվում են 135 ու 150 միլիարդ դոլլարի միջև: Ընդամամը զգալի չափով արժեքազրկեց վարկային այս շենքի հիմքերը: Արդյունաբերական ակցիաների կուրսերն ընկան (1926 թ. = 100) 1929 թվի միջին հաշվով 189-ից մինչև 42-ը՝ 1932 թվի՝ մարտին: Հոդի գինը դյուրատեսեսուսության մեջ, վոր 1929 թվին ծանրարևոնված եր գրեթե 10 միլիարդ դոլլար պարտքով¹, արժեքազրկվեց ազրարային ճգնաժամի հետևանքով: Ֆերմերները չեյին կարողանում վճարել պարտքերն ու առկասները: Բազմամիլիարդ պարտքերով ծանրարևոնված քաղաքային բնակելի տները ու կառուցումների համար հատկացրած հողամասերի արժեքը՝ ճգնաժամի հետևանքով՝ բնակարանները շուկայում ընկավ մինչև չնչին մասը: Առևտրական պարտքերը՝ գների անկման հետևանքով — 1929 թ. միջին հաշվով 137-ից (1913 թ. = 100) մինչև 86-ը 1933 թ. մարտին, — խոշոր չափով անիրական դարձան և այլն: Մի խոսքով, վարկային ճգնաժամն անխուսափելի դարձավ, վորովհետև արդյունաբերական ճգնաժամը, կոպիտ կերպով ասած, միջին հաշվով կիսով չափ իջեցրեց այն բոլոր շարժեքները², վորոնք հսկայական վարկային շենքի համար իբրև հիմք եյին ծառայում: Այս պարագաներում հասար-

¹ Գյուղատեսեսուսության աճերիկյան տարեգիրք 1933 թվի, էջ 5.

² ՀԱՄՆ-ի ամբողջական պարտքը կյոր թվերով կազմում է 135 միլիարդ դոլլար (E. Clark, The Internal Debts of the U S A, էջ 10):

քակութիւնն 1933 թ. սկզբին սկսեց իր զստահութիւնը կորցնել ղեպի բանկերն ու բանկնոտները, բանկերից հանում եր իր միջոցները և բանկնոտները փոխում եր վստակ հետ: Կրտին անխուսափելի դարձաւ:

7. Դրութիւնն ազելի եւ վատթարացաւ պետական բյուջեյի ղեֆիցիտով. վորը նույնիսկ այնպիսի հարուստ յերկրի համար, ինչպիսին Ամերիկան ե, վիքլստրի յե: ՀԱՄՆ-ի ղեֆիցիտը բյուջեատային տարիներում (վոր վերջանում ե հունիսի 30-ին) կազմում եր (միլիոն դոլլարներով)¹.

1931 թ.	1932 թ.	1933 թ.	1933 թ. (հունիս—հոկտեմբեր)	Ընդամենը 40 ամսվա ընթացքում
908	3 153	3 069	464	7 589

15³ միլիարդ ուրլի վստակով 40 ամսվա ընթացքում — այս հակայական մի դուժար ե: մուղվելտի դիմումի մեջ նախատեսվում ե 7 միլիարդ դոլլարի բյուջեատային ղեֆիցիտ: (Այնուամենայնիվ պետական վարկը մինչև վերջին ժամանակներն անխախտ եր մնում. ղեֆիցիտն հաջողվում եր ամբողջովին ծածկելչատ ցած ստիտներով դանձարանային մուրհակներ արտարկելով):

Յերբ մուղվելտի կառավարութիւնը 1933 թվի մարտի 4 ին իշխանության գլուխն անցաւ, զրութիւնը հետեյալն եր. բանկային կատասարոֆին ուղեկցում եր դժամական ճգնաժամի սպառնալիքը (մարդկանց ազելի ու ազելի մեծ քանակութիւն ուղում եր բանկնոտները վստակով փոխել), արդյունաբերական արտադրութիւնն ընկել եր մինչև գրեթե ամենացած կետը. ֆերմերները վրդովված եյին դյուղատնտեսական արդյունքների գների անլուր անկումով ու մկրատի ծայրերի սաստիկ հեռացումով. յերկրում 14 միլիոն դորձադուրկ կար: Այս պայմաններում սկսվեց մուղվելտի շմեծ եւքպերիմենտը, վորը արդյունաբերական արտադրանքի՝ կապիտալիզմի պատմության մեջ չտեսնված՝ թոյլ-քսակ բարձրացման հասցրեց 54,1-ից մարտին (1928 թ. = 100)

¹ Ընելիոնալ Ինդեստրիալ Կոնֆերենս Բորզդ-ի հաշարկումներով. «Տայմ», 1933 թ. 28 նոյեմբերի.

մինչև 90,1-ը հուլիսին, այսինքն՝ 66%¹ ով, վորպեսզի՛ զբանից հետո նորից արագությամբ ցած ընկնի, թեև վոչ այնքան սուր կերպով:

Այդ վերելքի համար կարևորագույն միջոց ծառայեց Ռուս-վելտի ծրագրերը, վոր իրեն նպատակ էր զբեւ զների անկումն ու նրանց աճումը ինֆլյացիայի՝ ուղիներում վերածել 1926 թ. մակարդակին:

Վերելի անսեսական հիմք էր ծառայում այն հանգամանքը, վոր ձգնածամն ու գների անկումը արդյունարերական ֆարրիկատների պաշարների կլանմանն հասցրին մանրավաճառային ու մեծաքանակ առևտրի մեջ ու զործարաններում: Պատրաստի ապրանքների պաշարների ինդեքսը հետեյալ կերպարանքն ընդունեց (1923—1925 թ. թ. = 100)².

1929 թ.	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.
---------	---------	---------	---------

Դեկտեմբեր

119	120	108	97
-----	-----	-----	----

Պատրաստի ապրանքների պաշարներն ընկան ընդամալ՝ մակարդակից քցած: Դրա վրա ափելացավ նաև այն, վոր ունևոր խավերը խոշոր չափով հետաձգեցին իրենց համար ավտոմոբիլներ, կահ-կարասիք գնելը, նկատի ունենալով գների անկման տենդենցները: Այդ պատճառով էլ, յերբ գների՝ ընդհանրական բարձրացման հեռանկարներ բացվեցին, ունևոր սպառողներն Ետպեցին բավարարել իրենց ժամանակավորացեա կրնասլած պահանջմունքն³, մտնրավաճառ ու մեծաքանակ առևտրակաճներն Ետպեցլն իրենց պահեստներ լցնել, ֆարրիկանտները— ծածկել իրենց հումքի ու կիսաֆարրիկատների պահանջմունքն ապագայի համար, քանի գները դեռ չեն բարձրացել: Ըզնածամի արհեստական հաղթահարման պրորիմը լուծված էր թվում: 5 ամիս շարունակ Ռուսվելտն ամենաժողովրդական մարդն էր Ամերիկայում:

¹ «Մերվեյ սֆ Կարրենա Բիզնես», «Ընթացիկ անասական տեսություն»:

² Ավտոմոբիլների արտադրությունը, վոր 1932 թվին միջին հաշվով ամսական 120 հազար հատ էր, 1933 թ. հունիսին բարձրացավ մինչև 261 հազար հատ:

Իրա՞ն ցեղակող անկէման ցլխալո՞ր սլաճնառն այն եր, վո՞ր ճիմ-
նական կապիտալի նորոգումն ու ընդլայնումը ճեղից շտաճիկեց,
«Ա» բաժինը չե՞ր ոգնում արտադրութեան ճեղագա անմանը: (Զու-
գունի ու սրտապատի սաստիկ ալիւլացած արտադրանքը գործած-
վեց սպառման միջոցներէ արտադրութեան վրա — ավտոմոբիլներ,
ուճիթիժերատորներ, ալիւտոլի արդունարեբուժյուն և պահեստ-
ները): Կապիտալիզմի բնդհանուր ճգնաժամի աղղեցութեանն
արդեւք եր հանդիսանում առաջին յինթարածնի հետագա ան-
մանը: Այս բանն առանձնապես պայծառ կերպով լուսարանում են
ՀԱՄԻՆ-ի խոշորագոյն բուրժուական լրագրի՝ «Նյու-Յորկ Տայմսի»
ոդոտոտի 13-ի հետեյալ աոդերը.

«Ասակայն լրացուցիչ սարքավորում դնելը՝ արտադրանքը
պահպանելու կամ ալիւլացնելու նպատակով՝ ալիւլի կարճ ժամա-
նակամիջոցում, ուրիշ կատեգորիայի յե վերաբերում: Այդ նշա-
նակում ե՛ր արդունարեբուժյան բաղձախիվ ճյուղերի արտադրա-
կան կարողութեան արդեն առանց այն ել մեծ առատութեան
ալիւլացում և խորացում և հիմքը պատեհցիալ գերարտադրու-
թեան համար:

Յեթի ձեռնարկութեանները մրցութեան մեջ մանեն իրենց
արտադրական ունակութեանն ալիւլացնելու համար, ապա զրո
հետեանքը պետք ե լինի գերարտադրութեան և շուկաների բա-
րոյալքում: Ընդհանուր առմամբ՝ գերհզոր արտադրական ունա-
կութեան ստեղծումը ներկայումս, ըստ յերևութին, անխոհեմ
քայլ ե հանդիսանում: Արտադրութեան համար մեքենաների
դնումը Ֆինանսավորող բանկիրները պետք ե վորոշեն, թե նրանք
արդոք կհամաձայնեն անհրաժեշտ փոխարինումը կատարել, թե
կհամաձայնեն միմիայն ձեռնարկութեան արտադրական ունակու-
թեանն ալիւլացնելուն»:

Թուղվելոյի կատավարութեանը ամեն բան փորձեց, վոր-
պեսզի ինվեստիցիաները շարժման մեջ դնի: Նա բանկերի վզին
եր փաթաթում կառավարական կապիտալները, վորպեսզի նրանց
հարկապրի՝ շլիբերալա՞ վարկային քաղաքականութեան վարելու
նա 3 300 միլիոն դոլլար հատկացումներ անել ալեց պետական
ներդրումների համար և ալլն: Այս բուրժն անհաշտութեան կրեց

զլիսավոր չարիքի—արտադրական կարողության չափազանց մեծության — պատճառով: Ինչպես մենք վներուս ցույց տվինք, կապիտալների ետևում մեռած մնաց: Շինարարական գործունեությունն սկսեց միազգացույց չափով աշխուժանալ միմիայն առհասարակ: Մերկաթուղիները պատվերներ չէին տալիս: Այս պայմաններում վերելքը պետք է արգելակվեր և նոր անկում պետք է տեղի ունենար, հենց Վոր կասեցված պահանջմունքը բավարարվեց և պահեստները լցվեցին: 1933 թվի ոգոստոսին արդեն պատրաստի ապրանքների պաշարների ինդեքսը նորից բարձրացավ մինչև 108 (նվազագույնը—95—1933 թ. ապրիլին):

Դրա վրա ավելանում են նաև այլ կարևոր մասնատներ:

Բուդվելտն իրեն նպատակ դրեց վճարային ընդհանրապես զները բարձրացնել մինչև 1926 թ. մակարդակը, այլև սկզբել մկրատը, վորպեսզի լիկվիդացիայի յենթարկվի խմբումը ֆերմերների շրջանում¹:

¹ Շինարարական գործունեության ինդեքսը «Ճեզիբալ Բեզերվ Բյու-լետենի» տվյալներով.

	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.	1933 թ.
Ոգոստոս	81	59	80	23
Հունվար-ոգոստոս	—	60	28	18
Սեպտեմբեր	—	—	—	30

² Ֆերմերների դժգոհությունը դասակարգային-գաղափար է բուրժուազիայի համար և բացի դրանից՝ կուսակցական-բազաքական անսակեանցել կարևոր նշանակություն ունի Սենատում, վոր վնասիան քաղաքական կիմ-նարկությունն է, յուրաքանչյուր նաևնպ ներկայացված է յերկու սենատորներով: Այդ պատճառով սակավ բնակչություն ունեցող ֆերմերական նահանգների սենատորներն ավելի բազմաթիվ են, քան այդ համապատասխանում են նրանց ներկայացրած նահանգների բնակչության թվին կամ տնտեսական կռիվն Ստորին պալատում ներկայացուցչության նորման պրոպորցիոնալ է բնակիչների թվին Ուրիսակ.

Նյու-Յորկ Պենսիլվանիա Արիզոնա Նեվադա Դելավար

Ներկայացուցչություն սենատում	2	2	2	2	2
Ներկայացուցչություն ստորին պալատում	43	36	1	1	1

Սակավ բնակված ֆերմերական նահանգների ներկայացուցչությունը սենատում համարյա 43 անգամ ավելի յե, քան կլինեք պրոպորցիոնալ ներ-

Մինչև «Եքսպերիմենտա» սկիզբը 1933 թ. փետրվարին՝
 զինքի գրությունը հետևյալն էր.

Ա.Եխասանիի դեպարտամենտի ինդեքսը
 (1926 թ. = 100)

Մեծածախ գները

Ընդհանուր ինդեքսը	Ճեղմերական անտեսու- թյան աբ- դյունքները	Մյուս բոլոր ապրանքները	Գների միջառը
59,8	40,9	96	61%

Ռուզվելյան ամենամյուսանդամ միջոցառումներ էր ձեռնար-
 կում, վորպեսզի սեղմի գները միջառը. նա 30 տոկոսանոց հարկ
 մացրեց այլուրի ու բամբակի մանվածքի վրա, վորից ստացված
 յեկամուտը ֆերմերներին պիտի հասնի, բայց միմիայն այն դեպ-
 քում, յեթև նրանք կրճատեն հացահատիկի ու բամբակի ցանքի
 առթածությունը: Գնվեց ու լոճնչացվեց 6 միլիոն խոզ՝ գնե-
 րը բարձրացնելու համար և այլն: Բայց հետևանքը բոլորովին
 անբավարար դուրս յեկավ: Վեց ամիս անց, 1933 թվի ոգոստո-
 սին, գները գրությունը հետևյալն էր.

Ընդհանուր ինդեքսը	Ճեղմերական անտեսու- թյան աբ- դյունքները	Մյուս ապրանքները	Գների միջառը
69,5	57,6	74,1	26%

Մենք տեսնում ենք, վոր դեռ հետու յե մինչև 1926 թ.
 զների մակարդակն ու գները միջառի լիվիդացիան:

Այս պարագաներում Ռուզվելյան միմիայն մի յելք էր
 նուստ—տրագագնել դավարի արժեզրկումը, վորպեսզի գների անումն
 առաջ տանի:

կայացուցչության գեպուտ Իհարկի, խոշոր բուրժուազիան, ախուսմենայնիվ,
 ախրագետոզ դասակարգ է նուստ. բայց կուսակցական-քաղաքական մանյովը-
 ների բնույթը վորտվում է ներկայացուցչության այս սխտեմով սենատում

Սակայն ՀԱՄՆ-ի դրության յուրահատկութունն այն է, վոր ՀԱՄՆ-ի միջազգային դիրքերը դժվարացնում են զուլարի արժեզրկումը: Առևտրական հասկեկեխոն ակտիվ է: Ընթացիկ վնասային նստեկեխոն ակտիվ է: Կարճաժամկետ արտասահմանյան կապիտալը, վորի հեռանալը կարող եր զուլարի կուրսն իջեցնել, շատ քիչ է տեղավորված յերկրում: Բոլոր արտաքին գործոցները զուլարի արժեզրկման դեմ են գործում: ՀԱՄՆ-ի նրածարումը վստիկ ստանդարտից՝ վստիկ հետ կապված կոնադասուրյուններից չեր հարկադրաբար բխում, ինչպես այդ յեղով ձապոնիայում կամ Անգլիայում (Ղոսկու հակայական պաշարները, 4 միլիարդ զուլարից ավելի, վոչ մի կերպով չոգտագործվեցին զուլարի կուրսը պահպանելու համար):

Հետագա արժեզրկումն իրականացնելու համար հարմար արվոր միջոց կլիներ ապահովութուն չունեցող Թղթադրամի արտարկումը՝ բյուջեային դեֆիցիտը ծածկելու համար: (Ռուզվելտը սենատից լիազորութուն ստացավ լրացուցիչ 3 միլիարդ զուլար Թղթադրամ արտարկելու ու զուլարը մինչև 50% արժեզրկելու): Ռուզվելտը մինչև այժմ վախենում եր այդ արացահայտ ինֆլյացիայից և կապիտալիզմի պատմության մեջ բոլորովին նոր մի ուղի ընտրեց, այն է՝ վոսկու գնումն ավելի բարձր դնելով, ցանայդ համապատասխանում է զուլարի կուրսին վոսկի ֆրանկներով ներկա մոմենտում, այսինքն՝ ընտրեց զուլարի կուրսն արհեստականորեն իջեցնելու ուղին: Այդ պրոցեսը շարունակվում է կիսդ մինչև 1933 թ. վերջը:

Մինչ այս՝ բարձրացում է բուրժուազիայի վնասակն ազդեցութուն ունեցող երեքերի ակտի ու ակտի ուժգին օպոզիցիան հետագա ինֆլյացիայի դեմ: «Միջազգային» բանկիրները Մորգանի գլխավորությամբ, Ֆեդերալ ռեզերվի սխտեմի ղեկավարները, առարական պալատները, ֆինանսական կապիտալի խոշորագույն որդանները — Վուլլ Ստրիտ Ջերնալը, Վեննալիստը, Վինանչիելի ենդ Կոմմերշիել Կրոնիկը — ավելի ու ավելի վնասականորեն հանգես են զալիս հետագա ինֆլյացիայի դեմ և պահանջում են զուլարի կայունացումը, վորպեսպի վերջ դրվի թանկատեսակայանում և Երկրի մեջ: Ծորղը դեմոնստրատիվ կերպով հրաժարվեց «Կոչն» ստորագրելուց: Ընտրու-

թյունների ժամանակ ջարդված հանրապետական կուսակցու-
թյունը, վորը մինչև վերջին ժամանակներս չէր քննադատում
Ռուզվելտի քաղաքականութունը, հիմա մի խիստ սուր մասսա-
յական բրոշյուր և հրատարակել Ռուզվելտի դեմ: Ուղղիցիան թա-
փանցել և նույնիսկ դեմոկրատական կուսակցության ներսը:
Ա. Սմիտը, նախադահության հայտնի դեմոկրատական ֆեկչեժուն
նախորդ ընտրությունների ժամանակ, կտրուկ կերպով հանդես և
զալիս Ռուզվելտի ինֆլյացիայի քաղաքականության դեմ: Ռուզ-
վելտի աշխատակիցներ—Մոլեյը, Սպրեյզը, Ֆինանսների մինիստր
Վուդինը և ուրիշները դեմոնստրատիվ կերպով հրաժարվում են
պաշտոններից: Աշխատանքի ամերիկյան ֆեդերացիան նույնպես
կայունացում և պահանջում է՝ «Կոսկու բլոկն» ու Անգլիան ևլ
նույն բանն են պնդում: Միմիայն բուրժուազիայի՝ պարտքերով
սաստիկ ծանրաբեռնված շերտերն ու առաջին հերթին ֆերմեր-
ներն են, վոր պահանջում են շարունակել ինֆլյացիան:

Ռուզվելտն ակներևորեն կզիջի խոշոր բուրժուազիայի ճընշ-
ման առաջ և դուլարը կկայունացնի 40—50% կորցնելով կուրսից:
Արժեզրկման այս աստիճանը բավական կլինի, վորպեսզի պարտ-
քերի բեռը տանելի դարձնի խոշոր բուրժուազիայի համար: Ֆեր-
մերների կործանումը շարունակվելու յի:

Ռուզվելտի բանձ ևքապերիմենտի» հանրազումաբեքը տալով՝
մենք կարող ենք հետևյալն ասել: դուլարի 40—50% ուղ աբժեզըր-
կումը համապատասխան փոփոխութուն առաջ բերեց յեկամտի
բաշխման մեջ հողոււտ արդյունաբերական կապիտալի և ի հաշիվ
փոխտաղական կապիտալի (ուսնայիների դասակարգի): Ուրիշ
խոսքերով՝ այն, ինչ վոր սեղի յիտ ունեւալու արեքայնորեն, մաս-
ւալական սեմեկուրյունների ու վարկային սխեսմի խորեակման ձե-
վով, իրագործվեց ինֆլյացիայի միջոցով ավելի համաշափ, ավելի
սահուն կերպով:

Արդյունաբերական արտադրության ամսունային վերելքը
միմիայն տևեզային կերպով արագացրեց այն պրոցեսների զար-
գացումը, վորոնք առանց ինֆլյացիայի կողմից զարկ ստանալու
յի դարդանալու եյին — զարգանալու եյին ավելի դանդաղ, բայց
ավելի առողջ ձևով: Դրանով և բացատրվում արդյունաբերական
արտադրության սուր անկումը 1933 թ. աշնանը: 1933 թվի վեր-

Հին արդյունաբերական արտադրութիւնը դանձուկ էր, խստորեն տասած, հենց այն մակարդակի վրա, վորին նա կհասներ նաև առանց Ռուզվելտի եցապերիմենտի, ճիշտ այնպէս, ինչպես այդ յիշատակ ուրիշ յերկիրներում ել, ել ավելի ցած մակարդակի մամակ:

Ներքև բերված աղյուսակը, վոր աւնված է «National City Bank»-ի հոկտեմբերի համարից, ակնբար ու կոնկրետ կերպով ցույց է տալիս, թե ինչպիսի ավերածութիւններ զործեց տընտեսական ճգնաժամը ՀԱՄՆ-ում:

Սպառման միջոցների յեվ արտադրութան միջոցների ցարժումը 1932 թ. ՀԱՄՆ-ում համեմատած 1929 թ. հետ

Սպառման միջոցներ	Տոկոսա- յին փո- փոխու- թյուն	Արտադրութան միջոցներ	Տոկոսա- յին փո- փոխու- թյուն
Վաչխարների ու մարիների մարմումը	+ 17,3	Ցեմենտի առացումը	- 52,6
Գանդի սպասումը	+ 15,5	Ներկերի ու լարերի վա- նասումը (զոլլար- ներով)	- 53,0
Թեյի ներմուծումը ՀԱՄՆ	+ 6,0	Ծծմբաթթվի արտադրու- թյունը	- 57,9
Սուբի ներմուծումը ՀԱՄՆ	+ 1,2	Կապարի առացումը	- 59,5
Նյու-Յորկ կաթ բերելը	0,0	Փայտի ամուր տեսակ- ների առացումները	- 61,7
Բենզինի սպասումը	- 0,2	Ապակու արտադրու- թյունը շինարարու- թյան համար	- 62,2
Կակաոյի ներմուծումը ՀԱՄՆ	- 5,4	Ջրմուղային ու կանալի- զացիոն սարքավոր- ման առացումները	- 64,5
Ստացված թուղանների բանակը 5 կարե- վորագույն շուկա- ներում	- 6,1	Շոգեշեռուցման սպիտ- աքանի առացումները	- 64,
Միախոտի առացում պահեստներից	- 6,5	Դուլլաս ստու առա- ցումները	- 65,8
Ցարենի ալյուրի սպա- սումը	- 7,8	Բեռնատար ավտոմոբիլ- ների արտադրու- թյունը	- 69,5
Բրնձի առացումը բրնձա- մաքրիչ գործարան- ներում	- 8,0		
Ցուլի սպասումը	- 8,8		

Սպասման միջոցներ	Տեղում- ին փո- փոխու- թյուն	Արտադրումից միջոցներ	Տեղումա- ին փո- փոխու- թյուն
Հում մետաքսի ստացումը զորնարաններում	— 10,6	Գոմզերի առարույթները (զուլարներով)	— 72,8
Ձվերի ստացումը 5 շու- կաներում	— 12,3	Գողգոսի առարույթները շինարարության հա- մար	— 73,6
Յեղնների ու հարթերի մաքիումը	— 12,8	Գողգոսե հեծանների առարույթները	— 74,4
Դրանակների առարույթը պահեստներից	— 13,0	Ջուլման սարքադրում (պատվերներ)	— 75,9
Վանաձանի արտա- դրություն	— 13,2	Նիկեարազարժիչների առարույթները (զուլ- լարներով)	— 76,0
Քաղերի մաքիումը	— 14,7	Գողգոսե կաթսաների դասվերները	— 80,7
Նարնջի ու լիմոնի բեռ- նումը յերկաթուղի- ներում	— 15,5	Բնակիչի տները տարա- մությունը	— 81,0
Ջկան ստացումը կտրե- կորպուսին նավա- հանդիսաներում	— 19,2	Յերկաթահանքի սպա- սումը	— 83,9
Քննորի յերկաթուղային բեռնումները	— 20,8	Աղյուսի արտադրու- թյունը	— 85,0
Կարտոֆիլի յերկաթու- ղային բեռնումները	— 22,5	Գողգոսե սելերի ար- տադրությունը	— 86,2
Շաքարի գումարը Ցնավա- հանդիսաներում	— 23,0	Հասարակական նշանա- կություն ունեցող շինարարություն (զուլարներով)	— 85,6
Սոխի յերկաթուղային բեռնումները	— 24,6	Հաստացների առարու- յթները	— 86,7
Լրագրական թղթի սպա- սումը	— 35,7	Անարական շինքների կառուցումը (զուլ- լարներով)	— 86,8
Հում բամբակի սպասումը	— 28,8	Գողգոսե ձողերի ար- տադրությունը	— 87,0
Միզորների առարույթը պահեստներից	— 32,2	Նիկեարական ժառանգ- ների դասվերները	— 87,1
Հում բրդի սպասումը	— 34,2	Ցարբիկանների ու զոր- նարանների շինա- րարությունը (զուլ- լարներով)	— 92,1
Անարաղիսի առարույթը	— 34,1	Շաքարի փոշիում միջոցները	— 95,4
Կանֆեհի գանաքը զոր- նարաններից (զուլ- լարներով)	— 33,9		
Գողերի առարույթը	— 40,5		
Տնային կահ-կարասիքի առարույթը	— 64,0		
Տնային փոշիում և զոր- նարանների առարույթը	— 64,3		

Սպառման միջոցներ	Տոկոսա- յին փո- խություն թյուն	Արտադրություն միջոցներ	Տոկոսա- յին փո- խություն թյուն
Մաքղասար ավտոմոբիլ- ների արտադրու- թյունը	- 75.2	Նլեկարական կարապիկ- ների առաքումները (դուլարներով)	- 93.9
Շինված առևտրական նավերի թիվը	+ 32.5	Յերկաթուղային սպրան- քավազոնների կա- ռուցումը	- 90.3
Նավթանորերի փորումը	- 32.5		
Կաուչի կզմնաբների առաքումը	- 42.8		
Տնտեսական նշանակու- թյուն ունեցող ձեռ- նարկությունների կառուցումը (դուլ- լարներով)	- 45.0		

Ինչ վերաբերում է սպառմանը, ապա այստեղ մենք տես-
նում ենք սպառման բոլոր բարձրորակ միջոցների անհումն—
թույնի, խողի ու տավարի մսից անցումն դեպի վոլխարի մսի
գործածությունը, պանրի գործածություն անումը յուղի փո-
խարեն:

Սրանք են ընդհանուր թվերն ամերիկյան ամբողջ բնակի-
չության համար. պրոլետարիատի սպառումն, իհարկե, ել ավելի
շատ է կրճատվել: Ինչ վերաբերում է արտադրության միջոցներին,
ապա թվերն իրենք պերճախոս են:

ՃԳՆԱԺԱՄԻ ԸՆԹԱՑՔԸ ՀԱՊՈՆԻԱՏՈՒՄ

Ճգնաժամը ճապոնիայում ընթանում է մյուս կապիտալիս-
տական պետություններից տարբեր ձևերով. ճգնաժամի պատկերի
վրա արմատական ներդրություն ունեցան վոյզ ինֆլյացիան,
պատերազմը Մանջուրիայում և պատերազմի տենդային նա-
խապատրաստումը:

Ճապոնիային ամբողջությամբ ու լիովին վերաբերում է ռազ-
մա-ինֆլյացիոն կոնյունկտուրայի բեկիսը:

1. Արդյունաբերական արտադրության ամենացած մակարդակը Հայտնիայում վրա հասավ արդեն 1931 թվին:

Արդյունաբերական արտադրության ինդեքսը
(1928 թ. = 100)¹

1929 թ.	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.	1933 թ. (առաջին 8 ամիսները)
111,4	105,6	100,7	107,9	124,5

2. Խոշոր արդյունաբերական յերկիրներէից ճապոնիան առաջինն էր, զոր արդեն 1931 թվին ստիպված լինելով հրաժարվելու յոսկու ստանդարտից ու ինֆլացիայի դիմելու:

Յենի արժեզրկումը կազմում էր տկոսներով
դեկսեմբերին

1931 թ.	1932 թ.	1933 թ. (10 նոյեմբերի)
12,8	58,4	61,8

3. Ներքին գների մակարդակի բարձրացումը ճապոնիայում տեղի ունեցավ մեծ ուշացումով յենի արժեզրկման համեմատութեամբ:

Մեծածախ գների ինդեքսը (1928 թ. = 100) կազմում էր զնկաներէին.

1931 թ.	1932 թ.	1933 թ. (սեպտեմբեր)
114,7	189,5	187,8

4. Ներքին գների այս հարաբերական կայունացումը յինաներով նշանակում է զնկի հսկայական իջեցումն յոսկով. այդ բանն հնարավորութեամբ յուն տվեց ճապոնական կապիտալիստներին աշխարհն ապրանքներով հեղեղելու, հազմելով բոլոր մրցակիցներին: Ճապոնական ապրանքներէ, հատկապէս տեքստիլ ապ-

¹ Բոլոր տվյալները զերջրած են Ազգերի լիգայի հրատարակութեաններէից:

բանքները, և ժանուկ յուշը. նրանց վերակի վասուլթյան հետ մեկտեղ, համապատասխանում եր գաղութային գյուղացիական մասաների ընկած դեռողունակուլթյանն Ասիայում, Ամբրիկայում և Հարավային Ամերիկայում:

Ճապոնիայի արտահանումը

(տմսական միլիոնը)¹

	1929թ.	1930թ.	1931թ.	1932թ.	1933 թ. (տասնին 10 տարե- ները)
Միլիոն յաններով	175	119	93	113	150
Միլիոն վոսկի գուլարներով . . .	81	59	46	30	30 (տաս- նին 9 տ- միոնները)
Տեղաներով՝ համադարձային արտա- հանության վերաբերմամբ . . .	2,96	2,67	2,89	3,05	3,57

Թեև Ճապոնիայի արտահանութունը 1930 թվից սկսած՝ վտակով արտահայտելով՝ կիսով չափ ընկավ, բայց նրա հարաբերական կշիռը արտահանության ընդհանուր անկման պարագաներում հաջողից դրեթե մեկ քառորդով բարձրացնելը Սրանով են ըացատրվում ամեն կողմից թափվող դանդաաները Ճապոնական տնտեսիլ ապրանքների ու սպասման այլ ատարկաների սպանիչ մրցակցության մասին ամբողջ աշխարհում և զլխավորապես Անդլոսայի աճող հակահարվածն Հնդկաստանում ու մյուս դաղութներում, վեր սպասում և առևտրական պատերազմի վտխարկվելը, չնայած նրանց քաղաքական բարեկամությանը:

5. Ինֆլյացիոն առտահանության հետ մեկտեղ՝ պատերազմն ու պատերազմի նախապարաստութիւնը նույնպես զլխավորապէր ծառայեցին արդունարերական արտադրութիւնը Ճապոնիայում բարձրացնելու համար: Ճապոնական վիճակագրու-

¹ Ազդերի լիզայի բյուլետներ:

թյունը հնարավորութիւնն չի տալիս հետամտելու այս բանին իր մանրամասնութիւններով: Բյուջեյի մեջ բացահայտ կերպով ցույց տրված պատերազմական ծախքերն աճել են 1929 թվի 495 մլն լիոն յենից մինչև 988 մլն լիոն յենը 1934 թվին, բյուջեյի 28,5% -ից մինչև 42,5% -ը: Բայց պարզ է, զոր սպառողինման համար կատարվող զարգնի ծախքերը խիստ մեծ են և զոր միջոցների բաշխման խոշոր մաս դուրս է քաշվում Մանչուրիայից:

Ե. Արտահանման ընդլայնումը և հսկայական սպառողինումները գնվելիքն ներքին ետկայի քարոզւրյան չափագանց կրճատման գնով: Նյուդաշիլության յեկամուտը շատ սուստիկ ընկավ բրնձի ու մեատքսի դների անկման պատճառով, ապրանքներ, վորոնք արժեզրկված վայրուտայով ավելի քիչ արժեն, քան նրանք արժեյին միջանի տարի առաջ լիարժեք յենաներով: Բանվոր զասակարգի յեկամուտն ընկավ ևլ ավելի, վորովհետև աշխատավարձն արժեզրկված յենով ավելի ցած է, քան թե այն միջանի տարի առաջ ևր լիարժեք յենով: Ընդունական տնտեսության կարճեցյալ լավ գրութիւնը հիմնված է սուր լարման վրա ինչպես տնտեսական, այնպես նաև սոցիալական իմաստով:

ՉՈՐՐՈՐԴ ԳՆՈՒԽ

ԲԱՆՎՈՐ ԳԱՍԱԿԱՐԳԻ ՈՒ ԳՅՈՒՂԱՑԻՈՒԹՅԱՆ ԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԲԱՆՎՈՐ ԳԱՍԱԿԱՐԳԻ ԴՐՈՒԹՅԱՆ ՎԱՏԹԱՐԱՑՈՒՄԸ ՃԳՆԱԺԱՄԻ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ

Պրուեստարիատի դրուժյան մասին հավաստի տվյալներ չկան: Բուրժուական վիճակագրությունը բանվորների դրուժյունը սխատեմատիկորեն ավելի նպաստավոր և նկարագրում, քան թե այն և իրականության մեջ: Մի քանի դեպքերում կարելի չէ ապացուցել կեղծիքը՝ հենց բուրժուական վիճակագրության հիման վրա: Բայց այդ բանն հաճախ բարդ հաշվարկումներ և պահանջում: Սակայն բանվոր դասակարգի դրուժյան վատթարացումը միանգամայն ակնհայտ է նաև բուրժուական վիճակագրության հիման վրա, չնայելով նրա բոլոր դեղադարձումներին:

Վատթարացումն հետևյալ հիմնական գծերով և ընթանում.
ա) գործազուրկների քվի ավելացում (ինչպես և մասնակիորեն գործազուրկների). բ) լրիվ աշխատող բանվորների իրական աշխատավարձի իջեցում. գ) աշխատանքի ինսենսիվության բարձրացում. դ) սոցիալական ապահովագրության կրճատում:

ՄԱՍՍԱՅԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱԶՐԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՃԳՆԱԺԱՄԻ ԺԱՄԱՆԱԿ

Հավաստի վիճակագրություն ամբողջ աշխարհի գործազուրկության մասին գոյություն չունի: Վոչ մի տեղ հաշվի չի առնելում գուռզատնտեսական բանվորների ու կիսապրուեստարների գործազուրկությունը: Մենք կարող ենք մեջ բերել միմիայն պաշ-

տոնական զինակազմական տվյալները և միջանի որինակներով՝
ցույց տալ նրանց կեղծումը

Լրիվ գործազուրկ արդյունաբերական բանվորների սկիսը

(միջին հազով տարեկան)

	1929թ.	1930թ.	1931թ.	1932թ.	1933 թ.
Գերմանիա (արևմտա- թյունները)	13,2	22,2	34,3	43,8	44,7 ¹
Ավստրիա (նպաստ ստա- ցողները)	—	—	20,3	24,8	26,8 (առաջին 8-9 ամիսները
Ֆեդերա (նպաստ ստացող- ները)	1,3	3,6	10,9	19,0	17,4 >
Գանադա (նպաստ ստա- ցողները)	5,7	11,1	16,8	22,0	23,3 >
Դանիա (նպաստ ստացող- ները)	15,5	13,7	17,9	31,7	29,0 >
ՀԱՄՆ (արևմտաթյուն- ները) ²	12,0	21,0	26,0	32,0	25,0 >
Նորվեգիա	15,4	16,6	22,3	30,8	33,2 >
Նոյլանդիա	7,5	9,7	18,2	29,9	30,5 >
Անգլիա	8,2	11,8	16,7	17,6	16,5 >

Այս թվերը չափազանց անվստահելի չեն. զանազան յե-
կիրների մասին յեղած սվյալներն անհամեմատելի չեն միմյանց հետ։
Չնայած դրան՝ նրանք ցույց են տալիս հետևյալը. 1) գործա-
զուրկների տոկոսը տարեցտարի ավելանում էր. 2) արտադրանքի
տեղում 1933 թվին լիակատար գործազրկությանը թեքացում չբե-
րեց (գործազրկութան լրիվ միջին տոկոսը տարվա ընթացքում,
իհարկե, բոլոր յերկիրներում ավելի բարձր է, քան վերև մեջ
բերված միջին տվյալներն առաջին 8—10 ամիսների համար.
այս հետևանք և սեզոնային պատճառների ու կոնյունկտուրայի
զտաթմարացման)։

¹ Գերմանիայի ՀԱԿատ արևմտաթյուններին զերջին թվերը մայիսի համար։

² Արևմտաթյուններն ընդգրկում են միմյալն բարձրորակ արդյունաբե-
րական բանվորների առանձին խավերը. բոլոր գործազուրկների տոկոսն ան-
պայման ավելի բարձր է

Այն փաստը, Վոր արդյունաբերական արտադրության զգալի աճումն 1933 թվին՝ գործադրկության թեթևացում չբերեց, այնքան անհավատալի չէ թվում, Վոր մենք անհրաժեշտ ենք համարում այն ուրիշ վիճակագրական տվյալներով ել հաստատել:

Ամերիկյան զործարանային արդյունաբերության պաեսոնական վիճակագրությունը

(1923—1925 թ. թ. = 100)¹

	Գործարանային արդյունաբերության արտադրության ընդհանուր (ընդհանուր ձևը)	Ձրադրած բանվորների թիվը	Տրված աշխատավարձի գումարը
Մայիս 1932 թ.	61	61	46
» 1933 թ.	80	60	42

Արտադրանքի մոտ 32 0/0-ով ավելացումը մի քարվա ընթացքում ձեռք է բերվել բանվորների բիլը սակասեցնելու և աշխատավարձի գումարը 10 0/0-ով իջեցնելու պարագաներում: Հետևյալ ամիսներին փոխհարաբերությունը մի փոքր լավացավ աշխատատեղանակի կրճատման կապակցությամբ՝ Ռուզվելտի «Կողմնակցություն» համաձայն, և աշխատավարձի բարձրացման կապակցությամբ, Վոր առաջ յեկավ զոլլարի արժեզրկման հետևանքով:

Նման զարգացում կարելի չէ հաստատել նաև դերմանական պաշտոնական տվյալներով:

	Աշխատողների թիվը (միլիոններով)	Արդյունաբերական արտադրանքի ինդեքսը	Որական աշխատատեղերի միջին թիվը արդյունաբերության մեջ
Ոգոստոս 1932 թ.	12,76	58,5	6,87
» 1933 թ.	13,72	71,6	7,16
և ուժ	0,96	13,1	0,29
և ուժ առկաններով	7,5	22,4	—

¹ «Ֆեդերալ Ռեզերվ. բյուլետեն», 1933 թ. հոկտեմբեր, էջ 629:

Ամբողջ գեոմանակամ առդյուսութեութիւնս համար կոնյունկտուր-ինստիտուտը տալիս և արտադրանքի հետեյալ բարձրացումը մի ժամում մի բանվորի հաշիւով¹:

1928 թ.	1929 թ.	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.
100	106,6	115,6	121	124,4

Ճապոնիայում արտադրանքի զգալի աճումը մի բանվորի հաշիւով ցույց և տրված հետեյալ տվյալներով, վորոնք վերաբերում են բամբակամանական արդյունաբերութեանը²:

Տարիներ	Արտադրված և ամսական հակ մանվածք 1 բանվորին	Ջրազված բանվորների թիւը ամեն մի 1000 էլեկին
1927	1,23	35,3
1929	1,46	27,5
1930	1,51	23,5
1931	1,75	20,6
1932	1,95	20,1

Նույն աղբյուրում մենք հանդիպում ենք տվյալների բանվորների թիւի մասին ամեն մի հազար շուկահային դաղդյահին.

	Տղամարդ	Կին	Ընդամենը
1927	182	660	792
1929	122	494	616
1930	113	430	543
1931	90	357	447
1932	79	368	447

Ճգնաժամի տարիները կիրառած ուսցիտնալացման հաշիւութեանները լիովին յերևան յեկան 1933 թվին, յերբ արտադրութեան զգալի բարձրացում ձեռք բերվեց, առանց ավելացնելու

¹ «Վոխենբերիխ», 1933 թ. ոգոստոսի 5-ին, էջ 83.

² Ճապոնական բամբակաղործ. կարտելի պատահական տվյալներով: «Ջեպէն Ազգերտայգեր»-ի առաջին հավելված, 1932—1933 թ., էջ 58.

կամ համեմատաբար քիչ չափով ավելացնելով դրազված բան-
վորների թիվը:

Մեր կարծիքով՝ այս դրուժյունը բացառիկ մեծ դասակար-
գային նշանակություն ունի: Բամենտիրական խոշոր ընկերու-
թյունների 1932 թ. հաշվետվությունները շարունակ մի և նույն
միաբն են կրկնում. «Մեզ հաջողվեց այնպես սասիկ իջեցնել ին-
ֆլատներ, վոր տեսադամի անճեան բարձրացումը, արտադրական
կտրոլուրյան 50 %-ով ոգտագործումը՝ ձեռնարկությունը նորից Ե-
նուրարի՛ր կդարձնի»: Այս բանն իսկապես տեղի ունեցավ 1933
թվին բազմաթիվ խոշոր ձեռնարկություններում: Այդ նշանակում
և, թե կապիտալի՝ «նորմալ» Եանույր ստանալու Եաներն զգալի չա-
փով լավացել են ճգնաժամի ժամանակ կատարված ռացիոնալաց-
ման ու աշխատավորի իջեցման հեճևեմով՝ պահպանելով մաս-
սայական գործադրությունը:

Կապիտալի ինֆլատնացման ուժեղացումը, յերբ մասսայական
գործադրությունը գերեք անփոփոխ դրուրյան մեջ է մնում և իրա-
կան աշխատավորն իջեցվում է—տհա ճգնաժամի ժամանակ կի-
րառված ռացիոնալացման հեճևեմը, վաճառահանման շուկայի
սեղմվածությունը կապիտալի հարմարվելու հետևանքը: Այս նշա-
նակում և, թե կրիզիսի ժամանակ վիթխարի չափերով աճած մա-
սայական գործադրությունն ընդհանուր առմամբ և ամբողջովին
վերցրած կպահպանվի մինչև այն ժամանակ, Բանի դեռ կապիտա-
լիստական սխտեր գոյություն կունենա:

Վերջնենք կրկին ՀԱՄՆ-ի որինակը: 1933 թ. հուլիսին ար-
դունարեբական արտագրանքը (սեզոնայության վերաբերյալ
ուղղումով) հասավ 100 ինդեքսին, այսինքն՝ 1923—1925 թ. թ.

¹ Տալիս ենք միքանի որինակներ.

Համաշխարհային ձեռնարկությունների Եանույրների
բարձրացումը (միլիոն դոլարներով)

	1932 թ.	1933 թ.
«Ջեներալ Մուորս»	+ 5,9	+ 93,0 (9 ամիս)
«Ընտերնացիոնալ տեխնոլոգի»		
(II յնամայակ)	- 0,9	+ 0,2
«Գլուպոն» (III յնամայակ)	+ 5,5	+ 11,9

միջին մակարդակին: Բայց 14 միլիոն գործազուրկներից, Ջոնսոնի ամենառաջադիմացի գնահատությունները, աշխատանք ստացան 4 միլիոն, «Աշխատանքի ամերիկյան ֆեդերացիայի» գնահատությունը՝ 3,6 միլիոն, հասարակական ոգնությունից ազդված խորհրդատու կրթության գնահատությունը՝ 1,6 միլիոն: Այդպիսով ամենալավատես գնահատությունը մնացին 10 միլիոն գործազուրկ:

Անգլիա: Պահպանողական պատգամավոր Մակ Միլլանը, վոր մեծ հեղինակություն և այս բնագավառում, հայտարարեց պառլամենտում¹. «Ընդարտությունն այն եր, վոր, թեև կարճաժամկետ ճգնաժամը վերացվեց, բայց յերկարաժամկետ ճգնաժամը, հիմնական ճգնաժամը, մնաց: 700 հազար մարդու աշխատանքի ուղարկելը հսկայական նվաճում եր, բայց դեռ կան 2250 հազար գործազուրկներ: Տեխնիկական փոփոխություններն այնպիսի եյին, վոր մենք կարող ենք նույն անտեսական գործունեությունն հասնել, ինչ վոր 1929 թվին, առանց հասնելու զբաղված բանվորների թվի նույն մակարդակին»:

Ինչ վերաբերում և գործազրկության բացարձակ քվերին, ապա նրանք այնքան անվստահելի չեն, այնքան կեղծված են, վոր իմաստ չունի այդ թվերի վերաբաղությունը Այդպես, որինակ, Ֆրանսիայի համար 1933 թ. փետրվարին գործազուրկների ամենաբարձր թիվը ցույց և արվում 331,1 հազար:

Թե վոր չափով կեղծված և գործազուրկներին թիվը Գերմանիայում, ցույց և տալիս հետևյալ դուգադրումը (այս ընթացք պաշտոնական տվյալներ են).

	1929 թ. ոգոստոս	1933 թ. ոգոստոս
	միլիոններով	
Ջրագված են ընդամենը հիվանդանոցային կասսաների վիճակագրությամբ	18,77	12,72
Գործազուրկ են ընդամենը	1,27	4,12
Ընդամենը	20,04	16,84

¹ Ընդու Ռիդգբլիկ, 1933 թ. 18 հոկտեմբերի, էջ 262:

² ԵՏայմս, 28 նոյեմբերի 1933 թ.:

2,2 միլիոն բանուծ չօրս ատրվա բերաջոււմ պարգապես ամ-
նեհացել և գերմանական վիճակագրությունից. նրանք աշխատանք
չունեն, բայց պաշտոնապես նրանք գործազուրկ չեն: Այս շարքը
պետք և դասել նաև այն միջանի հարյուր հազար մարդկանց,
վորոնք կազմում են տարբերությունը նոր անած բանվորական
յերիտասարդության ու մահվան կամ հաշմանդամության հետե-
վանքով աշխատանքի չուկայից հանված բանվորներին միջև: Վեր-
ջապես, հարյուր հազարավոր մանր գյուղացիները, արհեստա-
վորները, մանր առևտրականները, վորոնց ճգնաժամը զրկել և
իրենց տնայնությունն գոյությունից և վորոնք նետված են գոր-
ծազուրկների շարքերը:

ԻՐԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՎԱՐՁԻ ԻՋՆՑՈՒՄԸ

Աշխատավարձի բուրժուական վիճակագրությունն այնքան
կեղծ և ու անդատահեղի, վոր չի կարելի մինչև անգամ լրիվ
գրադված բանվորների իրական աշխատավարձի իջեցման պատ-
կերը տար Փորձի հավասար վերջնենք աշխատավարձի վիճակա-
գրությունը Գերմանիայում:

Լրիվ գրադված բանվորների գատուժը պակասում էր յերեք
գծով:

ա) տարիֆից բարձր յեղած աշխատավարձի զրույթներին
իջեցում¹.

բ) սարիֆային զրույթների իջեցում.

գ) հարկերի ու հանուրդների բարձրացում:

Մեճ վերցնում ենք շինարարական արդյունաբերության վերա-
բերմամբ յեղած սվյակերը՝ աշխատավարձի պատճենական վիճակա-
գրության հիման վրա²:

¹ «Տարիֆից բարձր զրույթներ» ասելով գերմանական վիճակագրությունն
հասկանում է այն լրացուցիչ աշխատավարձը, վոր ստանում են հատով կամ գոր-
ծարքով աշխատող բանվորները, և վորն ավելի բարձր է գալիս տարիֆով
հաստատված ժամավարձից:

² «Վերջապահ և նդ Ստաախտիկ», 1933 թ. № 17, էջ 544:

**Միջին աշխատավարձի իջեցումը 1929 թ. ոգոստից
մինչև 1932 թ. ոգոստը**

*Բուրջ խուրջ քաղաքները միասին զերջրած (100 հազարից ավելի բնակիչ
ունեցող)*

*Որակյան համախառն դասումի իջեցումը
Բանվորների խմբեր*

<i>Քարաշենք</i>	— 41,8 %
<i>Առաջնագործներ</i>	— 34,9 %
<i>Շինարարական սեւարանվորներ</i>	— 33,5 %
<i>Ստորերկրյա բանվորներ</i>	— 33,9 %

1932 թ. ոգոստոսի ու 1933 թ. ոգոստոսի միջև ընկած տարվա ընթացքում, արդեն ֆաշիստական ռեժիմի ժամանակ, տեղի ունեցավ շինարարական բանվորների տարիֆային զրույթներին հետագա իջեցում կլոր հաշվով 5 %-ով:

Մյուս կատեգորիաների բանվորների սարիֆային զրույթների իջեցումը մի փոքր ավելի պակաս էր: 1929 թ. հոկտեմբերից մինչև 1933 թ. փետրվարը մետադազրծական արդյունաբերության վառեկյալ բանվորների զրույթները կրճատվեցին 18,1 %-ով, ֆախական արդյունաբերության մեջ—18,7-ից մինչև 18,9 %-ով, սեփական բանվորներին—13,9-ից մինչև 15,5 %-ով: Սրա վրա ավելանում է նաև «սարիֆից բարձր» յեղած դասումի կրճատումն 5—8 %-ով:

Բայց բանվորներին վճարվող գումարը ճանաժամի ընթացքում պակասում է նաև բազմաթիվ հարկերի ու մուծումների շնորհիվ:

ա) Բարձրանում է համուղր սոցիալական ապահովագրության համար: Գործազրկությունից ապահովագրելու համար կատարվող մուծումը ավելանում է աշխատավարձի 1,5 %-ով:

բ) Ճգնաժամի ժամանակ նոր մեցրած հարկը, 100 մաքլից ավելի ամսական դասումի 1 %-ը:

¹ Նոյեմբերի վերջին՝ մուծումը 1,5 %-ով էլ բարձրացվեց

դ) ժողովուրդուն ըստ ընտանեկան դրույթանք. բոլոր ամուսնի բանավորները 75-ից մինչև 150 մարկ դատում ունենալու դեպքում վճարում են ամսական դատումի 2 օրը, իսկ 150-ից մինչև 300 մարկ դատում ունենալիս—3 օրը (արդյունաբերական բանավորներին կեսից ավելին ամուսնի յե)։

դ) Եկամտաւոր՝ ոգնուրյուն աշխատանքներ սեղծելու համար. աշխատավորձի 1-ից մինչև 2 օրը։

ե) ժողովուրդուն ձմեռային նպաստներ տալու համար—ամսական մաս մի ժամվա աշխատավորձը։

դ) Անթիվ առանձին շահնձույթներ. հարկադրական բաժանորդագրում ֆաշխատական մասուլին և այլն։

է) Ե՛րադարացիական հարկ—տարեկան 6 մարկ։

Այս բոլոր նոր հարկերն ու զանձույթները կազմում են աշխատավորձի առնվազն 5 օրը։

Այդպիսով, լրիվ զբաղված բանվորների դրամական աշխատավորձի իրեցումը կազմում է, նայած աշխատանքային նյութին, 25-ից մինչև 50 օր, աշխատավորձի իջեցումն ավելի մեծ էր լավ վճարվող կատեգորիաներին, քան թե ցած վճարվողներին համար։

Իբրև սրան հակադրելու՝ ապրուստի մինիմումի ինդեքսն հետևյալն էր (1925—1929 թ. թ.—100)¹։

	Գեկտեմբեր 1929 թ.	Հոկտեմբեր 1933 թ.	Իջեցումը առկաներով
Ընդամենը	104	81,6	21
Բնակարան	116	110,6	5
Մուսուդ	101	74,8	26

Ապրուստի մինիմումի պաշտոնական թվերն անկասկած ավելի մեծ իջեցում են ցույց տալիս, քան թե կա իսկապես²։ Բայց

¹ Ե՛րադարացի ունդ Ստատիստիկ, 1933 թ. № 21, էջ 670.

² Առանձնապես անբավարար է բնակարանավորձի վերաբերյալ ծախքերի անսակարար կշիռը, վորը (բնակարանավորձը) համեմատաբար անփոփոխ է։

յեթե մենք մինչև անգամ պաշտօնական թվերը ճիշտ համարենք, ապա լրիվ զբաղված բանվորների համար ստացվում է աշխատավարձի իջեցում 5-ից մինչև 32 %:

Այնինչ լրիվ զբաղված բանվորները գերմանական բանվոր դասակարգի փոքրամասնությունն են կազմում: Արհմիությունների կատարած վիճակագրության համաձայն՝ 1932 թվին միջին թվով կային.

Լրիվ զբաղված բանվորներ	Մասնակիորեն զործազուրկներ	Բոլորովին զործազուրկներ
33,6 %	22,6 %	43,8 %

Գերմանական բանվոր դասակարգի կենսամտերդակը նգնաժամի ընթացքում հսկայական չափով իջել է, մասնավաճառ զոր զործազուրկության նպաստները կրճատվում էլին արագ տեմպով և զործազուրկներին պահելու ծանրութունն ավելի ու ավելի ընկնում էր աշխատողների ուսերին:

Բանվորների, ծառայողների ու շինվճիկների (բանվորների համար ջոկ հաշվարկումներ չկան) ընդհանուր յեկամուսը կոնյունկատու-ինստիտուտի զնահատությամբ՝ կազմում էր (միլիարդ մարկերով).

1929 թ.	1930 թ.	1931 թ.	1932 թ.	1933 թ. (առաջին կիսամյակ)
44,5	41,0	33,5	25,7	12,5

1929 թվից մինչև 1933 թ. իջեցումը կազմում է 42,2 %: Մրա վրա պետք է ավելացնել հարկերի ու դանձուկների ավելացումն անվազն 5 %-ով: Այստեղից՝ իջեցումն 47,2 %-ով: Յեթե կարելի լիներ ջոկել բանվորներին, ապա իջեցումն ավելի մեծ կլիներ, վորովհետև շինվճիկների մեջ զործազուրկներ ավելի քիչ կան, և նրանց ուժեղներն ավելի պակաս չափով են կրճատվել:

Ինքնըստինքյան հասկանալի յե, վոր մեջ բերված թվերն ավելի շուտ չափազանցացրած են իրական գրության համեմա-

¹ 1933 թ. «Կոնյունկատուրային-վիեակագրական ժողովածու», էջ 80, «Շարաթական տեղեկատու», № 23, 3 սեպտեմբերի 1933 թ.:

տուլթյամբ. յեթե նրանք մինչև անդամ ճիշտ լինեյին, յեթե նույնիսկ սպրտուստի մինչևումի պաշտոնապես հաշվարկված եթանացումը 21 օրով ուղիղ լիներ, ապա այն ժամանակ էլ բոլոր բանվորները, ծառայողների ու չինովնիկների նամար միջին քվով 26 օրով իրական իջեցում է ստացվում, իսկ բանվորներին համար, իհարկե, դեռ մեքանի տակոս էլ ավելի:

ԳՐՐԱՎԱԶՈՒՐԿՆԵՐԻ ԳՐՈՒԹՅԱՆ ՎԱՏՔԱՐԱՑՈՒՄԸ

Գործադրիչության նպաստներին կրճատումն յերկու հիմնական դժերով և ընթանում.

ա) նպաստ ստացողները փոխադրվում են ավելի ցած կատեգորիաներ.

բ) տասնձին կատեգորիաների նպաստներին չափն իջեցվում և:

Գրանցված գործազուրկների տկոսն առանձին կատեգորիաներով¹

Տարիներ	Գործազուրկների ապահովագրում	ձգնաժամային նպաստ	Բարեգործական նպաստ	Վաչ մի նպաստ
1929 (հունվար)	78,8	5,1	—	—
1933 (սպաստ)	8,7	28,3	38,9	24,1

Սակայն իրականության մեջ նպաստ չստացողների տկոսը կար քվով նազատար է 50-ի, զորովհետև, ինչպես մենք վերևում ապացուցեցինք, տոնիվադն 2,2 միլիոն գործազուրկներ այլևս գրանցման չեն ներկայանում, կորցրած լինելով աշխատանք կամ նպաստ ստանալու ամեն մի հույս:

Գործադրիչության նպաստները սաստիկ կրճատվեցին (նախորդ ավելի քիչ դպալի իջեցումից հետո) Պապենի 1932 թ. հուլիսի 16-ի կարգադրությամբ (էյերկրորդ արտակարգ դեկրետը): Դրույքներն իջեցվեցին հետևյալ ձևով. նրանք յերեք խմբի բաժանվեցին՝ բնակավայրերի մեծության համաձայն. և մի կողմից՝

¹ Պաշտոնական բացարձակ թվերը մենք հաշվարկել ենք տեղաներով

փոքր քաղաքներում ապրող բանվորներին, մյուս կողմից՝ լավ վճարվող բանվորներին տրվող նպաստը սաստիկ կրճատվեց։
 Նպաստի կրճատումը կազմում է.

Առաջին կարգի համար	15-ից մինչև 20 0/0
Զինվորորդ »	22-ից » 44 0/0
Տասնակերորդ »	45-ից » 62 0/0 ¹

Բարեգործական նպաստների գրույքներն ամուր կերպով հաստատված չեն։ Քաղաքային վարչութիւնների պաշտոնյաներն ամեն մի առանձին դեպքում վճռում են այն իրենց հայեցողությամբ։ Այդ պատճառով մենք կարող ենք միմիայն հետևյալ թվերը բերել.

1932 թ. — Քաղաքային վարչութիւնների ընդհանուր ծախքերը բարեգործական նպաստների համար (պետութայն տված 672 միլիոն դոստացիայի հետ միասին) կազմում են 1680 միլիոն մարկ, ամսական 140 միլիոն մարկ.

1933 թ. — 1933 թ. սեպտեմբերի 22-ի որենքը քաղաքային վարչութիւնների ծախքերը (պակասեցրած պետական դոստացիայի հետ միասին) կրճատում է մինչև 86,66 միլիոն մարկ ամսական, այսինքն 38 0/0-ով.

Քանի վոր բազմաթիվ քաղաքային վարչութիւններ սնանկացել են, ուստի նրանք առհասարակ վոչ մի բարեգործական նպաստ ել չեն վճարում:

Սոցիալական ապահովության բոլոր մյուս տեսակները, ինչպես՝ հիվանդության, հաշմանդամության նպաստները, սնունդը դպրոցներում և այլն ճգնաժամի ընթացքում սաստիկ կրճատվեցին:

Չափազանց շատ ժամանակ ու տեղ պետք կլիներ մյուս կապիտալիստական յերկիրների համար ել նման հաշվարկումներ կատարելու համար։ Պատկերն ըստ ելուրյան ամենուրեք միատեսակ է։ Ըստ յերևութին, բանվորների գրութիւնը ճգնաժամի ընթացքում համեմատաբար ավելի քիչ է վատթարացել։ Անդլիայում, վորտեղ աշխատավարձը հարաբերաբար ավելի քիչ է իջեց-

¹ «Ռայխսաբբախտըտտ» («Աշխատանքի հարցերի վերաբերյալ պետական լրագիր») 1932 թ. № 18, էջ 1/100 ու 1/111:

ված¹, իսկ գործադուրկները հիմնական մասան ղեռ շարունակում և կանոնավոր նպաստ ստանալ (այստեղ էլ ներկայումս իջեցում և կասարվում): ՀԱՄՆ-ում գործալանային արդյունաբերության վճարած աշխատավարձի գումարը (1923—1925 թիվը=100) 1929 թվի 106-ից իջավ մինչև 40,5-ը 1933 թվի առաջին կիսամյակում, այսինքն² 62 օ-ով: Արդյունաբերության մյուս ճյուղերում (տոնտուր, դյուղատնտեսություն) նվազումն ավելի պակաս չէ: Մինևույն ժամանակ սպրուտի մինիմումի ինդեքսն 100-ից ընկավ մինչև 72,5 օ-ը³, Այսպիսով՝ պատճենական սվյալները ցույց են տալիս ամերիկյան բանվոր դասակարգի իրական յեկամուսի նվազում 1929 թվից մինչև 1933 թիվը 34,5 օ-ով (Այս կրճատումն անտարակույս միջանի տոկոս ավելի բարձր դուրս կգար, յեթե պաշտոնական տվյալները քննադատորեն մշակվեյին): Ամերիկյան գործադուրկներին սոսկալի դրությունը, վորոնք վոչ մի իրավունք չունեն վորևև կանոնավոր նպաստի և կախված են քաղաքային ու մասնավոր բարեգործությունից, լուսաբանում են ներքև բերված մի շարք որինակները, ինչպես նաև ՀԱՄՆ-ի Թատաշրջիկ յերիտասարդության կյանքի նկարագրությունները: Զրտոված բանվորներին դրությունն ամենից ավելի վատթարացել և ճապոնիայում, վորտեղ, չնայած յե՛նի արժեզրկմանը, դրամական աշխատավարձը ճգնաժամի ընթացքում դեռ կրճատվել էլ և Մինչև իսկ բուրժուական ազրյուրներին տվյալներով՝ աշխատավարձի կրճատումը ճապոնիայում խոշոր և յեղել, ինչպես յերևում և հետևյալ տվյալներից.

Աշխատավարձի դիմամիկան ճապոնիայում (1920 թ.=100)⁴

Միջին տարեկան	1929 թ. ¹	1930 թ. ²	1931 թ.	1932 թ.	1933 թ. (հուլիս)
Անվանական աշխատավորձ	98,6	96,2	91,8	88,1	85,1
Իրական աշխատավորձ	103,9	98,7	90,7	88,1	83,4

¹ Տարիֆային դրույքներին ինդեքսը (1924 թ.=100) 1929 թվի 100-ից իջավ մինչև 94,5-ը 1933 թ., այսինքն, 5,5 օ-ով: Աղբյուրտի պաշտոնական մինիմումը 1929 թ. 164-ից իջավ մինչև 143-ը 1933 թվի հոկտեմբերին, այսինքն՝ 13 օ-ով: Յեթև հաշվի առնենք կեղծիքը, տպա լրիվ զրտոված բանվորներին դրությունը միմիայն քիչ և վատթարացել Բայց կան խիստ շատ մասնակի գործազուրկներ:

² Հմեղեղալ Ռեզերվ Բյուլետեն», 1933 թ. հոկտեմբեր, էջ 629:

³ ՀՄերվեյ ոֆ Կորրենա Բիզնես», 1932 թ. և 1933 թ. հոկտեմբեր:

⁴ ՀՄիտուրիչի բյուրոյի ամսական տնտեսական բյուլետեն:

Մինչդեռ կյանքի արժողության ինդեքսը աճում էր ցույց տալիս, զորը 1916 թվի հուլիսի վերաբերմամբ, ընդունելով այն 100, կազմում էր.

1931 թ.	185,5
1932 թ.	184,8
1933 թ.	149,3 (առաջինն 10 ամիս- ներէ միջինը)

ԱՆԵԱՏԱԺԱՄԱՆԱԿԸ

Գործազուրկների միլիոնավոր մասսաների յերկյուղից՝ բուրժուական կառավարություններն ու սեփարմիտական արհմիությունները շատ յերկիրներում ազիտացիա եյին մղում աշխատաժամանակը պարտադրաբար կրճատելու ոգտին, բաշխատանքը պլանաշափորեն բաշխելու՝ ոգտին, իհարկէ, համապատասխան չափով իջեցնելով աշխատավարձը: Այս բանը լայն մասշտաբով իրագործվեց միմիայն Ռուսիայի «կողեքսում», զորը, սակայն, ընդհանուր առմամբ միմիայն սրբագործում էր գոյություն ունեցող գրությունը: 1933 թվին միջին աշխատաշարաթը ՀԱՄՆ-ի գործարանային արդյունաբերության մեջ հավասար էր 34,8 ժամի՝ Սակայն այս միջին թիվը մի հսկայական անհամաչափություն է թաղցնում: Իրդի արդյունաբերության մեջ 1932 թվին աշխատում եյին—9 գործարան՝ շարաթը 60 ժամ գիշերվա հերթին, 2 գործարան՝ 65 ժամ, մի գործարան՝ 67 $\frac{1}{2}$ ժամ (նույնպես գիշերը): Բամբակագործական արդյունաբերության մեջ—39 գործարան որական 11 ժամ գիշերվա հերթին, 10 գործարան՝ 12-ական ժամ:

Կապիտալի բացարձակ անտարբեր վերաբերմունքը դեպի բանվորների վիճակը ցույց է տալիս այն փաստը, զոր Աճգլիտյում ճարյուր հագարավոր գործուղիկների առկայությամբ արդյունաբե-

¹ «Մերվեյ ոֆ Կարբնա Բիզնես». 1933 թ. հունվար, էջ 28:

² Աշխատանքի բաժնի պաշտանական տվյալներով, զետեղված Աշխատանքի Ամերիկյան Ֆեդերացիայի «Ամերիկեն Ֆեդերեյշնիստ» որգանում, 1933 թվի փետրվար, էջ 186:

բուրյան նույն հյուղի մեջ առաստածամեակը վնչ միայն չի կրճատված, այլև արսածամյա յնմ տոխասո՞ւմ: 1933 թ. սերպետեմբերին առաստում էլից՝

Արդյունաբերութիւն	Արտածման ժամեր		Վնչ լըի՛վ աշխատածամանակ	
	Բանվորների սոկոսը	Արտածման ժամերի թիվը շաբաթական	Բանվորների սոկոսը	Չաշխատած ժամերի քանակը շաբաթական
Կամվու (սանրորդա- յին)	26,5	6	12	11
Բրդի	23,0	7	16	10
Կաշկեղենի	16,0	7 1/4	37	9 1/2

Կասկած չկա, զոր նույնպիսի զբուխյուն և իշխում նաև մյուս պետութիւնների մեջ, զորոնք այդպիսի մանրամասն վիճակագրութիւն չեն հրատարակում:

ՀԱՐԿԱԴՐԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Վերջապես մասնանշենք մի նոր յերևույթ, այն է՝ «կամավոր» հարկադրական աշխատանքի ավելի ու ավելի ծավալվող չափերը, զորին ամենազանազան ձևերով ավելի ու ավելի մեծ քանակութամբ յերկիրներում լծում են յերիտասարդութիւնը: Այս բանն ամենից ավելի դարգացած և Գերմանիայում և ՀԱՄՆ-ում: Յերիտասարդութիւնը տեղավորվում և ճամբարներում և ողտադրծվում դանազան անվտակ աշխատանքների համար (ճանապարհների շինարարութիւն, ճահիճների չորացում, ջրանցքների, ոռոգմական բերդերի կառուցում և այլն): Միածամանակ յերիտասարդութիւնը վարժեցնում են ոռոգմական գործին: Հար-

1 Գաղանակն «Լեյբը Գազե» («Բանվորական լրագիր»), 1933 թվի հոկտեմբեր

կազարական աշխատանքի մյուս ձևը—այդ գործազուրկ բանվորներին կուլակային ֆերմաներն ուղարկելն է, վորտեղ նրանք պարտավոր են ամբողջ ամառն աշխատելու սննդի ու նվազագույն գրպանադրամի համար: Հրաժարվելու դեպքում նրանք կորցնում են գործազրկության նպաստի կամ բարեգործական նպաստի իրավունքը: Հարկազարական աշխատանքի սխտեմը, վոր միշտ գոյություն է ունեցել գաղութներում, ամենատարբեր ձևերով ավելի ու ավելի ծավալում է դտնում բարձր զարգացման հասած կապիտալիստական յերկիրներում: Ամերիկյան գործազուրկների դրությունը նկարագրելու համար բերում ենք միջանի քաղվածքներ բուրժուական աղբյուրներից:

ԱՄԵՐԻԿԱՆ ԳՈՐԾԱԶՈՒՐԿՆԵՐԻ ՎԻՃԱԿՆ ԸՍՏ ԻՐԵՆՑ
ՍԵՓԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ՝

ՍԵՐԳԵՅ ՌՈՄԱՆՈՎ: Ստե Զեւեցիսկո: Կալիֆորնիա

«Ե ամիս է արդեն, վոր յես աշխատանք կմ փընտրում: Յես մինչև անգամ հուլիսի նշույլ չունեմ, թե ընդհանրապես յերբեիցե աշխատանք կստանամ: Յերբ յես վորեկ տեղ կմ գնում, վորիչն ինձ ասում է. «Ենդուց արի՛: Իսկ յերբ յես կդուց գալիս կմ, նա գարծյալ նույնն է ասում: Լոկ խոստումներ միայն: Յես քնելու համար տեղ չունեմ»:

ՊԱՏ ԳՈԳԵՐՏԻ: Լոս-Անձելոս: Կալիֆորնիա

«1931 թվին յես բոլորը միասին աշխատել կմ 5 օր: Վերջապես, մի անգամ յես ամուսնացած մարդկանց վերաբերող մի հայտարարություն տեսա, վորոնք պետք է հաղորդելին իրենց անունը, վորպեսզի աշխատանք ստանային նավթային շրջաններում: Այդ բունը յես կարգացի յերկուշաբթի առավոտյան: Ժամը

¹ Քաղվածքները մեջ են բերված բուրժուական գրող Ա. Յե. Յունոնի «Ամերիկայի կործանումը լիտոասությունից» գրքի համաձայն, էջ 163—170, Բեռլին, 1932 թ.:

8-ից 50 բոպե անց յես արդեն այնտեղ եյի: Ժամը՝ 2 1/2-ին հասալ վերջապես իմ հերթը: Նրանք ինձ ամենադանազան տեսակի հարցեր տվին և վերջապես ասացին, վոր ինձ տեղեկութուն կտան յերեք շաբաթ՝ վա ընթացքում: Յերեք շաբաթն արդեն վեց յերկար ու ձիգ միտ դարձալ: Յես միմիայն այն պատճառով քաղցից չեմ մեռել, վոր իմ կինը դեռ աշխատանք ունի: Յերբ նա աշխատում և, շաբաթական 21 դոլլար և ստանում: Այս շաբաթ տանը նստելու հերթը նրանն է: Հետևյալ շաբթին նա նորից կաշխատի:

ՄԱԿ ԿՈՐԻԹԻ: Սամ-Ֆրանցիսկո: Կալիֆորնիա

«Յես աշխատանք չունեցողներից ու այստեղ թափառողներից շատերից մեծ եմ: Այժմ յես Թափառաչրջիկութուն եմ անում: Յես ձեր մարդ եմ, վաղուց կորցրել եմ յերբեիցե աշխատանք գտնելու հույսը: Յես այլևս աշխատանքի չեմ ձգտում, վորովհետև արդեն անց եմ կացրել այն հասակը, յերբ այդ առհասարակ հնարավոր էր: Յես մինչև իսկ ճշգրիտ կերպով ասել չեմ կարող, թե իսկապես քանի տարի յես, ինչ յես վաղում եմ աշխատանքի հետևից, Բայց չեմ վոր յես աշխատել եմ միշտ, յեթե միայն կարողացել եմ թեկուզ վորևե աշխատանք գտնել: Հանքային ձեռնարկութուններում, խճուղային աշխատանքներում ու անասուում Իսկ այժմ յես, իհարկե, այս հասակում հերթի յեմ կանգնում սուպ ստանալու համար: Յես դարձել եմ այն, ինչ վոր միքանի ժամանակից հետո դառնալու յեն այն յերիտասարդ տղերքը, վորոնք բուրն ել դեռ կարծում են, թե նրանք մի զեղեցիկ որ հարստանալու յեն: Յես ձերացած եմ, սովահար, ջրը չտոված ու վոջիտած: Բայց յես կարող եմ ասել քեզ, վոր վերջին յերկու շաբաթվա ընթացքում յես պատել եմ ամբողջ յերկիրը՝ Սան-Ֆրանցիսկոյից մինչև Սան-Քոզե ու Պուան-Բլայս, և ամեն տեղ տեսել եմ յերիտասարդ, ուժեղ, աշխատանքի ձգտող տղերանց, վորոնք

նույնպէս ընկել են, ինչպէս յես... Յես դեռ ելի կարող եմ աշխատելու Ընդամենը յերեք շաբաթ առաջ միայն յես տեղ ստացա, վորտեղ պետք և առավոտյան ժամը 5-ին վեր կենայի ու մինչև յերեկոյան ժամը 6-ն աշխատելի: Յես այդ աշխատանքը կատարում եյի—մեծ մասամբ 12 ժամ տեղ աշխատորում—մի դողարով:

ՏՈՄ ՄՈՒԼԻ: Սիսօլ: Վափեցօսն

«Մոտ մի տարի յես, վոր յես աշխատանք չունեմ: Յես հանքարանվոր եմ, բայց բոլոր հանքային ձեռնարկությունները փակ են: Մոտ ժամանակներս յես դարձյալ յեղա Գրասվարեյում, վորպէսզի աշխատանք գտնեմ հանքահորում... Յես զնացի Սոլա-Լեյկ-Սիաի, վորպէսզի աշխատեցից Պոլ-Սիաի անցնեմ... Այնուհետև յես ման յեկա ամբողջ Արևմուտքը, վոր մի տեղ աշխատանք չկա. վերջապէս յեկա այտեղ: Յես այլևս ջանք չեմ դործ դնում, յես ուզում եմ միմիայն գիշերելու ոթեան գտնելու Բայց այդ ել հիմա հարուստները արտոնությունն ե դարձելու Հիմա ինձ քիչ և հաջողվում քնելու Յես, իհարկէ, հերթ եմ կանգնում նույնպէս սուպ ստանալու համար, բայց, ճիշտ եմ տեսւմ, վոր այն պտտահատով, վոր այդ ինձ հանույք և պտտահատում: Հաճախ յես դրուցում եմ տղերանց հետ. վրձանք կարծում են, թէ քաղաքն, իսկապէս ասած, սարսափելի քիչ բան և անում նրանց սուպ տալով: Բայց այդ դատարկ բան և Հաճախ յես կանգնել եմ յերեքտեղան ժամ, սուպը չի բազմականացել և յես վորինչ չեմ ստացելու Իսկ քաղաքային գիշերօթեաններում յես ընդհանրապէս վոր մի անգամ ել դեռ տեղ չեմ գտել: Մինչև դու յերեք ժամ սուպի յես սպասում, ուրիշներն այդ նույն միջոցին նույնպէս յերեք ժամ կանգնում են գիշերօթեանի առաջ: Յեզ յերբ սուպից հետո դուրս ես գիշերօթեանը, այն արդեն վաղուց լեփլեցուն և լինում:»

«Յես պողպատ հալող եմ վերջին 30 տարին աշխատում եյի պողպատամուլական գործարաններում: Յերեք տարի առաջ նրանք ինձ փողոց նետեցին, և այն որովհնից յես արդեն աշխատանք չեմ դա՛նում: Ի՞մ խնայած փողերը վաղուց կերված են: Յերեկ յես քննեցի նավաշինարանում չարգախի տակ: Յես ել, իհարկե, սուպի համար հերթ եմ կանգնում շշուղերի կաֆեյում, ինչպես ասում են տղերքը: Յես շատ ել դո՛ւ չեմ դրանից: Յեթե մենք ինքներս այդ գործը մեր ձեռքը վերցնեցինք, կերակուրն աղելի լալ կլինեիր: Աշխատանք յես այլևս չեմ փնտրում: Յես յեկել եմ այն յեղրակացուքյան, վոր աշխարհը վերջացել և ու աշխատանքը վերջացել է: Այս և այն ամենը, ինչ վոր յես ուզում եյի ասելու, լալ է, վոր կինս ու յերկու զորդիներս—նույնպես գործազուրկներ—մեռան: Այդպիսով յես մեացի մենակ»:

ՁՈՆ ԲՈՆԱՎԻՏՈ: Լոս-Անձելոս: Կալիֆորնիա

«... Մինչև 1928 թ. յես ածխալուծի եյի և հետո ինձ արձակեցին: Միքանի ժամանակ յես դիմացա խնայողությունների ոգնությամբ, խակ հետ իմ հին բարեկամներն հոգացին իմ մասին, և այդպիսով յես ու իմ ընտանիքը ամենեկին ել վաս չեյինք ապրում: Իսկ հետո յես մտածեցի. արլմի դնամ արևմտյան ափը, զուցե այնտեղ կարելի յե մշտական աշխատանք գտնելու: Յես ուղևորվեցի Դեալոյաի ու Ռախվուչի վրայով: Ամբողջ կես տարվա ընթացքում յես ընդամենը 13 օր եմ աշխատելու Միքանի տեղերում 24 ժամ հերթ եմ կանգնել՝ աշխատանք ստանալու համար—ստավոտյան ժամը 5-ից մինչև հետևյալ օրվա ստավոտյան ժամի 5-ը—Բայց յես վո՛չ աշխատանք եյի ստանում, վո՛չ քրուճ, վո՛չ բահ: Յես յեկա Կուլորադո կեզառոված, սոված, առանց մի կսպեկ ունենալու զբաղանում: Այս

բանը 1930 թվին եր: Վոստիկանները կարծում էյին, թե յես վատ մտադրություններ ունեմ և ինձ օ որ նստեցրին: Հետո ինձ տարան դատավորի մոտ, վորն ինձ մի տարվա բանտարկության դատապարտեց: Իսկապես՝ ինչձև համար,— յես այժմ ել չգիտեմ: Բանտում նստած յես պետք և որական 9 ժամ աշխատեյի, որական մի ասփսե շիլա ու մի ասփսե կարտոֆիլ ստանալու համար: Յես աշխատեցի, որինակ, 3 ամիս Կեննոն-Սիտիում, իսկ հետո մի մեծ ֆերմա ընկա, վորտեղ յես պետք և որական 10—12 ժամ աշխատեյի: Յերբ այս բոլոր խարերայությունը վերջացալ, նրանք ինձ տվին այն կոստյումը, վոր այս բոպեյիս հաղիս և, և բացի դրանից՝ հինգ դոլար: Յերբ յես այդ 5 դոլարը ծախսեցի, այնպես սնանկ դարձա, ինչպես դրանից առաջ: Վերջապես յես վոտով յեկա Սան-Յրանցիսկո և ամեն որ աշխատանք էյի փնարում— աշխատանք չկա: Յես սոված եմ Յես արդեն վոջլոտել եմ: Յես միշտ քնում եմ բաց յերկնքի տակ, ինչ յեղանակ ուզում ե՝ չի՛նի: Յես վաղուց արդեն ամերիկյան քաղաքացի յեմ, ամբողջովին վոջլիներով ձածկված, և սոված: Քանի վոր յես այս յերկու արատները չունեյի, վորքան ինձ հայտնի յե՝ յես կարգին բուժուա էյի:

ՀԱՐՐԻ ԼՈՒԱՆ: Տեկոսն: Արիզոնա

«Յես ամուսնացած եմ: Յերկու տարի յե արդեն, վոր յես աշխատանք չունեմ, 1931 թվի դարնանից, յերբ աշխատում էյի բաժրակի դաշտերում: Կինս ու յերկու յերեխաներս այժմ դնացել են Լոս-Անժելոս, վորովհետև տղաներիցս մեկը կորոզ և այնտեղ շարաթական 12 դոլար վաստակել: Նրանք ապրում են դրանով: Յես վաղուց արդեն հերթի յեմ կանգնում սուպր համար: Յերբեմն յես քնում եմ ապրանքավազոններում, յերբեմն ել դատարկ տներում: Միքանի ժամանակ յես աշխատում էյի քաղաքի համար՝ աղբահանության գոր-

ծումն Ամեն որ 50 կամ ավելի հողի փարփրում էյին ազրը, վորպեսզի վորեն ուտելու բան դոնեն—հացի կտորաանք, կազամբի ու մսի մնացորդներ և առնաարակ ամեն բան, ինչ վոր կարելի յն ուտել Բայց թափթփուկներից ամենալավը նախքան այդ ջուկում էյին ազրը դուրս տանող բանվորները, վորպեսզի հետո ծախեն այն: Յն կարող եմ ասել քեզ, վոր յն շատ քաղաքներում տեսել եմ, թե ինչպես շատ, խիտ շատ ընտանիքներ միմիայն նրանով էյին ապրում, ինչ վոր դոնում էյին ազրակույտերի մեջ:

Յերիսասարդ թափառաբշիկներն Ամերիկայում

Տնտեսական ճղնածամբ ՀԱՄՆ-ում և նրանից բղիտոյ դործազրկությունը, վորը 1932 թ. դեկտեմբերին (պաշտոնական տրվյալներով) 12 միլիոնի հասալ, ծնողական տնից վտարեց անթիվ քանակությամբ յերկտաների կամ, ավելի ճիշտն ասած՝ յերկտասարդության, վոր այժմ թափառում և մեծ ճանապարհներին... Թափառաբշիկություն անող յերկտասարդության թիվը 200 հազար և, մի ուրիշ վիճակազրկություն տալիս և 600 հազար թիվը, իսկ Նյուտոն Դ. Բեկկերը, մինիստրի նախկին ոգնական ու ոգնության բարեգործական կազմակերպության նախադահ, հայտարարեց. «Յն համոզված եմ, վոր յերկտասարդ թափառաբշիկներն թիվը գերազանցում և բոլոր պաշտոնական տվյալներին»:

«Ոտարեկերացու վրա ծանր տպավորություն և դործում, յերբ նա ՀԱՄՆ-ի միքանի քաղաքներում հանդիպում և յերկտասարդ մարդկանց մաշված, փոշոտված շորերով, սովից ու՛անքնությունից ուժասպառված դեմքերով, վորոնք ճամբարաձև տեղավորված են հարաբակական պարտեզներում կամ արվարձաններն ծայրին: Վեց ամիս ՀԱՄՆ-ում մնալուս ընթացքում, յերբ յն ամբողջ յերկերն անցա արևմուտքից դեպի արևելք, ինձ հաճախ և դեպք յեղել հանդիպելու այդ դժբախտ յերկտասարդ մարդկանց: Սկզբում յն տեսա նրանց Նյու-Յորկում, բոլոր թափառաբշիկներն այդ Մեկ-

1 Ձ. Սուզոլը ընդե Ֆրայե Գրեսեյում. 1933 թ. 14 նոյեմբերի:

կայում, վորտեղ նրանք ճամբար եյին սարքել կենտրոնական պարկում, ստորերկրյա յերկաթուղու վաղոններում կամ կայա-
րանների միջնացքներում: Զիկագոյում նրանց թիֆն ել ավելի
յեր: Սակայն ամենից ավելի հաճախ նրանք հանդիպում են հա-
րավում կամ հարավ-արևելքում, վորովհետև տաք կլիման ու մեծ
նավահանգստային քաղաքներում աշխատանք գտնելու հույսը
նրանց քաշում է մողական ուժով: Նոր-Որլանում ու Լոս-Ան-
ժելոսում որ չի անցնում, վոր նրանց ամբողջ տասնյակներով
չհանդիպեք:

Վճրտեղից ե դուրս գալիս այս թափառաշրջիկ յերիտասար-
գությունը: Մեծ մասամբ դրանք 18-ից մինչև 21 տարեկան յե-
րիտասարդ մարդիկ են, վորոնք հեռացել են ծնողական տնից,
վորտեղ կարիքն ու աղքատությունն է թագադրում: Վորովհետև
նրանք անկարող են աշխատանք գտնելու իրենց հայրենիքում,
ուստի նրանք հեռանում են, վորպեսզի չափկացնեն հաց ուսող-
ների թիֆը: Հաճախ նույնիսկ ծնողներն իրենք խորհուրդ են
առլիս՝ բախաղ վորհե ուրիշ անդ փորձել: Այդ յերիտասարդ մար-
դիկ ամենեկին ել ամենամանրնդունակ ու ամենամանկուլուրական
մարդկանցից չեն: Վաշինգտոնի հասարակական խնամատարության
վարչության հրատարակած վիճակագրական տվյալները ցույց են
առլիս, վոր 7512 թափառաշրջիկներից, վորոնց 1932 թ. 3 ամ-
սվա ընթացքում պետական նպաստ չի տրվել, 1900-ը հաճախում
եյին ժողովրդական դպրոցները, 2 հազարը—միջնակարգ ու 258-ը—
բարձրագույն դպրոցները: Նրանց ամենադատան թշնամին ցրտե-
րն են. նրանք դերագասում են ուղևորվել զիշերները և քնել
ցերեկը: Նրանցից շատերը ամենատոսկալի զրկանքներ են կրում,
մեծ մասամբ հագնված են շատ թեթև, հաճախ հիվանդանում են
Իսկ հիվանդանոցները, բացի խիստ լուրջ դեպքերից, ծանրաբու-
նեղիածության պատճառով իվիճակի չեն նրանց ընդունելու: Հյու-
սիսի ճանապարհների վրա հաճախ կարելի յե տեսնել ցրտից
մեռած դժբախտների դիակներ: Յերիտասարդները մի մեծ քաղա-
քից մյուսն են թափառում, վորտեղից նրանց միշտ դուրս են
ջրում, վորովհետև այդ քաղաքները չեն կորոզանում իրենց սե-
փական գործադուրկների համար գործ գտնելու հարկադրված լի-
նելով 24 ժամվա ընթացքում թողնել քաղաքի տերիտորիան,
նրանք հուսահատ հլությամբ շարունակում են իրենց ուղին: Յեր-

կաթուղազոծերի յերկայնությամբ նրանք իրենց ճամբարներն են սարքում, վորոնք թափառաշրջիկների ժարգոնով շջուռնզլիս յեն կաշվում, կամ իրենց համար սթեան են պատրաստում մեծ կամուրջների տակ ու այնտեղ խտորեն կազմակերպված ճամբարային կյանք վարում:

Համարյա թե բոլոր այս յերիտասարդ թափառաշրջիկներն զգուշանում են բարեկործանական կազմակերպություններին դիմելուց, կազմակերպություններ, վորոնք, իդեպ սասած, արդեն չեն կարողանում բավարարել իրենց առաջադրված պահանջները: Յերիտասարդ թափառաշրջիկների համար յերկրորդ ընություն և դառնում վախատականի հոգեբանությունը, վոր անվստահությամբ և վերարկրվում այն բոլոր մարդկանց, ովքեր ուզում են ողնել նրան՝ նսակլյաց դառնալու: Նրանք հետզհետե սկսում են սիրել այս ազատությունը, այս վայրի անկաշկանդությունը, նրանք չեն կարողանում տանել քարոզն ու դիսցիպլինան: Յեթե ծայրահեղ կարիքը նրանց հարկադրում և յերբեմն վորեւե բարեկործանական կազմակերպության գուռ բաղխել, ապա նրանք ամենից առաջ խնդրում են իրենց անզղականներին բան չգրել Վերանից վաշինչ գուրս չի գա—ստում են նրանք: Բայց իսկապես նրանք ամաշում են, վոր խորտակվել են: Նրանց գոյությունը ամենասուսկալին և թե նրանք ինչպես են սպրում իսկապես,—յերբեք չի կարելի ճշգրիտ իմանալ, վորովհետե նրանք Հափազանց ծածկամիտ են, յերբ նրանց հարցումիորձ են անում: Նրանք ամաշում են իրենց ազգասությունից: Թեև նրանք արագ կերպով սովորում են այլևս աշխատանք չփնտրել, բայց այդ յերիտասարդներից շատ քչերը մրայն իսկական վոճրադործներ են դառնում: Նրանք յերբեմն գողանում են, վորովհետե սոված են ու մերկ, բայց հողվագյուտ դեպքերում են ուժի ողնության դիմում: Նրանք անընդհատ թափառում են մեծ ճանապարհների վրա, կորցնելով ամեն հույս: Նրանցից շատերն արդեն միքանի անգամ լայնությամբ ու յերկարությամբ կտրել-անցել են ՀԱՄՆ-ը: Այս կասկեցությամբ պետք և նկատի սենենալ, վոր ուղևորությունը Նյու-Յորկից Սան-Ֆրանցիսկո ամենակարև ճանապարհով պահանջում և չորս դիշեր և յերեք ցերեկ:

Որեցոր սձում և յերիտասարդ թափառաշրջիկների թիվը:

Ճանապարհին նրանք դուռը բերում նոր կողմնակիցներ են զրավում Այն ապավորութունն է ստեղծվում, վոր նրանց համար ամենակարևորը ժամանակ ապանելն է:

Առստիկանության կողմից նշանակված անողոք սուղանքները այդ յերիտասարդներին ն'լ ավելի զազաճամիտ ու ապերասան դարձրին, ստիպեցին նրանց կադմակերպվել խմբերով կամ շինք կրել. և թափառաշրջիկները ըստական աճում է ամսե ամիս:

ԳՅՈՒՂԱՅԻՈՒԹՅԱՆ ԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՃԳՆԱՃԱՄԻ ԺԱՄԱՆԱԿ

Բուրժուական վիճակագրությունն ևլ ավելի պակաս ննարաւորությունն է տալիս քանակական արտահայտությամբ նկարել ընդհանրապես գյուղացիության և մասնավորապես գյուղացիության առանձին շերտերի դրության վատթարացման պատկերը ճշնամամի ընթացքում: Մենք ստիպված ենք սահմանափակվելու աշխատավոր մասսաների դրության վատթարացման անտեսական արժատների նկարագրությամբ, գյուղացիության ազգատության առանձին կոնկրետ որինականերով:

Իրենց սեփական հաշվին տնտեսություն վարող բնօրնուրոյն զյուղացիները ավերման յնլակատ հանդիսանում է անկասկած գների ճակայական անկումը (թվական ավյալները յերկրորդ գլխում):

Գների անկումն առաջ բերեց այն, վոր զբամական ձևով արտահայտվող գյուղացիական պարտույթները—ճողային ռեմեան (վարձակալությունը), սկոսներն ու հարկերը—խրեց սեսակարար կողում քոխճակ բարձրացան:

Ամերիկյան գյուղացնեստության սվյալներ¹

	Համախառն յեկամուտ	Հարկեր	Հիպոթեկային պարտքերի 0/0-ներ	Աշխատավորների գումարը
1929 թ. . . .	11 918	777	554	1 194
1930 թ. . . .	9 414	733	540	1 011
1931 թ. . . .	6 911	620	520	734
1932 թ. . . .	5 143	—	510	475

¹ Երեբուկ ռֆ Ազրիկելուրճ (Գյուղացնեստության տարիգիրք), 1933 թ. 67 703 (ՀԱՄՆ-ի Գյուղացնեստության միներարության պաշտոնական հրատարակություն):

Այս թվերն, ինարկել, խիստ մտաւազու են: Չնայած դրան՝ նրանցից կարելի չե հետևելու յեղբայրացնել:

ա) հարկեր, վորոնք 1929 թվին կազմում էյին համախառն յեկամուտի 6,5 %-ը, 1933 թ. բարձրացան մինչև 9 %-ը (ներկայումս էլ աղելի բարձր են):

բ) ճիւղերկալիմ պարսիքի սոկոսների բեւը 1929 թվի 4,7%-ից բարձրացավ մինչև 10 %-ը 1932 թվին¹:

դ) աշխատավարձի ծախսեր 1929 թ. 10 %-ից ընկան 1932 թվին մինչև 9,2 %-ը: Այս նշանակում է, վոր գյուղացիության վերին խավերին հաջողվել է աշխատավարձի ծախսերն էլ աղելի իջնցնել, քան թե նվազել է նրանց համախառն յեկամուտը:

Ինչ վերաբերում է հողայիմ սննսայիմ, նույն աղբյուրը² հետևյալ թվերն է տալիս 1929 թ. համար.

Մի աղբ ցորենի ծախսերը դոլարներով

Ընդամենը	Այդ թվում սենսան	Տոկոսներով
17,87	5,44	30,4

Աղներն է, վոր սենսայի ծանրությունը միանգամայն անսանելի դարձավ ցորենի դների հսկայական անկման հետ միասին՝ ճղնտածով՝ ժամանակ: Աղբարային ճղնտածովը հողի դների անկման, վարձակալության անկման հետևանքով ընականարար տանում է զեպի հողային սենսայի տարերային նվազումը: Բայց մինչ սեղի յե ունենում այս պրոցեսը, միլիոնավոր ֆերմերներ վուչրնչումում են. այն ֆերմերները, վորոնք չեն կարող մուծել առկասները, հարկերն ու վարձավճարը, մասամբ բոլորովին լքում են իրենց ֆերմաներն ու գնում են քաղաքներն իբրև զործազուրկներ, կամ թե չէ՝ նրանց հողը պարտատերերի (ապահովագրական ընկերություններ, բանկեր, վաշխատուներ) սեփականություն է դառնում, իսկ նրանք իրենց նախկին հողը մշակում են իբրև վարձակալներ:

¹ Տոկոսների ամբողջ բեւն անտարակույս էլ աղելի չե մեծացել, վորովհետև ֆերմերները կրկնոր ժամանակ էլ աղելի յեն պարտք վերցրել մատակարարներից ու վաշխատուներից:

² Երկրագ 1931 թ.

Բացառապես վարձակալած հող մեակող ամերիկյան ֆերմեր-ների թիվը 1920 թվի 38,1 %-ից բարձրացավ մինչև 42,4 %-ը 1930 թվին (մարդահամարի տվյալները), իսկ այժմ կազմում է, հազանորեն, մոտ 30 %-ը:

Յեթի Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը հողը տվել է գյուղացիներին, ապա կապիտալիզմը ազդարարյին ճգնաժամի ընթացքում գյուղացիներին արագ սեմպոլ զբղում է իրենց հողային սեփականությունից: Այն, ինչ վոր ճիշտ է ՀԱՄՆ-ի վերաբերմամբ, իհարկե, վերաբերում է բոլոր կապիտալիստական յերկիրներին:

Մկրասը Գների անկումն ավերում է գյուղացիներին վնչ միայն այն պատճառով, վոր տոկոսները, հարկերն ու վարձավրձարները չեն հասնում գների անկման հետևից կամ սաստիկ հետ են մնում նրանից, այլև այն պատճառով, վոր գյուղատընտեսական արդյունքների գները շատ ավելի սաստիկ են ընկել, քան արդյունաբերական ապրանքների գները, վորովհետև մենաշնորհները վերջիններիս համեմատաբար շրարձր մակարդակի վրա էլին պահում:

Մկրասը ՀԱՄՆ-ում (1926 թ. գների ինդեքսը = 100)

1929 թ. 1930 թ. 1931 թ. 1932 թ. 1933 թ.

(սեպտեմբեր)

Գյուղատնտեսական ար- գյունքները	104,9	88,3	64,8	48,2	57,0
Բոլոր մյուս ապրանքները	91,6	85,2	75,0	70,0	76,1
Մկրասը հողում գյուղա- տնտեսության (+) և նրան ի ֆուսս (-)	+ 12,6 %	—	—	—	- 33,5%

Մկրասը գերմանիայում (1913 թ. գների ինդեքսը = 100)

1929 թ. 1930 թ. 1931 թ. 1932 թ. 1933 թ.

(հոկտեմբեր)

Ազդարարյին արդյունքները	130,2	113,1	103,8	91,3	92,7
Արդյունաբերական ֆաբրի- կանները	117,4	50,1	136,2	117,9	113,8
Մկրասը	12,1 %	—	—	—	22,7 %

Այս աղյուսակները ցույց են տալիս, թե ինչպես գների մկրասը ճգնաժամի ընթացքում ի վնաս գյուղացիության է բացվել:

Սակայն պետք և ամենայն հաստատամտությամբ ընդդժնել զոր այս պաշտոնական տվյալները սաստիկ նվազեցնում են մրկ-, բուսի ծայրերի իրական հեռացումը: Ազգարային գները խնդեքան հիմնված և բոցալակվան կուրսերի վրա: Այն գները, զոր ֆերմերը կամ գյուղացիին դավառում ստանում և հացի կամ անասունի առևարականից, զորի (առևարականի) պարտապանն և հանդիսանում ինքը, ևլ ավելի դգալիորեն սաստիկ ընկած են, քան բորսայական գները, զորսովհետև ազգարային արդյունքների առաջարկը գերազանցում և նրա վերարևրմամբ յեղած պահանջներից և գյուղացիին ֆինանսապես կախված և գնորդից: Գյուղացիների ստացած գները և նույն՝ ապրանքի՝ համար քաղաքային սպառողների վճարած գները միջև յեղած տարբերությունը հակայական և. աշդպես, որինսակ, Ռոչեստերի (ՀԱՄՆ) շրջակայքում գտնվող կաթնաֆերմաները 1 լիտր կաթի համար ստանում են 1 1/2 ցենտ: Մանրածախ գինը Ռոչեստեր քաղաքում հավասար և 10 ցենտի Գործադուլ անոց ֆերմերները պահանջում են 4 1/2 ցենտ¹:

Ինչպես ֆերմերների, այնպես նաև սպառողների շահագործումը խոշոր միջնորդական մոնոպոլիաների կողմից իր կլասիկ արտացոլումն և գտնում ամերիկյան բաժնետիրական ընկերությունների շահույթների վիճակագրության մեջ նգնաժամի ընթացքում:

Բամբեսիրական ընկերությունների գուտ յեկամուտը 1932 թ. (միլիոն դոլլարներով)²

Մենդարգյունարերությունը (42 բաժնեհերական ընկերություն)	44.0
Կաթը (20 ») 19.8
Հացագործարանները . . (25 ») 27.9
Միսխոտը (28 ») 100.8

Նույն այդ 1932 թվին 51 մետաղագործական մեռնարկությունները ՀԱՄՆ-ում կրել են 160,9 միլիոն դոլլար վնաս, 20 ավտամորիլային գործարաններ—40 միլիոն դոլլար, 78 մեքենաշեն գործարաններ—39 միլիոն դոլլար ֆնաս:

¹ «Նյու-Յորկ Տայմս», 30 հունիսի 1933 թ.
² «Նեյշենել Միսի Բանկի»-ի վիճակագրությունը:

Գնումներ կատարող մոնոպոլիստները ամենաանզուսպ յեղա-
նակով շահագործում են գաղութային գյուղացիութիւնը (վորտեզ
վոչ մի քաղաքական մտիւղ չկա գյուղացիներին խնայելու, ինչ-
պես միջանի կապիտալիստական յերկիրներում)։ Այդպես, յերբ
մարգարինի ու ուստարգյունարերութիւն յերկու համաշխարհա-
յին ֆիրմաները—հոլլանդական «Աւենիոնն» ու անգլիական «Լե-
վեր-Բըրոգերսը» ձուլվեցին, կոպրայի դինը միջանի շարաթիւս մեջ
25 0/0-ով բնկալի։

Այն ամենը, ինչ վոր մենք մինչև այժմ մեջ բերինք, ամե-
նից առաջ վերաբերում է «ինքնուրույն» մանր ու միջին գյու-
ղացիներին Գյուղական չքավորութիւն զրությունը, վորը չի կա-
րող առանց տարաւայր զրադմունքների ապրել, հուսահատական
և կատուցողական աշխատանքների զրեթի լիակատար կանգառու-
մը, մասսայական գործազրկութիւնն արգյունարերութիւն մեջ,
գործազուրկ արգյունարեբական բանվորների վերադարձը գյուղ
իրենց ազգականների մոտ, գործազուրկների հարկազրական աե-
զավորումն իրրե ասարանվորները ունեոր գյուղացիների մոտ
(Գերմանիա).—այս բոլորը գյուղական չքավորութիւն համար ան-
կարելի յե դարձնում լրացուցիչ դատում գտնել իրրե վարձու
բանվորներու նրանց զրութիւնն հուսահատական և սողն—ամե-
նորյա յերեուկթ և Ամենից ավելի սոսկալի յե տախական գյու-
ղացու զրութիւնը ճապոնիայում, Հնդկաստանում ու Չինաս-
տանում։ Մի որինակ նրանց անհամար քանակութիւնից։

«Մաուզ Չայնա Մորնինգ Գոսս»-ը 1932 թ. նոյեմբերի
22-ին զրում է Շենսի նահանգում տիրող սովի մասին։

«Մյան-Յուլի արվարձաններում ու Մենյան-Յոյի ավին
եկինդանի ապրանքի շուկա» յեր սարքված, վորտեզ վաճառվում
էյին 10 տարեկանից վոչ մեծ աղջիկներ, ամեն մեկը 2—3 դոլ-
լարով։ 10 տարեկանից վեր աղջիկների դինը հավատար է 5 դոլ-
լարիս։

Ինչ վերաբերում է յեվրոպական գյուղացիական չքավո-
րութիւն զրութիւնը, ապա զրա ամենապայծառ որինակը կլինի
Թերևս, հետևյալը։

Հունգարիայում մի տարի առաջ ուշ աշնանը մի ձի բռնվեց,

վորի վզից մի շորի մնչ քաշ եր արված անցադիրն ու նրա տիրոջ նամակը հետևյալ բովանդակությամբ.

«Յես ազարտեցի աշնանային աշխատանքները: Յես կեր չուհեմ, վոր ամբողջ ձմռանը ձիա սլահեմ: Վաճառել այն չեմ կարող. վոչ վոք նրան վորևե զին չի տալիս: Սպանել նրան խզնում եմ: Յես նրան ազատ եմ թողնում: Գուցե կգտնվի մեկը, վոր բոնի նրան ու կիրակրիս:»

Ձիու լուսանկարն ու նամակի տեքստը հրատարակվեցին մոզովբդականությունի վաշելոյ հունգարական մի ժուռնալում:

Այն անլուր կուլտուրական կարիքի մասին, վորին ազդարային հզնածամբ յենթարկել և դուզացիությանը, մենք կարդում ենք 1933 թ. նոյեմբերի 19-ի «Պեստեր Լյոլդոմ» Լուդվիգ Լեոպոլդի հոդվածը գերմանական մի գյուղի մասին Հունգարիայում:

«Ունենալով 3 հազար հոգի բնակչություն՝ այդ գյուղը մանում և միմիայն մի լրագիր: Մատիտների սպառումը (հաշվելով նաև դպրոցական յերեխաներին) կազմում և տարեկան 120 հատ: Դրամական շրջանառությունը գրեթե բոլորովին չկա. գյուղացիներն գրողվում են փոխանակային առևտրով արհեստավորների ու մանր առևտրականների հետ:

Դյուզացիները վոչ մի կողմի չուհեն, — ասում և գյուղական վարսավիրը, — նրանք ստիզովում են միմիայն մեծ տոներին: Այստեղ վոչ վոքի մոտ փող չկա: Ամբողջ գյուղում հազիվ թե միքանի սլենդե (մոտ 30 կոպեկ) ճարվի: Մարդիկ հեղհեռե տարսովորում են փողով հաշիվ անելը:

... Այն սրվանից, լերը նույնիսկ գյուղական խանութպանն ևլ կանխիկ փող չուհի... դրամական դների մասին այլևս չեն խոսում:

Այս սրինակը, թերևս, բնորոշ և Արևելյան Յեվրոպայի յերկիրների համար:



Դյուզացիության գրության վտաթարացումը լայն գյուղացիական շարժում առաջ բերեց բոլոր յերկիրներում: Քաղաքական տարժուր բռնի և գյուղացիությանը, Վրոզհեռե հեղափոխական

բանվորների դեմ, պրոլետարական հեղափոխական շարժման դեմ պայքար մղելիս՝ բուրժուազիան փնտրում և միջին խավերի ոժանդակութունը, ուստի նա փորձում և ամենատարբեր տեսակի միջոցառումներ ու մանյովրներ, վորպեսզի հանգստացնի դոնե կուլականերին ու միջին գյուղացիության վերին շերտերին՝ (պարտքերի պետական մորատորիում, տոկոսների իջեցում, զանազան ապրանքների համար հաստատուն նվազագույն գների սահմանում և այլն)։ Բայց գյուղացիներին զրավելու համար կատարված բոլոր փորձերն ու մանյովրները մինչև այժմ, ազրարային հզնածամի խորության հետևանքով, անհաջող ելին վերջնում։ Գյուղացիության վրդովմունքը ծանր սպառնալիք և հանդիսանում բուրժուազիայի տիրապետության համար։

¹ Հիւլիբրյան ուժիմը 500 հազար «ժառանգական տնտեսութուններ» ստեղծելու մասին հրատարակած իր որենցով (տնտեսութուններ, վորոնք բազմութիվ արտանութուններ են վայելում և չեն կարող վաճառվել) ազացուցում է, վոր նա չի կարող ամբողջ գյուղացիությանն ազատել ավերումից, այդ պատճառով էլ նա գտնում և շքավոր գյուղացիներին, վորպեսզի իրեն հեռ կապի ավելի հարուստ խավերին։

ՅԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Թեև լուրջ արդեւքներ են կանգնած ճգնաժամից շնորմաւ, խաղաղ, կապիտալիստական յեղանակով դուրս գալու ճանապարհին, թեև համարյա վստահութեամբ կարելի յե ասել, վոր արդյունարեքական ցիկլի հետագա ընթացքն ընդհատվելու յե հեղափոխութեանն յուր ու պատերազմներն նոր շրջանով, բայց հենց նոր մեջ բերված փաստերը ցույց են տալիս, վոր տեղի յե ունենում անցումն դեպի դեպրեսսիա կամ այն արդեն տեղի յե ունեցելու

Ամերիկյան ժուռնալիստ Դյուրանտին աված ինտերվյու յի մեջ ընկ. Ստալինն, ինչպես հայտնի յե, արտահայտվեց հետեյալ կերպով.

«Ինչ վերաբերում ե տնտեսական ճգնաժամին, ապա այն խակապես վերջին ճգնաժամը չե: Իհարկե, ճգնաժամը խախտեց բոլոր գործերը, բայց վերջին ժամանակներս, կարծես, գործերն սկսում են կարգի ընկնել: Կարող ե պատահել, վոր տնտեսական անկման ամենացած կետն արդեն անցած ե: Յես չեմ կարծում, թե կհաջողվի հասնել 1929 թ. վերելքին, բայց անցումը ճգնաժամից դեպի դեպրեսսիա ու գործերի վորոշ աշխուժացում ամենամտտիկ սպաւադում, իհարկե՝ վորոշ տատանումներով դեպի վերե ու ներքե, վճշ միայն բացասել չի կարելի, այլ գուցե նույնիսկ հավանական եւ:»

Հարկավոր ե ամենակտրուկ կերպով նշել հետեյալ հիմնական մոմենտները.

1 Մինչպես ծագման փուլից ճգնաժամին անցնելը միշտ տեղի յե ունենում իրրեւ ընդ շրջագարծ ե այդ պատճառով ել հեշտութեամբ կարող ե ճշգրիտ կերպով սահմանվել, ճգնաժամի փուլից դեպրեսսիային անցնելը յերկարատե, մեկ այս մեկ այն կողմը տատանվող պրոցես ե. այդ պատճառով ել ցիկլի այս փուլի փոփոխութեան մոմենտը ճշգրիտ սահմանվել կարող ե միմիայն պատճառներն հետագարծ հայացք գցելու կարգով:

1. Դեպքնասիան ամենևին ել պարտադիր կերպով վերելքի չի անցնի, այլ առանձին յերկիրներում անհամաչափ ընթացք կունենա և ժամանակ առ ժամանակ կոնյունկտուրայի սուր անկումով կուղեկցվի: Ամենևին ել անկարելի չէ, վրո առանձին յերկիրներն արդյունաբերական արտադրությունը ժամանակավորապես կարող և 1932 թվին հասած ամենացած կետից ել ցած ընկնել, կամ թե վալյուտաների արժեզրկումը կարող և դեռ շարունակվել: Ամենակույրս սխալ կլինե՞ր՝ կապիտալիզմի ընդհանուր ճգնաժամի ու կայունացման վախճանի հիման վրա առաջացած դեպքնասիան նույնացնել շնորմալ՝ դեպքնասիայի հետ:

2. Ճգնաժամի սուր փուլի հազթահարումը, անցումը դեպի դեպրեսիո առնճեկից չի նուստկում կապիտալիզմի նստ կայունացում: Թեև ցիկլային արդյունաբերական ճգնաժամն արագացրեց ու ճանապարհ հարթեց կապիտալիզմի ժամանակավոր կայունացման վախճանի դալատյան համար, այնուամենայնիվ կայունացման վախճանի հիմքերը արված ելին կապիտալիզմի կայունացման հենց ներքին հակասությունների մեջ, ինչպես այդ մասին արդեն ասում եմ ընկ. Ստալինը կուսակցության XV համագումարում: «Ճինանասական ուղեգրիսիայի տնտեսական քաղաքականությունը ճգնաժամն հազթահարելու նպատակով (բանվորների ու դուրդացիների կողոպուտումը, կապիտալիստներին ու կալվածատերերին աղբվող ոժանդակությունները) չի կարող վերականգնել կապիտալիզմի կայունացումը, այլ ընդհակառակը, նպաստում և կապիտալիստական եկոնոմիկայի մեխանիզմի հետագա քայքայմանը (գրամական սխտեմի խանգարումը, բյուջեները, պետական սնանկությունները, ազրաբային ճգնաժամի հետագա խորացումը), կապիտալիզմի հիմնական հակասությունների կտրուկ սրմանը»:

3. Արդյունաբերական ճգնաժամը կապիտալիզմի ընդհանուր կան նզնաժամի հետագա խորացմանն հասցրեց, Համաշխարհային տնտեսական կապերի ամենաուժեղ քայքայում (վալյուտային քոտս, միջազգային վարկային սխտեմի քայքայում, ներքին շուկան փոխադարձաբար միմյանցից պատվարելը, մոնոպոլիստական կապիտալիզմի բոլոր հատկությունների նշանակալից ուժեղա-

¹ Գոմիսներն XIII պլենումի թեզիսները:

ցումը նշանակալի տարիները ընթացքում, աղբարային նշանակա-
մի սրացրած ձևով շարունակվելը), իմպերիալիստական հակա-
առաջադեմների այն աստիճանի սրում, վեր ուղածող բոլորների ամե-
ն ստանշան տիկթը կարող և համաշխարհային պատերազմ առաջաց-
նել, — ահա միջազգային արդի գրաթյան բնորոշ մոմենտները:
Անցումը դեպի դեպրեսիա այս իմաստով վաղ մի էյական բան
չի փոխում:

4. Կապիտալիզմի ընդհանուր նշանակալի այս խորացումը վո-
րացում և նաև հեղափոխական նշանակալի հետագա հասունացու-
մը: Կապիտալիստների հույսերը՝ նոր ընդհանրական վերելքի վե-
րաբերմամբ՝ հիմքերից դուրս և նույնիսկ այն դեպքում, յեթե
հեղափոխությունները ու պատերազմները նոր շրջանը չխանդա-
րեր ցիկլի շարժումը ընթացքը: Եթե արդեն ծաղկման նախորդ
փուլում յերկիրներ ու արդյունաբերության ճյուղեր կային, վո-
րոնք վերելքի մեջ մասնակցութուն չունեցին, ապա այս անգամ
նրանց թիվը շատ ավելի մեծ կլինի: Եթե 1928—1929 թվին
արտադրական կարողության մի զգալի մասը չոգտագործված էր
մեռում, ապա այս ցիկլում չոգտագործված կմնա նրա ել ավելի
մեծ մասը: Եթե այն ժամանակ արդեն խրոնիկական ու մաս-
սայական գործադրութուն գոյութուն ունեւր, ապա հետագա
ապրիոնալացման հետևանքով այն ել ավելի կանի: Կապիտալիզմի
ընդհանուր նշանակալի խորացումը՝ սկսվող նոր ցիկլին ել ավե-
լի սուր գծեր կհագորդի, քան նախորդին:

Որչեկտիվ նախադրյալները բուրժուազիայի տիրապետու-
թյան տապալման համար՝ առանձին յերկիրներում տարբեր տեմ-
պերով ավելի ու ավելի հասունանում են. չնայած անցմանը դեպի
դեպրեսիան՝ սուրյեկտիվ գործոնը վճռական նշանակութուն և
ձևք բերում:

Եվ յդ պատճառով ել՝ ալ ուղորտուն յատական սխալ կլիներ
չտեսնել այժմ հեղափոխական նշանակալի արագացրած հասունաց-
ման որչեկտիվ տենդենցները կապիտալիստական աշխարհում: Բայց
այդ թե անտեսական ու թե քաղաքական տենդենցների առկայու-
թյունն ու ներգործութունն ամենեկին չի նշանակում, թե հեղա-
փոխական զարգացումն ինքնահոսով կամ անարգել և դեպի վեր

բարձրանում, առանց դիմադրութեան՝ հականերգործող ուժերի կողմից: Հեղափոխական դարգացումը միաժամանակ է՝ դժվարանում է, և՛ արագացվում բուրժուազիայի ֆաշիստական մոլեգնութեան շնորհիվ: Բանվոր դասակարգի մեծամասնութեան մարտական պատրաստութեանից, սոցիալ-դեմոկրատիայի մասսայական ազդեցութեանը դեջուզ դործում կոմկուսակցութեանների կատարած հաջող աշխատանքից և կախված, թե վերջան շուտով պրոլետարիատը կտապալի սնանկացած կապիտալիզմի տիրապետութեանը՝:



¹ Կոմիտաների XIII պլենումի թեզիսները

ԳԼՈՒԽՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

Հեղինակի կողմից	52
Ներածութիւն	5
Առաջին գլուխ Եզնածամի ընդհանուր պատկերը	9
Յերկրորդ գլուխ Ազրարային ճգնածամը	55
Յերրորդ գլուխ Եզնածամի զինամիկան	82
Չորրորդ գլուխ Բանփոր դասակարգի ու գյուղացիութիւն գրութիւնը	124
Յեղրակացութիւն	155

Յեխ. խմբագիր Թ. Խաչատրյան
Կանցարի սրբագրիչ Յե. Տ.-Մխչյան
Սրբագրիչ Ա. Տ.-Մկրտչյան
Շտեմպա սովից 25 մարտի 1934 թ.
Տպիչ քաղաքովից 25 ապրիլի 1934 թ.

Հատ. № 205, ինդեքս $\frac{\text{П}-70}{\text{Н К}}$

Չվաճվիս № 7040 (Ք), Տիրում 6000

Թղթի լափար քեր (1 աչ. 62x84).

(10 աչ. քեր, 1 աչ. քերում 34,660 աչ. 60x84)

Վաւերացի տպարան, Յեռեւան, Ալլախովեցյան փ. № 27

Тех. редактор С. Хачатрян
Контрольн. корректура Е. Т.-Минасян
Корректор А. Т.-Мкртчян
Сдано в набор 25 марта 1934 г.
Подписано к печати 25 апреля 1934 г.

Изд. № 205 Индекс $\frac{\text{П}-70}{\text{Н К}}$

Типография Партиадата ЦК КП(б)А
Эривань, ул. Аллавердян, 27

ԳԱՆ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.



FL0000914

ԳԻՆԸ 2 Ռ. 50 Կ.

ЦЕНА 2 Р. 50 К.

454.



Է Վ Ա Ր Դ Ա
Новые явления в мировом
экономическом кризисе

Партиздат—1934—Эривань